

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΣΟΣ

ΑΡΙΘΜ. ΦΥΛΛΟΥ 126 • ΜΑΪΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 1993 • ΣΙΒΑΝ - TAMOYZ 5753

The TEN COMMANDMENTS - SCRIFT OF THE TORAH - SCRIBES

Δύο νεαροί νεοναζιστές,
25 και 19 ετών, κατεδικάστηκαν τον Μάιο 1993
στο Σλέσβινγκ της Γερμανίας για τον εμπρησμό
ξενώνος στην πόλη Μέλυ, κατά τον οποίο έχασαν τη ζωή τους
τρεις γυναίκες μεταναστών.

Ο ΔΡΟΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΟΥ ΆΛΛΟΥ

HΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥ ΝΕΟΝΑΖΙΣΜΟΥ στην Ευρώπη δημιούργησε ένα παλιρροϊκό κύμα συναγερμού κι εγρήγορσης από μέρους των υγιών δημοκρατικών δυνάμεων της κοινωνίας των διαφόρων χωρών. Με διαδηλώσεις, πορείες, σεμινάρια, διαλέξεις και άλλες μαζικές κι ομαδικές εκδηλώσεις, τα φιλελεύθερα

πνεύματα κινητοποιήθηκαν για ν' αντιδράσουν στη νεοναζιστική αναγέννηση. Σ' όλες σχεδόν τις ευρωπαϊκές χώρες, από ποικίλους φορείς, με διάφορους τρόπους, καταδικάστηκε ο ρατσισμός, η διωξη των μειονοτήτων, οι κάθε είδους διαχωρισμοί και διακρίσεις, το πνεύμα της μισαλλοδοξίας. Η Ευρώπη αυτή τη φορά φαίνεται ότι δεν είναι διατεθειμένη «να πιαστεί στον ύπνο» ή να εθελοτυφλεί, όπως συνέβη με τον Χίτλερ. Η

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΟΦΥΛΛΟΥ: Οι Δέκα Εντολές (Καλλιγραφία του 1952, του Fred Pauker)

αντίδραση στον νεοναζισμό του υγιούς τιμήματος της κοινωνίας, αλλά και πολλών κρατών, μέσω των επισήμων εκπροσώπων τους, είναι ενθαρρυντική και διαβεβαιωτική ότι **ο νεοναζισμός δεν θα περάσει.**

ΑΥΤΗ Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ στις νεοναζιστικές προκλήσεις και προθέσεις αποτελεί όμως μόνον το ένα σημείο του προβλήματος. Η αντίδραση, όσο κι αν είναι επιθυμητή κι αποδεικτική των διαθέσεων της μεγάλης πλειοψηφίας των λαών της Ευρώπης, είναι κάτι που γίνεται εκ των υστέρων. Πυροβεστικά κι αποθετικά. Αποτελεί οδό θεραπείας κι όχι πρόληψη. Γι' αυτό πιστεύουμε ότι, παράλληλα με την αντίδραση, πρέπει να υπάρξει και η θετική πλευρά, η οποία θα εκδηλωθεί κυρίως με τη γνώση που μόνον η παιδεία παρέχει.

ΤΟ ΓΕΡΟΝΟΣ ΟΤΙ οι νεοναζιστές και τα άτομα που ευαγγελίζονται τον ρατσισμό είναι κυρίως νεαρής ηλικίας, δημιουργεί ιδιαίτερες υποχρεώσεις στη διεθνή κοινότητα. Οι υποχρέωσεις συνίστανται στο να εξηγηθούν - έντιμα κι αντικειμενικά, χωρίς συνθηματολογίες κι αφορισμούς - προς τη νεολαία οι καταστροφές, τα εγκλήματα, οι πράξεις ντροπής με τις οποίες η μισαλλοδοξία των διακρίσεων έχει γεμίσει την ιστορία της ανθρωπότητας: από τα χρόνια πριν από την εμφάνιση του Χριστιανισμού, στους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες, στη μαύρη περιόδο της Ιεράς Εξέτασης μέχρι τον 20ό αιώνα. Επι αιώνες οι διωγμοί των συνανθρώπων έγιναν κυρίως λόγω θρησκευτικών πεποιθήσεων, κάτω από τη θρησκευτική και τη φυλετική ιδεολογία έχουν κρυφεί τα πιο ταπεινά έντικτα, οι πιο ανομολόγητες επιδιώξεις ηγετών, όλα εκείνα τα σκοτεινά στοιχεία που κανείς δεν τολμά να παρουσιάσει στο φως της ημέρας. Το γεγονός ότι σήμερα ακόμα ο σπαραγμός της πρώην Γιουγκοσλαβίας, η πολυετής αιματοχυσία της Ιρλανδίας και η καταστροφή του κάποιες ευημερούντος Λιβάνου έχει γίνει με πρόσχημα τις θρησκευτικές διαφορές, ενώ άλλα πολλά υποκρύπτονται, κάνει την ευθύνη της διεθνούς κοινότητας μεγαλύτερη.

ΠΕΡΑ ΟΜΩΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ των κρατών, τις ενέργειες των ομάδων των πολιτών, τις μεμονωμένες έντιμες φωνές που ακούγονται, χρειάζεται συστηματική διδασκαλία, μέσω του σχολείου και των άλλων φορέων της εκπαίδευσης, καθώς και της λαϊκής διαφώτισης, ώστε ν' αλλάξει η νοοτροπία των λαών. Γνωρίζουμε όλοι, ότι και σήμερα ακόμα **υπάρχουν**

οδηγητικές ομάδες, που επειδή δεν διαθέτουν καλλιέργεια για ν' αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις των καιρών μας, καταφεύγουν στην παλιά λύση: τον φανατισμό. Φοβιζόυν εξακολουθητικά εκείνους που τους ακολουθούν (πιστούς θρησκειών, μέλη οργανώσεων, απλούς ανθρώπους, ανιδεούς νέους κ.ά.) με ύπουλα κι ανεδαφικά συνθήματα που έχουν πια ξεπεραστεί και καταδικαστεί από την ιστορία και την επιστημονική έρευνα. (Ποιος δεν γνωρίζει ότι στη χαραυγή του 21ου αιώνα επισήμων φορείς, από έλλειψη επιχειρημάτων και κυρίως από ανικανότητα προσαρμογής και αντιμετώπισης των συγχρόνων προβλημάτων, εξακολουθούν να προβάλλουν τον «μπαμπούλα» των Εβραιών που σταύρωσαν τον Χριστό!) Δεν αρκούν, λοιπόν, όσα χρήσιμα γίνονται στην επιφάνεια για ν' αντιμετωπισθεί η μισαλλοδοξία. Πρέπει το πνεύμα της αδελφοσύνης μεταξύ των δημιουργημάτων του Θεού να εμφανευθεί στη λαϊκή ψυχή, να κυριαρχήσει στην ανθρώπινη συνείδηση.

Η ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΑΥΤΗ δεν μπορεί παρά να είναι μακροχρόνια. Αιώνες μίσους, ποταμοί αίματος, αιώνες διαμάχης που χωρίζει τους ανθρώπους, αιώνες ρατσιστικού πλυσίματος του εγκεφάλου των λαών, δεν διαγράφονται εύκολα. Χρειάζεται συστηματική και συνειδητή προσπάθεια για να θεμελιωθεί η αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των ανθρώπων διαφορετικών φυλών, θρησκειών, εθνών. Η κοινή εμπιστοσύνη δεν μπορεί να στηριχθεί πουθενά αλλού, παρά μόνο στην αμοιβαία παραδοχή, στην ανεκτικότητα του «πιστεύω» των άλλων. Στην αναγνώριση στο διπλανό μας του δικαιώματος να έχει τις δικές του αρχές και να τις υπηρετεί ειρηνικά. Αντίθετα, η **κάθθε ενέργεια επιβολής απόψεων πάνω στον άλλον αποτελεί ενέργεια επιβουλής της ελευθερίας του άλλου.**

ΕΙΝΑΙ, ΑΔΙΑΜΦΙΣΒΗΤΗΤΑ, ΔΥΣΚΟΛΟΣ Ο ΔΡΟΜΟΣ προς την αναγνώριση της ελευθερίας του άλλου. Είναι δύσκολος όχι στη διατύπωση κειμένων, διακρηγύζεων, αλλά στο να τον πιστέψουμε στα βάθη της καρδιά μας και να τον υπηρετήσουμε στη ζωή μας. Είναι δύσκολος, αλλά είναι ο μοναδικός δρόμος που προστατεύει την ελευθερία του ανθρώπου από τις δυνάμεις του κακού. Αποτελεί τον αντίποδα στο ρατσισμό του νεοναζισμού.

Τα «Χρονικά»

ΑΜΑΛΗΚΙΤΑΙ ΚΑΙ ΙΣΡΑΗΛΙΤΑΙ εν τη Παλαιά Διαθήκη*

Του Καθηγητού κ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΣΙΜΩΤΑ*

1. Προέλευσις των Αμαληκιτών και συγκρούσεις αυτών μετά των Ισραηλιτών

υιού του Ελιφάς και της Θαμνά και εγγόνου του Ησαύ και εμφανίζει ως συγγενεύοντας προς τους Ισραηλίτες και Εδωμίτας (Ιδουμαίους)². Κατά το βιβλίον όμως των Αριθμών ούτοι είναι πανάρχαιον έθνος, αρχαιότερον του ισραηλιτικού και δεν φαίνεται να έχουν συγγένειαν προς αυτό³. Εξάλλου η ύπαρξης των Αμαληκιτών προϋποτίθεται ήδη κατά την εποχήν του Αβραάμ, ως μαρτυρείται εν Γεν. 14,7⁴. Ταύτα δύνανται, βεβαίως, να οδηγήσουν εις την ουχι αβάσιμον άποψιν, ότι ίσως δεν πρέπει να γίνεται λόγος περί ενός και του αυτού λαού⁵. Πάντως πρόκειται περὶ ληστρικής τινος νομαδικής φυλής, η οποία αναφέρεται εν τη Π. Διαθήκη ως ο εκ παραδόσεως ἀσπονδος

Οι Αμαληκίται ενεφανισθησαν παλαιόθεν εις το προσκήνιον της ιστορίας των λαών της αρχαίας εγγύς Ανατολής και πιθανώτατα το πρώτον εις τας στέπης της Πετραίας Αραβίας¹. Το βιβλίον της Γενέσεως γενεαλογεί αυτούς από του Αμαλήκ,

εχθρός του Ισραήλ. Υπὸ τινων δε Αράβων επιστημόνων και ἄλλων ανατολιστών υπεστηρίχθη ότι είναι πρωτόγονος χουστική φυλὴ, η οποία βραδύτερον εξέλιπε⁶ και υπ' ἄλλων ότι είναι αραβικὴ⁷.

Από της εξόδου του Ισραήλ εξ Αιγύπτου⁸ μέχρι της εποχής του Σαούλ⁹, οι Αμαληκίται περιπλανώντο κυρίως εις την από των νοτίων μερών της Παλαιστίνης μέχρι των αιγυπτιακών συνόρων και της σιναϊτικής χερσονήσου ἐρημον, λεηλατούντες τους Ισραηλίτας και ιδίως την προς τα ὁμορά αυτῶν εδάφη εγκατασταθείσαν βραδύτερον φυλὴν του Ιούδα¹⁰. Ότε δε οι Ισραηλίται διήρχοντο εκείθεν, περιπλανώμενοι και ούτοι εις την ἐρημὸν καὶ δῆ επὶ ἐτη πολλὰ καὶ πορεύμενοι προς την Χανάν, την περιλάλητον «Γῆ της Επαγγελίας», οι Αμαληκίται ηγωνισθησαν μετά πρωτοφανούς μανίας καὶ πάθους να παρεμποδίσουν την εγκατάστασιν των εις την χώραν εκείνην καὶ οπωδήποτε να εξοντώσουν αυτούς. Οι Ισραηλίται διέτρεξαν τότε μέγαν κινδυνον, δεδομένου ότι δεν ἦσαν εισέτι ησκημένοι εις τον τακτικὸν πόλεμον, ουδέ καν εις την χρήσιν των ὀπλῶν. Συμφώνως προς τα εν Αριθμ. 24, 20 αναφέρομενα, οι Αμαληκίται ἡσαν το πρώτον εκ των εθνῶν, τα οποία επολέμησαν τους εις την ἐρημὸν εισελθόντας Ισραηλίτας¹¹, κατὰ δε τα εν Εξ. 17,16 ἡσαν ο μόνιμος αυτόθι εχθρὸς του εκλεκτού λαού του Θεού, του ισραηλιτικού καὶ διά τούτο ο ίδιος ο Γιαχβέ στρέφεται μετ' αυστηρότητος κατ' αυτῶν¹².

Οι δύο αντίπαλοι λαοὶ εισέθησαν αντιμέτωποι αλλήλων το πρώτον εν Ραφιδεῖν, εν τη ερήμῳ του Σινά, ότε οι Αμαληκίται αντετάχθησαν πεισμόνως εις την είσοδον των Ισραηλίτων εις την περιοχὴν εκείνην¹³. Οι Ισραηλίται είχον ἦδη προχωρήσει εις την ἐρημὸν Σουρ¹⁴, μετά την θαυμαστὴν διάβασιν της Ερυθρᾶς Θαλάσσης¹⁵, περιπλανώμενοι καὶ ταλαιπωρούμενοι καὶ ζῶντες υπὸ συνθήκας στερήσεως ὑδατος καὶ τροφῆς εις Μερράν¹⁶ καὶ Αιλίμ¹⁷, εις την ἐρημὸν Σιν (μεταξὺ Αιλίμ και Σινά)¹⁸ καὶ εις Ραφιδεῖν¹⁹. Ο Μωυσῆς απέστειλε κατ' αυτῶν τον στρατὸν του υπὸ την αρχηγίαν Ιησού του Ναυῆ, ενώ ο ίδιος παρηκολούθει την ἐκβασιν της μάχης

* Ο Παν. Σιμωτάς εγεννήθη στον Πύργο Ηλείας το 1927. Σπούδασε Θεολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και ειδικεύθη στην Παλαιά Διαθήκη και Εβραική Αρχαιολογία στη Γαλλική Βιβλική και Αρχαιολογική Σχολὴ Ιερουσαλήμ και στα Πανεπιστήμια Tübingen, Bonn και Louvain. Το 1959 ανηγορεύθη αριστούχος διδάκτωρ της Θεολογικῆς Σχολῆς του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, το 1963 υφηγητής, το 1964 ενεταλμένος και το 1970 τακτικὸς καθηγητής του ίδιου Πανεπιστημίου. Το 1984 συντάξιοδοτήθηκε εθελουσίως και ἔκτοτε ασχολείται μὲν την επιστημονικὴ έρευνα του κλάδου του και το συγγραφικὸν ἔργον.

Ἐγίνε μέλος της Γερμανικῆς Παλαιοινολογικῆς Εταιρείας, της εν Αθηναῖς Αρχαιολογικῆς Εταιρείας, της Εταιρείας Ψυχοσωματικῆς Ιατρικῆς, της Αθηναϊκῆς Λέσχης, του Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός» κ.ά. Δημοσίευσε πολλές μελέτες και συγγράμματα (ένα εκ των οποίων εβραεύθη υπὸ της Ακαδημίας Αθηνών το 1990) και πολλές βιβλιοκρισίες ελληνικών και ξενογλώσσων συγγραμμάτων.

προσευχόμενος υπέρ της ισραηλιτικής νίκης. Κατά την σύγκρουσιν εκείνην, καθ' ήν συνέβη παράδοξον και εξαιρετικής φύσεως γεγονός, το οποίον προεκάλεσε μεγιστην αισθησην εις τον λαόν του Ισραήλ²⁰, «ετρέφατο Ιησούς τον Αμαλήκ και πάντα τον λαόν αυτού εν φόνω μαχαιραῖς»²¹. Μετ' αυτήν δε ο Μωσῆς ἐλάβεν εντολὴν να καταγράψῃ τα της νίκης «εἰς μνημόσυνον εν βιβλίῳ», διά να τα ενθυμούνται πάντοτε οι Ισραηλίται, να βεβαιώσῃ δε αυτούς, ότι ο Γιαχβέ θα εξολοθρεύσῃ τους Αμαληκίτας και θα εξαλείψῃ την μνήμην των «εκ της υπό τον ουρανὸν»²². Από της νικηφόρου εκείνης μάχης θεωρείται πλέον ότι ο Γιαχβέ πολεμεὶ εναντίον του Αμαλήκ «από γενεών εἰς γενεάς»²³, αυξανομένης ούτω συνεχώς της μεταξύ Αμαλήκ και Ισραήλ εχθρότητος²⁴.

Εισελθόντες οι Ισραηλίται εις την ἔρημον του Σινά κατά τον τρίτον μήνα από της εξόδου εκ της Αιγύπτου²⁵, συμφώνως πάντοτε προς τας παλαιοδιαθηκικάς πληροφορίας και εις την ἔρημον Φαράν, κατά την εικοστήν ημέραν του δευτέρου μηνὸς του δευτέρου ἔτους απ' αυτής²⁶, ἔφθασαν εἰς Αστρωθ²⁷ και εκείθεν εἰς Κάδης²⁸. Τότε προσεπάθησαν να προωθηθούν εις την Χαναάν από των νοτίων συνόρων αυτής, αλλά συνήντησαν νέαν αντίστασιν εκ μέρους πάλιν των σκληροτραχήλων Αμαληκίτων²⁹. Παρεμποδισθέντες δε συγχρόνως και υπό των Ιδουμαίων, ηναγκάσθησαν να οπισθοχωρήσουν προς την περιοχήν του ὄρους Ωρ³⁰.

Αλλ' ακόμη και μετά την εγκατάστασίν των εις την «Γην της Επαγγελίας» υφίσταντο οι Ισραηλίται τας ληστρικάς επιδρομάς των Αμαληκίτων, συμμαχούντων μετά των Μωαβίτων και των Αμμωνίτων, επι της εποχῆς των Κριτῶν και δι μετά τον θάνατον του Γοθονῆ³¹, ως επίσης και μετά των Μαδιανίτων και διαφόρων ἀλλών αρπακτικών νομάδων της ἔρημου, οιτίνες εφαίνοντο εἰς τα ὄμματα των εξουθενωμένων εκ των ταλαιπωριών Ισραηλίτων «ωσεὶ ακρίς εἰς πλήθος»³², επι των ημερών του Γεδεών³³. Βραδύτερον, κατά την εποχήν της βασιλείας, ο Σαούλ εξεστράτευσε κατ' αυτών τη προτροπή του κριτού και προφήτου Σαμουὴλ, ομιλούντος και ενεργούντος εκ μέρους του Θεού³⁴ και επάταξεν αυτούς «απὸ Ευιλάτ ἐώς Σουρ»^{34a}, εξολοθρεύσας διά του ξιφους το μέγιστον αυτών μέρος.

Αἱ ως ἀνώ εκτεθείσαι βιβλικαι πληροφορίαι μαρτυροῦν σαφώς περὶ της προκλητικῆς στάσεως και της αρπακτικότητος και της εν γένει εκδήλου εχθρότητος των Αμαληκίτων ἐναντίον ισραηλιτικού λαού, ο οποίος υπέστη πολλὰς εξ αιτίας των περιπετειῶν και κυρίως τας εν τη ἔρημω γνωστάς. Λαμβάνων τις δε τούτο υπὸ όψιν, ως επίσης και τας ειδικάς συνθήκας υπὸ τας οποίας ἔζων τότε οι Ισραηλίται, είναι δυνατόν να αιπολογήσῃ το αδυσώπητον και ἀσβεστον μίσος, το οποίον ἐτρεφον ούτοι κατά του ἀκρως επικινδύνου και θανασίμου τούτου εχθρού του ἔθνους των και το εκδικητικόν πάθος, μεθ' ου εστρέφοντο κατ' αυτού. 'Αλλως τε

ρητώς εντέλλονται εν τω Δευτερονομίω³⁵ να ενθυμούνται πάντοτε ὡςα υπέστησαν εκ μέρους των Αμαληκίτων, «των καταπατούντων τον Ισραήλ»³⁶ και μάλιστα να τιμωρήσουν αυτούς σκληρώς, μέχρις πλήρους καταστροφής των. Ως δε λέγεται αλλαχού, εις ταύτην θα συντελέσῃ ο ίδιος ο Γιαχβέ³⁷.

Ούτως οι Ισραηλίται εκήρυξαν ιερὸν πόλεμον κατά των Αμαληκίτων, επιδιώκοντες παντὶ σθένει την ολοκληρωτικήν εξόντωσιν αυτών. Μιαν δε τοιαύτης μορφῆς πολεμικήν επιχείρησιν κατ' αυτών ανέλαβε και ο Σαούλ, προς τον σκοπόν, αλλά και με την εντολήν, όπιστηριψή οριστικώς αυτούς, διά του ολοσχερούς αφανισμού των πάντων εν αυτοῖς και μάλιστα «απὸ ανδρὸς και ἑως γυναικός και απὸ νηπίου ἑως θηλάζοντος και απὸ μόσχου ἑως προβάτου και απὸ καμῆλου ἑως ὄνου», και γενικώς να «πατάξῃ τον Αμαλήκ» και να «εξολοθρεύσῃ αυτὸν... και πάντα τα αυτοῦ»³⁸.

H καταφανώς ευρυτάτη ἔκτασις της εκδικητικότητος των Ισραηλίτων αποκαλύπτεται κυρίως εκ του υπ' αυτών κηρυχθέντος κατά των Αμαληκίτων «αναθέματος», ως νοείται τούτο υπὸ την εν τη Π.

Διαθήκη χρησιμοποιουμένην εν προκειμένω εβραϊκήν λέξιν Εֶלְעֵם (hearem), δηλούσαν την καταστροφήν και την κατάραν.

Συμφώνως προς αυτό, μετά την κατάληψιν εχθρικής πινος πόλεων, αὐτή ἐπρεπε να καταστραφῇ πλήρως, οι ἀνθρωποι δε και τα ζῶα να δανατωθοῦν. Απηγορεύετο ρητῶς εἰς τους νικητάς να διατηρήσουν τις λάφυρον πολέμου ἡ καθ' οιονδήποτε τρόπον να ιδιοποιηθούν την λειαν των ητημένων αντιπάλων του, διόπι αὐτὴ ἡτο αφιερωμένη εἰς τον Θεόν. Ούτως ἐπρεπε να θανατώνται τα ἐμψυχα ὄντα, ἀνθρωποι και ζῶα και να καταστρέφονται όλα τα ἐψυχα, ως ανάθεμα. Απηγείτο δηλαδή ολοσχερής εξόντωσις του εχθρού και πάντων ὅσων ανήκον εἰς αυτὸν. Η συνήθεια αὐτὴ ἡτο γνωστή και εἰς ἀλλούς λαούς της αρχαίας Ανατολῆς³⁹, παρά τοις οποίοις μάλιστα ἡτο και σκληροτέρας μορφής, εκδηλουμένη μετ' ὡμοτήτων και ποικιλῶν εγκληματικῶν πράξεων, εἰς ας προέβαινον συνήθως ούτοι. Συνεπώς δεν πρόηρχετο εξ επιδράσεως της ιουδαϊκής θρησκείας, αλλ' ἡτο σύμφωνος προς το αρχαίον δίκαιον του πολέμου, αποτελούσα συστατικόν στοιχείον αυτού⁴⁰.

Η εν προκειμένω χρησιμοποιουμένη ριζαίη, έχουσα την ἔννοιαν της αφιερώσεως, του διαχωρισμού, της απαγορεύσεως, της καταστροφῆς κ.λπ., είναι γνωστή εἰς πολλάς αρχαίας ανατολικάς γλώσσας, ως εἰς τας συριακήν, μανδαικήν, φοινικικήν, μωαβιτικήν, ναβαταϊκήν, αραβικήν, αιθιοπικήν, ακκαδικήν, 1-

2. Αναθεματισμός των Αμαληκίτων υπό των Ισραηλίτων

ουδαιο-αραμαϊκήν, σαμαρειτικήν κ.ά.⁴¹. Το εβραϊκόν ρήμα **רָמָם** (haram), έχον βασικώς την έννοιαν του «αφιερούν» εις τον Θεόν, του «αναθεματίζειν» και «καταστρέψειν» και του «αναθέματος» γενικώς, αποδίδεται εις την μετάφρασιν των Ο' διά ποικίλων παρομοίων λέξεων⁴², ως π.χ. «αναθεματίζειν»⁴³, «αναιρείν»⁴⁴, «ανατιθέναι»⁴⁵, «αποκτείνειν»⁴⁶, «απολλύναι»⁴⁷, «αφανίζειν»⁴⁸, «εξερημούν»⁴⁹, «εξολοθρεύειν»⁵⁰, «ερημούν»⁵¹, «φρονεύειν»⁵². Εις δύο δε περιπώσεις δεν μεταφράζεται, αλλ' αποδίδεται δια των μεταγεγραμμένων λέξεων «Ιερ(ε)ίμ»⁵³ και Ιερείμ⁵⁴. Εις τας περιπώσεις ταύτας οι μεταφρασταί συνήντησαν, προφανώς, δυσχέρειάν τινα, όσον αφορά εις την απόδοσιν της λέξεως, ως έχει συμβεί και αλλαχού της Π. Διαθήκης και ἐνεκά τούτου απλώς μετέγραψαν αυτήν⁵⁵.

Η αντίστοιχος εις το «ανάθεμα» εβραϊκή λέξις **רְמֵם** (herem) αποδίδεται υπό των Ο' κυρίως διά των «απώλεια»⁵⁶, «αφορίζειν»⁵⁷, «αφόρισμα»⁵⁸, «εξολοθρευμα»⁵⁹ και «ολέθριος»⁶⁰. Έχει δε γενικώς την έννοιαν της αφιερώσεως εις τον Θεόν και της ολοσχερούς καταστροφής και της κατάρας προσώπου ή πράγματος τυνος, το οποίον είναι επικινδυνόν διά τον ἀνθρώπον και - ειδικότερον εν τη Π. Διαθήκη - διά τον ισραηλιτικόν λαόν. Διά τούτο και καταστρέφεται πλήρως, αφιερούμενον εις τον Γιαχβέ, ως επιτάσσει η σχετική διάταξις του νόμου, χωρίς τούτο να σημαίνῃ ότι πρόκειται περι θυσίας. Συμφώνως προς την διάταξιν αυτήν, «παν ανάθεμα ο εάν αναθή ἀνθρώπος τα Κυριανά πάντων, όσα αυτώ εστιν, από ανθρώπου έως κτήνους και από αγρού κατασχέσεως αυτού, ουκ αποδώσεται, ουδέ λυτρώσεται· παν ανάθεμα ἄγιον αγίων ἔσται τα Κυριά»⁶¹. Και εν συνεχείᾳ, ειδικώτερον διά τον ἀνθρώπον, αναφέρεται ρητώς, ότι «παν ο εάν ανατεθή από των ανθρώπων, ου λυτρώθησε, αλλά θανάτω θανατώθησεται»⁶², ήτοι δεν επιτρέπεται να ειαγορασθή, αλλ' επιτάλλεται να θανατώθῃ, προσφερόμενον και αφιερούμενον εις ολοκλήρου εις τον Γιαχβέ. Κατά συνέπειαν, εφαρμόζοντες οι Ισραηλίται το herem - ανάθεμα, ούτε αιχμαλώτους επετρέπετο να διατηρήσουν εν ζωή, ούτε λάφυρα να λάβουν, αλλά τα πάντα ώφειλον να προσφέρουν εις τον Γιαχβέ, όστις εβοήθησεν αυτούς δια την κατά των εχθρών νίκην και τους απήλλαξεν από τους εξ αυτών κινδύνους. Ούτω δεν θα παρεσύροντο εις ιδιοποίησιν της πολεμικής λείας, η οποία θα περιήρχετο εις χείρας των⁶³.

Εφαρμογήν των ανωτέρω διαπιστούμεν ήδη εν τη ερήμῳ, πολύ προ του αναθεματισμού των Αμαληκιτών και συγκεκριμένως όταν αναθεματίσθησαν υπό των Ισραηλίτων ο βασιλεύς και ο λαός της Αράδ, χανανιτικής πόλεως κειμένης εις τα νότια μέρη της «Γῆς της Επαγγελίας», 35 περίπου χιλιόμετρα ανατολικώς της Βηρυσαβεέ⁶⁴. Ούτοι επετέθησαν κατά του περιπλανωμένου και δη παρά το όρος Ωρ τότε ευρισκομένου ισραηλιτικού λαού και συνέλαβον εξ αυτού αιχμαλώτους τινάς. Ο Ισραήλ, διατρέχων σοβαρόν κινδυνον, «ηύσατο ευχήν των Κυριών, ειπών· εάν μοι παραδώς τον λαόν

τούτον υποχείριον, αναθεματιώ αυτόν και τας πόλεις αυτού»⁶⁵. Μετά δε την νίκην «ανεθεμάτισεν αυτόν και τας πόλεις αυτού», ήτοι εθανάτωσεν τον ως άνω βασιλέα της Αράδ, εξωλόθρευσε τον λαόν της και κατέστρεψε τα πάντα εις την περιοχήν εκείνην⁶⁶, την οποίαν και επωνόμασεν Ανάθεμα⁶⁷.

Ο θεσμός ούτος ευρίσκει ηθικήν θεμελίωσιν εν τη Π. Διαθήκη. Αποτελεί κυρίως προληπτικόν τι μέτρον, προς αποτροπήν προσλήψεως και υιοθετήσεως θρησκευτικών ιδεών των ηπημένων εκ μέρους των αντιπάλων των⁶⁸. Πράγματι δε η διερευνθείσα εβραϊκή λέξις **רְמֵם** (herem) έχει πρωτίστως θρησκευτικόν χαρακτήρα και έπειτα δηλοί τον αφανισμόν, την ερήμωσιν και την ολοκληρωτικήν καταστροφήν⁶⁹. Διά τούτο ακριβώς και η γενομένη προς τους Ισραηλίτας σύστασις όπως μη οικειοποιηθούν τι εξ όσων θα περιέλθουν εις χείρας των από τα ειδωλολατρικά έθνη, τα οποία θα πολεμήσουν και θα καταστρέψουν, οφειλεται εις το ότι παν το ανήκον εις αυτά είναι βθέλυγμα, ήτοι μιαρόν και μυσαρόν, είναι ανάθεμα, «αναθεματισμένον»⁷⁰. Μόνον ούτω δεν θα υπήρχε περιπτωσία να συνδεθή μετ' αυτών ο Ισραήλ και να παρασυρθή εις την ειδωλολατριαν, τούθ' όπερ θα απετέλει σοβαρωτάτην παράβασιν, «πλημμέλειαν μεγάλην»⁷¹. Διά τοιαύτην δε παράβασιν επιμωρήθη σκληρότατα - θανατωθείς διά λιθοβολισμού υπό του ισραηλιτικού λαού («παντός Ισραήλ»), εις την κοιλάδα Αχώρ⁷² (Εμεκαχώρ καθ' Ο'⁷³) - ο εκ της φυλής του Ιούδα καταγόμενος Ισραηλίτης Αχαρ. Ούτος «ενοσφισταί από του αναθέματος», σφετερισθείς δι' απάτης μέρος των λαφύρων της χανανιτικής Ιεριχώ⁷⁴, τα οποία ήσαν, ως ανάθεμα, αφιερωμένα εις τον Θεόν και απεκρύψε ταύτα εις τας αποσκευάς του. Κατά τα εν τη Βίβλω αναφερόμενα, η επαισχυντος αύτη πράξις του Αχαρ προεκάλεσεν αναταραχήν, μέγα κακόν και δλέθρον εν τω ισραηλιτικώ λαώ και διά τούτο απεκλήθη ούτος «εμποδοστάτης Ισραήλ», ήτοι ταραχοποιός, τρόπον τινά, του Ισραήλ⁷⁵. Άλλ' είναι άξιον πολλής προσοχής, ότι εν τω Δευτερονομίω προβλέπεται και περισσότερον αυστηρά σχετική περιπτωσίς, καθ' ήν εντέλλονται οι Ισραηλίται να καταστρέψουν τους πάντας και τα πάντα και εις ισραηλιτικήν ακόμη πόλιν, η οποία θα παρασυρθή εις την ειδωλολατριαν, μεταβάλλοντες αυτήν εις ερείπια και ουδέποτε οικοδομούντες, αλλ' εγκαταλείποντες αυτήν κατεστραμμένην διά παντός. Εκ των αντικειμένων δε αυτής δεν επιτρέπεται να οικειοποιηθούν το παραμικρόν, διότι ταύτα είναι όλα αναθεματισμένα⁷⁶ και αφιερωμένα εις τον Θεόν, διά θανατώσεως μεν των εμψύχων, διά καταστροφής δε των αψύχων.

Εις τοιαύτη τινα, συνεπώς, ερειδονται και τα εν Α' Σαρ. 15,1 - 3 διατασσόμενα περι κηρύξεως ιερού πολέμου κατά των Αμαληκιτών και αναθεματισμού αυτών, υπό την ως άνω έννοιαν, ήτοι της εξολοθρεύσεως και του αφανισμού των πάντων. Ούτω θα πραγματοποιηθούν αι παλαιαὶ απειλαὶ κατά των φοβερών και ασπόνδων εχθρών του περιουσίου, του εκλεκτού λα-

ού του Γιαχβέ. Η ημέρα της μεγάλης εκδικήσεως έφθασε κατά την εν Α' Σαμ. 15,4 - 7 περιγραφομένην πολεμικήν σύρραξιν.

Εντολήν προς πραγματοποίησην ταύτης είχε λάβει ο Σαούλ υπό του Σαμουήλ, λέγοντος: «πορεύου και πατάξεις τον Αμαλήκ και Ιερ(ε)ιμ και πάντα τα αυτού και ου περιποιησης εξ αυτού και εξολοθρεύσεις αυτὸν και αναθεματιεῖς αυτὸν και πάντα τα αυτού και ου φείση

απ' αυτού και αποκτενεῖς από ανδρός και ἡώς γυναικός και από νηπίου και ἡώς θηλάζοντος και από μόσχου ἡώς προβάτου και από καμῆλου ἡώς ὄνου»⁷⁷. Η ἐννοια των λόγων του Σαμουήλ είναι σαφής. Πρόκειται περὶ εφαρμογής του αναθεματισμού, ὅστις εννοείται ενταύθα υπό την εν τω κειμένω των Ο' λέξιν «Ιερ(ε)ιμ», περὶ της προελεύσεως και της σημασίας της οποίας ήδη ωμιλήσαμεν.

Ο Σαούλ, πριν ακόμη αναλάβῃ επισήμως την εξουσίαν ως βασιλεὺς του Ισραὴλ, επραγματοποίησεν εκστρατείαν εναντίον των Αμμωνιών, τους οποίους και κατερπόωσεν⁷⁸. Μετά δε την ανάρρησή του εἰς τον θρόνον εστράφη εναντίον και ἀλλων περιοικών λαών και δη των Μωαβιών, των Εδωμιτών (Ιδουμαίων), των Φιλιστιών κ.ά., τους οποίους κατενίκησεν επίσης πάντας⁷⁹. Ως ήτο επόμενον, εξεστράτευσε και κατά τους παλαιοτάτους ασπόνδους εχθρού του Ισραὴλ, του σκληροτραχήλου λαού των Αμαληκιτών⁸⁰. Προκειμένου όμως να επιχειρήσῃ εκστρατείαν κατά των τελευταίων τούτων, εχρειάσθη ιδιαιτέραν και πληρεστέραν πολεμικήν προπαρασκευήν, καθ' α δύναται τις να συμπεράνη εξ αυτού τούτου του βιβλικού κειμένου. Εν αυτῷ διαπιστούται ότι μετά τα αναφερόμενα εἰς τα των πολέμων του Σαούλ κατά των ως ἀνω λαών, πάντων πλην των Αμαληκιών, εν Α' Σαμ. 14, 47, σημειούται εἰς τον επόμενον στίχον 48, ότι ούτος «εποίησε δύναμιν και επάταξε τον Αμαλήκ», τουθ' ὅπερ δηλοί, ότι συνήθροισε στρατὸν πολύν κατά των Αμαληκιών και γενικώς προέβη εἰς προετοιμασίας σημαντικώτερας εκείνων τας οποίας είχε χρειασθή προηγουμένως, διὰ τας εναντίον των ἀλλων λαών εκστρατείας του.

Υποστηρίζομεν δε τούτο ενισχυόμενοι και εκ τινος ἀλλης γραφής, απαντώσης εἰς βιβλικόν κώδικα, τον οποίον εδημοσιεύσαμεν προ τινων ετών μετά πολλών σχετικών σχολίων⁸¹. Εκεί, αντί της παραδεδομένης γραφής των Ο' «καὶ εποίησε δύναμιν», απαντά εἰν τω οικείω τόπῳ η γραφή «καὶ εποίησε δύναμιν αντενανήβ». Η προσθιθεμένην ενταύθα ακατανόητος και ἀγνωστος αλλαχόθεν εἰς την Βίβλον λέξις αὐτῆ, απάντωσα και ως «ανανήβ» εἰς τι σχόλιον σημειούμενον εν τῇ ᾧ του εν λόγῳ κώδικος, σημαίνει «μεγάλη»⁸². Ούτως η ἐννοια του βιβλικού χωρίου των Ο', ως τούτο διασώζεται εἰς τον περὶ ου ο λόγος κώδικα, είναι ότι ο Σαούλ «συνήθροισε μεγάλην στρατιωτικήν δύναμιν»: επιτρέπει δε να συναγάγωμεν αβιάστως το συμπέρασμα, ότι ούτος προκειμένου να αντιμετωπίσει τους Αμαληκίτας προητιμάσθη περισσότερον από δύον εἰς τας ἀλλας πολεμικάς εκστρατείας του, διότι προφανώς ούτοι εθεωρούντο τουλάχιστον υπὸ των Ισραηλίτων υπολογίσιμος αντίπαλός των, δυσκατάβλητος, ισχυρότερος και πλέον επικινδυνός των λοιπῶν ομόρων λαών⁸³. Εντεύθεν θα ήτο δυνατόν να εξηγηθή και το πάθος, ως επίσης και η

σκληρότης, μεθ' αν εστράφη ο Ισραὴλ κατά του Αμαλήκ και περὶ ων βεβαιούται τις εκ των εν Α' Σαμ. 15,3 αναφερομένων.

Προετοιμασθεῖς καταλλήλως ο Σαούλ, εξεστράτευσεν εναντίον των Αμαληκιών μετά σφρότητος και δυνάμεως πολλής και δυνέτριψεν αυτούς⁸⁴, αιχμαλωτίσας και τον βασιλέα αυτών Αγάγ⁸⁵. Περιέργως όμως, παρά την παγιαν εχθρότητα των Ισραηλίτων ἐναντίον των Αμαληκιών και παρά τον κηρυχθέντα κατ' αυτών ιερόν πόλεμον και το herem-ανάθεμα, δεν επάταξεν αυτούς ριζικώς και δη μέχρι τελείας εξολοθρεύσεως, ως θα ἐπρεπε, συμφώνως ἀλλως τε και προς την εντολήν την οποίαν είχε λάβει⁸⁶. Και αντί να εξοντώσῃ αυτούς ολοκληρωτικώς, μεθ' όλων των υπαρχόντων των και να τους εξαφανίσῃ ως εχθρούς του Γιαχβέ, αυτός εφεισθη του συλληφθέντος βασιλέως των Αγάγ και των καλυτέρων ζώων εκ των ποιμνίων του εχθρού⁸⁷, τα οποία, ενώ ἐπρεπε και αυτά να φονευθούν, διετήρει εν τούτοις ζώντα, ως τρόπον τινά πολεμικήν λειαν. Ούτως εξαλόθρευσε μεν τον αιχμαλωτισθέντα λαόν, τον μη δυνηθέντα να διαφύγη και όσα εκ των ζώων ἤσαν ευτελούς αξίας και κατέστρεψε πολλά αγαθά του⁸⁸, υπέκυψεν όμως εἰς τον πειρασμόν των λαφύρων. Τούτο εθεωρήθη, ως ήτο φυσικόν, ηθική παράβασις⁸⁹ προκαλέσασα την δυσφορίαν και την ἐντονον αντίδρασην του Σαμουήλ.

Οι λόγοι διὰ τους οποίους ο Σαούλ ετήρησε την επιεική ταύτην στάσιν ἐναντίον Αγάγ και δεν επέβαλε την αυστηράν εφαρμογήν του herem-ανάθεμας γενικώτερον, ως ὥφειλε, δεν εκτίθενται εν τη Βίβλω. Απησχόλησαν πάντως παλαιοτέρους τινάς σχολιαστάς του κειμένου⁹⁰, το οποίον παρέχει πράγματι ερείσματα διὰ την διατύπωσιν σχετικών εικασιών. Λαμβάνων τις υπ' ὄψιν τα εν Α' Σαμ. 15, 9 αναφερόμενα, δύναται να θεωρή πιθανόν, ότι η στάσις του Σαούλ αφείλετο εἰς ιδιοτελή κίνητρα, σχέσιν ἔχοντα προς την διάθεσιν της πολεμικής λειας, την οποίαν δεν εφάνη πρόθυμος να καταστρέψῃ, ως ὥφειλεν, ολοσχερώς, εφ' ὄσον αὐτή ήτο ανάθεμα.

Τα όσα εξάλλου φέρεται απαντών ο Σαούλ προς τον Σαμουήλ εν στίχω 15, ότι δηλαδή ο λόγος διὰ τον οποίον δεν εφονεύθησαν τα εκλεκτότερα ζώα ήτο ότι ταύτα θα εθυσιάζοντο

3. Ιστορική σύγκρουσις των δύο παιών. Εξολόθρευσις των Αμαληκιτών

εις τον Γιαχβέ, προδιδόυν μάλλον ύποπτον πρόθεσιν. Σπουδαίαν ακόμη μαρτυρίαν περι των ανωτέρω αποτελεί και μια χαρακτηριστική φράσις του Σαμουήλ, διά της οποίας, επιτιμών ούτος τον Σαούλ, του προσάπτει την μομφήν ότι επέπεσεν εις τα λάφυρα⁹¹, υπό των οποίων ε δελεάσθη και παρεσύρθη εις την γνωστήν παράβασιν. Όταν δε απεδοκιμάσθη ευθέως υπό του Σαμουήλ, ωμολόγησε την ενοχήν του λέγων: «ημάρτηκα, ότι παρέβην τον λόγον Κυρίου και το ρῆμα σου»⁹², ζητήσας εν συνεχείᾳ από τον προφήτην να φεισθῇ τον βασιλικού του κύρους και να μην τον μειώσῃ εις τα όμφατα των πρεσβυτέρων και του λαού του⁹³.

Κατά την άποψιν του Heinisch, η τοιαύτη συμπεριφορά του Σαούλ δημιουργεί την υποψίαν, ότι ούτος επεδίωκε να απαλλαγή της ε πιρροής του Σαμουήλ⁹⁴. Άλλως τε, προσθέτει ούτος, ήδη και προηγουμένων είχεν εκδηλώσει ο Σαούλ τοιαύτην πνά τάσιν. Εις πόλεμον κατά των Φιλισταίων εκινδύνευσε κάποτε, εν τη περιοχή των Γαλγάλων και περιήλθεν εις λιαν δυσχερή θέσιν, βλέπων μάλιστα και τον λαόν του πανικοβληθέντα⁹⁵. Κλονισθείς δε και ο ίδιος και απολέσας την ψυχραιμίαν του προ του αναφανέντος κινδύνου, προέβη εσπευσμένως εις προσφοράν θυσίας εις τον Γιαχβέ, χωρίς να αναμείνη προς τούτο τον προφήτην Σαμουήλ. Ούτος δε επετίμησεν αυτόν ως επιπλαίως ενεργήσαντα και του προανήγγειλεν, ότι θα αρθή η βασιλεία απ' αυτού και θα δοθή υπό του Γιαχβέ εις «άνθρωπον κατά την καρδιάν αυτού»⁹⁶.

Εις τον Γαλγάλοις, λοιπόν, περιστατικόν τούτο ευρίσκει ο Heinisch μίαν αιτίαν της αποδοκιμασίας του Σαούλ και της εγκαταλείψεως αυτού υπό του Θεού⁹⁷. Η Βίβλος πάντως επικρίνει τον Σαούλ, διά το ότι εφεισθή της ζωής του Αγάγ και δεν εφήρμοσε το herem-ανάθεμα πλήρως. Κατά δε τον Νικήταν Σεΐδην, τον σχολιαστήν του οικείου κειμένου, εις ον ήδη ανεφέρθησεν, πρόκειται ενταύθα περὶ ενός εκ των δύο σοβαρών σφαλμάτων, τα οποία διέπραξεν εν τη ζωή του ο βασιλεὺς Σαούλ. Το ἔτερον τούτων είναι, κατ' αυτόν, το γνωστόν και παράδοξον περιστατικόν με την εγγαστριμυθόν γυναικά⁹⁸ της Ενδώρ⁹⁹. Σχετικώς γράφει ούτος: «εν τούτῳ ἐσφαλται μόνω» (ο Σαούλ) «εν τω την εγγαστριμυθόν επερωτήσαι γυναικα και παρακούσαι προ τούτου του Σαμουήλ εν τω ζωογονήσαι τινας των Αμαλκιτών και των βασιλέων αυτών Αγάγ και τινα των προβάτων και των βιών εις θυσίαν, ως απελογείτο Θεού»¹⁰⁰. Οπωσδήποτε δύναται τις να αντιληφθή και εντεύθηται της παραβάσεως του Σαούλ, ένεκα της οποίας δυσηρέστησε σφόδρα τον Σαμουήλ, απεδοκιμάσθη δε και εγκατελείφθη υπ' αυτού, απολέσας και το βασιλικόν του αξιώμα, το οποίον αφηρέθη απ' αυτού και εδόθη βραδύτερον εις τον Δαυίδ¹⁰¹.

Όταν ο Σαούλ συνηντήθη μετά του Σαμουήλ, απεπειράθη να τον παραπλανήσῃ, βεβαιών αυτόν ψευδώς, ότι είχεν εφαρμόσει το herem-ανάθεμα¹⁰². Διεπίστωσεν ἐκπληκτός όμως, ότι ο προφήτης εγνώριζε καλώς τα περὶ της γενο-

μένης παραβάσεώς του. Και όταν ηρωτήθη υπ' αυτού διά ποιὸν λόγον παρήκουσε την θείαν ε ντολήν και επέπεσεν εις τα λάφυρα των Αμαλκιτών κ.λπ.¹⁰³, προσεπάθησε να δικαιολογηθῇ δι' επιρρίψεως ευθυνών εις τον λαόν, ο οποίος δήθεν ἐλάβε τα πλέον εκλεκτά των προς ανάθεμα λαφύρων και ζώων, διά να τα προσφέρῃ εις τον Γιαχβέ¹⁰⁴. Άλλ' ο Σαμουήλ αντέκρουσε τους αναληθεῖς αυτούς ισχυρισμούς του βασιλέως, τον επετίμησεν αυστηρώς και προείπεν ότι θα αρθή η βασιλεία απ' αυτού¹⁰⁵. Ο Σαούλ, ελθών εν τέλει εις συναίσθησην της ενοχής του, ωμολόγησε ταύτην και εξηγήσατο της συγγνώμης και της επιεικείας του προφήτου πλην ματιών, διότι ούτος ἤτοι ανένδοτος. Επι πλέον ο Σαμουήλ επέμεινε και εις την εφαρμογήν του herem-ανάθεματος¹⁰⁶. Έλαβε δε ο ίδιος την πρωτοβουλίαν διά την θανάτωσιν του Αγάγ, διά την οποίαν και ωδηγήθη ο τελευταίος κατ' εντολήν του ενώπιον του, προ του εν Γαλγάλοις θυσιαστηρίου.

Η αυστηροτάτη και σκληροτάτη αύτη στάσις του Σαμουήλ έναντι του Σαούλ και του Αγάγ προκαλεί εκπλήξιν και απορίας. Θα πρέπει όμως να μη λησμονήται, ότι ενταύθα πρόκειται περὶ εφαρμογής του herem, η οποία ήταν επιβεβλημένη. Εξάλλου η ιδιοποίησις πολεμικής λείας επιμεράπει αυστηρότατα. Υπενθυμίζομεν την εκ του βιβλίου των Κριτών 7,1 εξ. περιπτώσιν, διά την οποίαν επεβλήθη βαρυτάτη ποινή εις τον εν προκειμένω παραβάτην 'Αχαρ, προς εφαρμογήν, βεβαιώς, του νόμου¹⁰⁷. Όπι συνέβη δε εις την περίπτωσιν του 'Αχαρ, ἐπρεπε να συμβή και εις την εν Α' Σαμ. 15 περιπτώσιν. Άλλα τοιούτο διενέγεντο. Η παράλειψις αύτη του Σαούλ θεωρείται υπό της Βίβλου βαρεία παραβάσις, ως μαρτυρεί και ο λόγος τον οποίον είπε βραδύτερον το πνεύμα του νεκρού Σαμουήλ προς τον Σαούλ, ότι «οὐκ ἡκουσε φωνῆς Κυρίου και οὐκ εποίησε θυμόν οργῆς αυτού εν Αμαλήκ»¹⁰⁸. Ή έννοια δε των λόγων τούτων καθίσταται ζωηροτέρα εις τινα παραλλαγήν του κειμένου, η οποία διασώζεται εις τον μνημονεύταν υπ' αριθμ. 483 κώδικα της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, ἐνθα απαντά η γραφή «οὐκ ἐπλησας» (αντί του «οὐκ εποίησας») «θυμόν αυτού εν Αμαλήκ»¹⁰⁹, σημαίνοντα ότι ο Σαούλ δεν ικανοποίησε πλήρως τον άγριον θυμόν του Γιαχβέ εις τον κατά των Αμαλκιτών πόλεμον (και διά τούτο είναι ένοχος ενώπιον αυτού).

Οπωδήποτε όμως η ουσιαστική εξόντωσις των Αμαλκιτών είχεν ήδη εις μέγαν βαθμόν συντελεσθή, διά της δυναμικής δράσεως του Σαούλ. Έκτοτε ουδέποτε ηδυνήθησαν ούτοι να καταστούν πάλιν επικινδυνοί διά τον Ισραήλ, ως συνέβαινε τούτο ἀλλοτε. Πλην δε του Σαούλ εστράφη κατ' αυτών και ο Δαυίδ, δύστις τους κατερρόπωσεν εις επανειλημμένας εναντίον των επιθέσεις του - τας οποίας μάλιστα είχεν αρχίσει πριν ακόμη ανέλθη εις τον βασιλικόν θρόνον - και ουσιαστικώς τους κατέστρεψε σχεδόν ολοσχερώς, απαλλάξας τον Ισραήλ από τας κατ' αυτού ληστρικάς επιδρομάς των¹¹⁰. Εκ της πανωλεθρίας ταύτης επέζησαν ολιγοί

μόνον εξ αυτών. Τα διασωθέντα ταύτα ελάχιστα κατάλοιπα του Αμαλήκ εξωλοιθρεύθησαν ολοκληρωτικώς και οριστικώς πλέον υπό της φυλής του Συμεών, επί της εποχής του Εζεκίου, βασιλέως του Ιούδα (716 - 689 π.Χ.).

Ως αναφέρεται εν τω Α' βιβλίῳ των Παραλειπομένων, εν τῷ μήμα της φυλῆς του Συμεών, εἰς τὸ οποῖον περιελαμβάνοντο πεντακόσιοι περίπου ἀνδρες¹¹¹, μετηνάστευσε - προφανώς λόγω ανάγκης βελτιώσεως των συνθηκών διαβίωσές του - εκ της μεταξύ της Βηρυτσαρέε και της Νεκράς θαλάσσης περιοχής προς νοιονατολάς και δὴ εἰς την περιοχήν του ὄρους Σηείρ, μεταξύ της θαλάσσης ταῦτας και του Αιλανίτου κόλπου (πτης Ἀκαμπα). Εἰς τὸν χώρον εκείνον είχον κατασκηνώσει ὁσοι εκ τῶν Αμαληκίτων είχον κατορθώσει να επιζήσουν της καταστροφῆς, την οποίαν είχεν υποστή η φυλὴ των μετά τὰς επιθέσεις των Σαούλ και Δαυΐδ, ενδεχομένως δὲ και ἄλλων τινῶν εχθρῶν των. Εναντίον αυτῶν επέπεσαν οι ως ἀνώ Συμεωνίται, με επὶ κεφαλής τέσσαρας μιούς των Ιεσί και τους εξαλόθρευσαν, εγκατασταθέντες εν συνεχείᾳ εἰς τα ἐδάφη τῶν¹¹². Οὕτως ἔληξεν η ιστορία των Αμαληκίτων και απεδείχθη αληθῆς και η βιβλική ρήσις, ότι ο Γιαχβέ θα πολεμή συνεχώς αυτούς και θα τους καταστρέψῃ ολοσχερώς και θα εξαλείψῃ το μνημόσυνον αυτών από προσώπου της γης¹¹³.

Εκ των ως ἀνώ εκτεθέντων συνάγονται τα εξής:

Οι Ισραηλίται εμαστίζοντο διαρκώς από τας ληστρικάς επιδρομάς των Αμαληκίτων και κυριώς ὅταν διεξήγον αγώνα επιβίωσές των κατ' αρχάς εν τη ερήμῳ, εν συνεχείᾳ δε και κατά τους πρώτους αιώνας μετά την εγκατάστασίν των εἰς την «Γῆν της Επαγγελίας». Όθεν, αντιμετωπίζοντες υψηστὴν εθνικὴν ανάγκην, εκήρυξαν κατ' αυτών ιερόν πόλεμον και herem - ανάθεμα, το οποίον είχε την ἐννοιαν της ολοσχερούς καταστροφῆς του εχθρού και της κατ' αυτού κατάρας.

Η εν Α' Σαμ. 15,3 σχετική προς το ανάθεμα τούτῳ εβραϊκή λέξις ἔχει παραμείνει αμετάφραστος εἰς το κείμενον των Ο', προφανώς λόγω μεταφραστικῆς δυσχερείας. Διαπιστώται δε ὅτι ἐνεκα τούτου επεχειρήθη βραδύτερον η ετέρα απόδοσις του οικείου εβραϊκού κειμένου. Ούτως επιβεβαιούται και εντεύθεν η ὑπαρξίς διπλῶν μεταφράσεων εἰς το κείμενον των Ο'.

Η στάσις του βασιλέως Σαούλ όσον αφορά εἰς την εφαρμογήν του herem-αναθέματος, αποδοκιμασθείσα υπό του προφήτου Σαμουήλ ο παράβασις θείας εντολής, αποδεικνύεται ὅντως κατακριτέα και ἐκ τίνος παραλλαγῆς του σχετικού κειμένου, η οποία σώζεται εἰς ἀξιον λόγου ελληνικὸν βιβλικὸν χειρόγραφον. Αποτελεῖ δε μιαν εκ των πλέον σοβαρών περιπτώσεων παραβάσεων εκ μέρους του.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- * Διά τα βιβλία και τα χωρία της Παλαιάς Διαθήκης χρησιμοποιούντων τους τίτλους και την αριθμησην της μεταφράσεως των Εβραιμάκτων (Ο'), η οποία είναι και περισσότερον προστή εἰς τον Ἐλληνα αναγνώστην. 'Οπου όμως κρίνομεν απαραίτητον και προς αποφυγήν συγχύσεων σημειούμεν και του μασωτικού εβραϊκού κειμένου τους τίτλους και την αριθμησην. Επειδή δε η διαπραγμάτευσης του θέματος απαιτεί να αναφερόμεθα συχνότατα εἰς το κείμενον του Α' βιβλίου των Βασιλειών, το οποίον εἰς το εβραϊκόν πιλοφορείται ως Α' Σαμουήλ, χρησιμοποιούμεν εν προκειμένω τον τελευτανού τούτον τίτλον, ήτοι Α' Σαρ(ου)ήλ, αντι τον Α' Βασιλειών, αποφέγγοντες ούτω τας συνεχείς διευκρινίσεις.
- 1. Τας περι αυτών πληροφορίας αριστόμενα μόνον εκ της Π. Διαθήκης. Αντίστοιχοι εξωβιβλικαί και δὴ ἐγκυροί μαρτυριαί δεν υπάρχουν (βλ. και J. Macpherson, "Amalek, Amalekites", εν A Dictionary of the Bible (εκδ. J. Hastings κ.ά.), vol. I, 13. impr., Edinburgh, 1951, σελ. 79. G.M. Landes, "Amalek, Amalekites", εν The Interpreter's Dictionary of the Bible, vol. I, New York-Nashville, 1962, σελ. 101. R. Bach, "Amalek", εν Biblisch - Historisches Handwörterbuch, I. Bd, Göttingen, 1962, στήλ 77. Πρβλ. και F.-M. Abel, "Géographie de la Palestine", tome I, Géographie Physique et Historique, 3 éd., Paris, 1967, σελ. 270 εξ.),
- 2. Γεν. 36, 10 - 12.
- 3. Αριθμ. 24, 20. Βλ. πάντως και I. Φούντα, Γένεσις, Περιειών, 1985, σελ. 460.
- 4. Βλ. και F. Schmidtke, "Amalekites", εν Lexikon für Theologie und Kirche, I. Bd, Freiburg, 1957, στήλ. 414.
- 5. Πρβλ. και Π. Μπρατσιώτου, «Αμαλήκ», εν Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 2, Αθήνα, 1963, στήλ. 238.
- 6. J. A. Montgomery, Arabia and the Bible, Philadelphia, 1934, σελ. 20, παρά G.A. Barton - S.H. Horn, "Amalek, Amalekites", εν J. Hastings, Dictionary of the Bible, 2 ed. rev. by F.C. Grant - H.H. Rowley, Edinburgh, 1963, σελ. 25.
- 7. Βλ. Lexikon des Judentums, Gütersloh, 1967, στήλ. 39 και J. Macpherson, μν. ἐργ., σελ. 77.
- 8. Περι του χρόνου της εξόδου δεν ἔχομεν απολύτως ακριβεῖς πληροφορίας. Κατά πάσαν πιθανότητα αὐτὴν εγένετο επὶ τον Φαραὼ Mernptah, βασιλεύοντος από του 1234 ἐώς του 1224 π.Χ. περίπου (βλ. και Π. Σιμωτά, Από τον κόσμον της Παλαιάς Διαθήκης, Θεσσαλονίκη, 1973, σελ. 19).
- 9. Ούτος υπήρξεν ο πρώτος βασιλεὺς του Ισραὴλ, βασιλεύσας από του 1040 μέχρι του 1005 π.Χ., κατά την πιθανωτέραν ἀπόψιν (βλ. και B. Βέλλα, Χρονολογικοὶ πίνακες της ιστορίας, 2α ἐκδ., Αθήναι, 1966, σελ. 15).
- 10. Βλ. και R. Kittel, "Das erste Buch Samuel", εν E. Kautzsch - A. Bertholet, Die Heilige Schrift des Alten Testaments, I. Bd, 4. Aufl., Tübingen, 1922, σελ. 430.
- 11. «Ἀρχὴ εθνῶν Αμαλήκ», εἰπεν ο μάντις Βαλάμ διά τους Αμαληκίτας, προλέγων εἰς σχετικὸν αυτῷ χρησμὸν του και ὅτι «το σπέρμα αυτῶν απολεῖται». Βλ. και I. Φούντα, μν. ἐργ., σελ. 460 - 461.
- 12. «Ἐν χειρὶ κρυφαίᾳ πολεμεῖ Κύριος επὶ Αμαλήκ από γενεῶν εἰς γενεᾶς».
- 13. Εξ. 17, 8 - 16. Βλ. και G.A. Barton - S.H. Horn, μν. ἐργ., αυτόθι.
- 14. Εξ. 15, 22.
- 15. Εξ. 13, 17 - 14, 30.
- 16. Εξ. 15, 23 εξ.
- 17. Εξ. 15, 27.
- 18. Εξ. 16, 1 εξ.
- 19. Εξ. 17, 1.
- 20. Σύγκεκριμένως ο γέρων ἡδη Μωυσῆς, μη λαβόν μέρος εἰς την συμπλοκήν, αλλὰ παρακολουθών αυτήν μετά του Ααρὼν και του Ωρ από της κορυφῆς του πλησίον σρους, προσπήγετο ακαταπαύσως τοπέ του μαχομένων λαού του, ἔχων συνεχάς τας χειρας αυτού ανυψωμένας πρὸς τον ουρανόν, οπότε ενίκων ο Ισραηλίται. Όταν όμως, λόγω κοπώσεως, κατεβίβαζεν αυτάς, ενίκων οι Αμαληκίται. Μετά την παράδοξην ταύτην διαπιστώσιν, οι συμπαριστάρνοι αυτών Ααρὼν και Ωρ «εστήριζον τας χειρας αυτού», ώστε να δύναται να προσεύχεται με ανυψωμένας συνεχάς ταύτας και μέχρι της δύσεως του ηλίου, οπότε ενίκηθον από κράτος οι εχθροί και επρόησαν εἰς φυγὴν (Εξ. 17, 8 - 13). Κατά την χριστιανήν Εκκλησίαν η ἐκτασης εκείνη των χειρῶν του Μωυσέως αποτελεῖ τύπον

του σταυρωθέντος Χριστού, κατατροπώσαντος διά του σταυρού του τον διάβολον. Η δε περιφανής νίκη του Ισραήλ κατά του Αμαλήκ αποτελεί προτύπωσιν της στρατευμένης Εκκλησίας κατά των εχθρών αυτής. Ούτω Θεοδόρητος ο Κύρου γράφει διά τον επί του όρους προσευχόμενον Μωυσέα, ότι «του σταυρωθέντος υπέρ πλών επλήρου τον τύπον εκτείνωντας χείρας... Ήσper γαρ του θεράποντος τας χείρας εκτείνοντος ἐπεσεν Αμαλήκ, ούτως του Δεσπότου τας χείρας εκτείνοντος κατέλυθη τον διαβόλον το στίφος» (J.-P. Migne, PG 80, στήλ. 260 - 261).

21. Ἡξ. 17, 13.
22. Ἡξ. 17, 14.
23. Ἡξ. 17, 16. Βλ. και σελ. 144 της παρούσης εργασίας.
24. Βλ. και R. Bach, μν. ἐργ., αυτόθι.
25. Βλ. Ἡξ. 19, 1 - 2.
26. Αριθμ. 10, 11 - 12.
27. Αριθμ. 11, 35.
28. Αριθμ. 12, 16. 13, 1 - 26 (27). Πρβλ. και Δευτ. 1, 19.
29. Αριθμ. 14, 25. 40 - 45.
30. Αριθμ. 20, 22.
31. Κριτ. 3, 13.
32. Κριτ. 7, 12.
33. Βλ. Κριτ. 6 - 8 και ιδια 6, 3 και 7, 12.

34. Ο Σαμουὴλ ἡτο προφήτης με iερατικὸν αἷωμα, συγχρόνως δὲ και κριτής, συνενώνεις το πρόσωπόν του iερατικήν και δικαστικήν εξουσίαν (βλ. συν τοις ἀλλοις και I. Παναγοπούλου, *Η αρχέγονη iεραπλιτική προφητεία*, Αθήναι, 1986, σελ. 17 - 18. Πρβλ. και Π. Σιμωτά «Κριταί», εν *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 7, Αθήναι, 1965, στήλ. 1039 - 1040). Ελάρμανεν ενεργῷ μέρος εις την πολιτική ζωήν του Ισραὴλ και εις τα πολλάς περιπτώσεις επενέβαινεν εις θέματα του κράτους, ἔχων μεγάλην φήμην ως «ανθρώπου του Θεού... ανθρώπου ενδόξου» (Α' Σαμ. 9, 6). Αυτὸς ἐχρισ τον Σαούλ εις βασιλέα του Ισραὴλ και συνεδέθη εκ του γεγονότος τούτου στενώπατα μετ' αυτου. Συνέβαλεν εις την συνένωσην των iεραπλιτικών φυλών και εις την καθιέρωσην του θεμού της βασιλείας εν τη χώρᾳ. Ούτως εμφανίζεται ἔχων κύρος πολιτικού μηνέου και ως τοιούτος εκπιάται μεγάλως και κατά τους μετ' αυτού χρόνους (βλ. π.χ. Ψαλμ. 98 - μασ. 99 - 6. Σοφ. Σειρ. 46, 13 - 20. Ιερ. 15, 1 κ.ά. Πρβλ. και I. Παναγοπούλου, ενθ' ανωτέρω). Κατόπιν τούτων είναι ευχερές να κατανοήσῃ της πλήρως την δυναμικήν και επιβλητικήν ανάμεξιν και πρωτοβουλίαν του εις σοφαρώτατα, μάλιστα δε και εις μη θρησκευτικής φύσεως θέματα αρμοδιότητος του βασιλέως, ως εκείνο π.χ. περί της τύχης του αιχμαλωτισθέντος βασιλέως Αγάγ, περί του οποίου θα γίνη λόγος κατωτέρω. Ούτως επίσης δέον να κατανοηθῇ και ερμηνευθῇ και η ἐναντίον του Σαμουὴλ εξουθένωσην και εσχάτην σχέδον ταπείνωσην υποδηλούσα, στάσης του Σαούλ, ότε ούτος συντετριμένος εκ του ότι παρέβλεψεν υπόδειξιν του σχετικήν προς τους Αμαλήκιτας, είπεν εις τον προφήτην «ημάρτηκα, ότι παρέβην τον λόγον Κυρίου και το ρῆμα σου» (15, 24) και «ἄρον δη το αμάρτημά μου και ανάστρεψον μετ' εμού» (15, 25) και

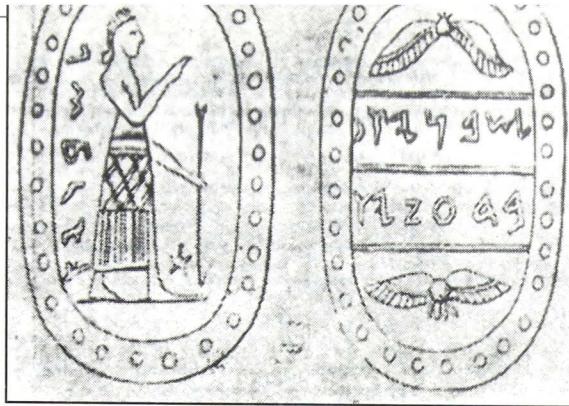
«ημάρτηκα, αλλὰ δόξασόν με», ἥτοι αποκατάστησόν με, «δη ενώπιον πρεσβυτέρων Ισραὴλ και ενώπιον λαού μου» (15, 30).

- 34a. Περὶ της περιοχῆς ταύτης βλ. κατωτέρω, εν υποσημ. 84.
35. «Μνήσθητι ὅσα εποίησε σοι Αμαλήκ εν τη οδῷ εκπρευομένου σου εκ γης Αιγύπτου πώς αντέστη σοι εν τη οδῷ και ἐκοψε σου την ουρανίαν... Και... εξαλείψεις το ὄνομα Αμαλήκ εκ της υπὸ τον ουρανὸν και ου μη επιλάθη» (25, 17 - 19).
36. Α' Σαμ. 14, 48.
37. «Αλοιφὴ εξαλείψω το μνημόσυνον Αμαλήκ εκ της υπὸ τον ουρανὸν» (Ἑξ. 17, 14).
38. Βλ. Α' Σαμ. 15, 3.
39. Εκ της περιφήμου μωαβιτικῆς στήλης του Mesha (στήλ. 11 εξ. και 16 εξ.) πληροφορούμεθα, ότι παρόμοιόν τη επερέπιο και εν Μωᾶβ (βλ. συν τοις ἀλλοις και N. Lohfink, **הַרְמָן** "haram", εν *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, III. Bd., **מִתְרָמָן** Stuttgart - Berlin - Köln - Mainz, 1982, στήλ. 202 - 206. Πρβλ. και R. Borchert, "Bann", εν *Calwer Bibellexikon*, 5. Aufl., Stuttgart, 1959, στήλ. 123 εξ. κ.ά.).
40. Βλ. M. Rehm, *Die Bücher Samuel*, 2. Aufl., Würzburg, 1954, σελ. 37 (*Die Heilige Schrift in deutscher Übersetzung* [Echter Bibel]).
41. Βλ. W. Baumgartner, *Hebräisches und Aramäisches Lexikon zum Alten Testament*, 3. Aufl., I. Lieferung, Leiden, 1967, σελ. 339 - 340. Την ιδιαν έννοιαν ευρίσκεις της και εις τα ἀλλὰ εβραιο-αραμαϊκά βιβλικά λεξικά.
42. Βλ. N. Lohfink, μν. ἐργ., στήλ. 195.
43. Αριθμ. 21, 2 - 3. Δευτ. 13, 15 (16). 20, 17. Ιησ. N. 6, 20 (21). Κριτ. 1, 17. 21, 11. Α' Σαμ. 15, 3. Δ' Βασ. 19, 11. Α' Παρ. 4, 41. Β' Έσδρ. 10, 8. Δαν. (Θ) 11, 44.
44. Α' Σαμ. 15, 18.
45. Λευιτ. 27, 28 - 29. Μιχ. 4, 13.
46. Α' Σαμ. 15, 8. Δαν. (Ο') 11, 44.
47. Ηο. 37, 11.
48. Δευτ. 7, 2. Ιερ. 27 (μασ. 50), 21, 28 (μασ. 51), 3.
49. Ιερ. 25, 9.
50. Ἡξ. 22, 20 (19). Δευτ. 2, 34. 3, 6 (δις). Ιησ. N. 2, 10, 10, 1 - 28 - 37 - 39 - 40. 11, 11 - 12 - 20 - 21. Κριτ. 1, 17. Α' Σαμ. 15, 8 - 9 (δις) 15 - 18 - 20. Γ' Βασ. 10, 22 (9, 21). Β' Παρ. 20, 23. 32, 14.
51. Ηο. 11, 15.
52. Ιησ. N. 10, 35.
53. Α' Σαμ. 15, 3.
54. Α' Σαμ. 15, 8.
55. Βλ. Π. Σιμωτά, *Ai αμετάφραστοι λέξεις εν τω κειμένω των Ο', Θεσσαλονίκη*, 1969, σελ. 82. Φρονούμεν ότι τοιαῦτη απόδοσις δεν εφαίνετο ικανοποιητική και ότι ἐνέκα τούτου εγένετο νέα μεταφραστική προσπάθεια προς ορθὴν απόδοσιν του οικείου κειμένου. Τοιούτοι γίνεται εμφανές εκ του όπι εν 15, 3 υπάρχει διπλή μετάφρασης του χωρίου, ἔνθα αναγιγνώσκομεν «και Ιερ(ε)ίμ και πάντα τα αυτού και ου περιποίηση εξ αυτού» και εν συνεχεία το αυτό δι' ἀλλων λέξεων επαναλαμβάνομεν: «και εξολοθρεύσεις αυτού και αναθεματίεις αυτούν και πάντα τα αυτού και ου φείση απ' αυτού». Πλείονα βλ. εν Π. Σιμωτά, *Ai αμετάφραστοι λέξεις εν τω κειμένω των Ο'*, σελ. 64 - 65.
74. Η υπὸ των Χαναανίων κατοικουμένη πόλις της Ιεριχώ είχεν αναθεματισθη υπὸ του Ισραὴλ ολόκληρος, μεθ' ὅλων των αντικειμένων της («αυτή και πάντα δύα εστιν εν αυτή») και απηγορεύετο αυστηρώς να λάβῃ

- τις και χρησιμοποιήση ουδήποτε εκ του «αναθέματος» (βλ. Ἰησ. N. 6, 17 - 18).
75. Βλ. Ἰησ. N. 7, 1 εξ. 22, 20. Α' Παρ. 2, 7.
76. Δευτ. 13, 13 - 18.
77. Α' Σαμ. 15, 3.
78. Βλ. σχετικώς εν Α' Σαμ. 11, 1 - 11.
79. Βλ. Α' Σαμ. 14, 47.
80. Βλ. Α' Σαμ. 15, 3 εξ.
81. Βλ. Π. Σιμωτά, *Νίκητα Σείδου, Σύνοψης της Αγίας Γραφής*, κατά τον υπ' αριθμ. 483 κώδικα της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος. Θεσσαλονίκη 1984, σελ. 118.
82. Εις τον ελύγω σχόλιον αναγιγνώσκομεν: «αλλαχού απαντήση σημαίνει δε μεγάλην καθ' Έλληνας η λέξις» (βλ. Π. Σιμωτά, ἐνθ' ανωτ., υποσημ. 20). Σημειωτέον ότι εις τον κώδ. Β των Ο' απάντη η γραφή «δύναμιν απαντεῖν» (βλ. A. E. Brooke - N. McLean - H.J. Thackeray [εκδ.], *The Old Testament in Greek, vol. II, I and II Samuel*, Cambridge, 1927, εν Α' Σαμ. 14, 48), ἀλλά δε τινα χειρόγραφα ἔχουν «δύναμιν απαντεῖν» (βλ. Fr. Field [εκδ.], *Origenis Hexaplorum, Tomus I*, Oxonii, MDCCLXV: εν τω χωρίῳ), εις τον οὓτων μνημονευθέντα κώδικα δύως επιχέεται φως προς κατανόησιν της δυσχερούς φράσεως.
83. Ίσως θα εξερέφαζετο η απορία, διατί, αφού γίνεται λόγος περὶ τῆς δυναμικότητος των Αμαλκητῶν, δεν περιλαμβάνονται και οὐτοὶ μεταξὺ των επτά ἄλλων υπολογισμῶν εχθρών του Ισραὴλ, τους οποίους μνημονεύει το Δευτερονόμιον, εν 7, 1. Επ' αυτού θα ηδύνατο τι να απαντήσῃ, ότι ο αναφέρομενος εις τους εν λόγῳ λαούς αριθμός ἔχει, ως φρονεῖ και ο Marti, περισσότερον ρητορικήν και ολιγάτερον γεωγραφικήν και ιστορικήν σημασίαν (βλ. σχετικώς K. Marti, "Das fünfte Buch Mose oder Deuteronomium", εν E. Kautzsch - A. Bertholet, μν. ἐργ., σελ. 273).
84. Η σύγκρουσις των δύο αντιπάλων ἔγινεν «ἀπό Ευιλάτ ἡώς Σουρ» (Α' Σαμ. 15, 7). Πρόκειται περὶ τίνος περιοχῆς, εις την οποίαν κατώκουν τότε οι Αμαλκηταί (βλ. D. Baly, *The Geography of the Bible*, New York - Evanston - London, 1957, σελ. 159), ουχὶ δε επακριβώς γνωστῆς σήμερον. Πιθανώτατα αὕτη ευρισκετο μεταξύ των νοτίων συνόρων της φυλῆς του Ιούδα και των ανατολικών της Αιγύπτου (πρβλ. και G. A. Barton - S.H. Horn, ἐνθ' ανωτέρω). Προηγουμένως ο Σαούλ είχε προβή εις επιθεώρησιν του στρατεύματός του εν Τελαίμ (οι Ο' ἔχουν «ἐν Γαλγάλοις» εσφαλμένως ὅμως, δεδομένου ότι τα Γάλγαλα ευρίσκονται αλλαχού και δη πλησίον της Ιεριχώ).
85. Ούτως ονομάζεται απρόσωπος ο βασιλεὺς των Αμαλκητών. Το «Ἀγάγ» δεν ἔτοι το κύριον αυτού ὄνομα, αλλ' ο τίτλος του, το αξιώμα του ως βασιλέως, ως περίου συνέβαινε π.χ. με το περιληπτικόν ὄνομα των Φαραώ της Αιγύπτου (βλ. και K.A. Leimbach, *Die Bücher Samuel*, Bonn, 1936, σελ. 70 [*Die Heilige Schrift des Alten Testamentes*, εκδ. F. Feldmann - H. Herkenne]). Περὶ του Αγάγ γίνεται λόγος μόνον εν τη παρούσῃ παλαιοδιαθηκική διηγήσει (Α' Σαμ. 15, 7 εξ.) και δεν φαίνεται να συμβαίνη τούτο και εν Αριθμ. 24, 7, ἐνθα πρόκειται, προφανώς, περὶ ἄλλου πνος προσώπου, ονομαζόμενου Γαγ υπὸ τῶν Ο', του Ακύλα και του Συμμάχου. Εξάλλου ο εν Εσθὴρ 3, 1 - 10 μνημονευόμενος Αμάν, ο οποίος εἰς μεν το μασωπικὸν εβραϊκὸν κείμενον επονομάζεται γαγ (agagi - Αγαγίτης), εἰς δε την μετάφρασιν των Ο' «Βουγαίος» (εν 3, 1 μόνον, διότι εν 3, 10 δεν αναφέρεται υπ' αυτών) και εἰς πολλὰ χειρόγραφα του Λουκιανού «Γωγαίος» (βλ. και κριτικὸν υπόμνημα της *Biblia Hebraica* Εσθὴρ 3, 1), θεωρεῖται ότι είλκε την καταγώγην εκ του Αμαλκητού βασιλέως Αγάγ. Τοιαύτας τινάς απόψεις διαφόρων ερευνητῶν εκθέτει και ο Η. Οικονόμος (*To βιβλίον της Εσθὴρ*, Αθῆναι, 1967, σελ. 104), καίτοι εκ την προκειμένων επιφυλακτικότητός του δεν φαίνεται και ότι υιοθετεῖ αυτάς. Είναι πράγματι απίθανον να υπάρχῃ γενεαλογικὴ τις σχέσις μεταξύ των δύο τούτων προσώπων, αφού το δεύτερον εξ αυτών (Αμάν ο Αγαγίτης) ἔτοι ελαμπτική, πιθανώτατα, καταγώγης και ξένος προς τον λαόν των Αμαλκητῶν και την νοτίαν της Παλαιστίνης γεωγραφικήν περιοχῆν, εις την οποίαν ούτοι ήσαν εγκατεστημένοι.
86. Βλ. Α' Σαμ. 15, 3.
87. «Και περιεποίησατο Σαούλ και πας ο λαός τον Αγάγ ζώντα και τα αγαθά των ποιμνίων και των βουκολίων και των εδεσμάτων και των αμπελώνων και πάντων των αγαθών και ουκ εβούλετο εξολοθρεύσαι αυτα» (Α' Σαμ. 15, 9α) και «περιεποίησατο ο λαός τα κράτιστα του ποιμνίου και των βοῶν» (15, 15).
88. «Κα πάντα τον λαόν Ιερ(ε)ιμ απέκτεινεν εν στόρατι ρομφαιας» (15, 8β), «και παν ἐργον ημιμερένον και εξουδενωμένον εξωλόθρευσαν» (15, 9β).
89. Ενδεικτικῶς υπενθυμίζομεν τας φράσεις: «και εἴπε Σαούλ πρὸς Σαμουὴλ· ημάρτηκα, ότι παρέβην τον λόγον Κυρίου και το ρῆμα σου... και νυν ἀρόν δη το αμάρτημα μου και ανάστρεψον μετ' εμού...» (15, 24' 25 - 30). Πρβλ. και το χωρίον «και εγεννήθη ρῆμα Κυρίου πρὸς Σαμουὴλ λέγων· παρακέλημαι» (μετενόησα, μετεμελήθην) «ότι εθασίλευσα τον Σαούλ εἰς βασιλέα, ότι απέστρεψεν από ὄπισθεν μου και τους λόγους μου ουκ επήρθησεν» (15, 10 - 11).
90. Βλ. σχετικώς εν H.P. Smith, "A Critical and Exegetical Commentary on the Books of Samuel", Edinburgh, 1953, σελ. 134 (*The International Critical Commentary*).
91. «Ωρμησας του θέσθαι επι τα σκύλα» (Α' Σαμ. 15, 19).
92. Α' Σαμ. 15, 24.
93. «Ημάρτηκα, αλλὰ δόξασον με» (αποκατάστησον με) «δη ενώπιον πρεσβύτερων Ισραὴλ και ενώπιον λαού μου και ανάστρεψον μετ' εμού» (Α' Σαμ. 15, 30).
94. Βλ. P. Heinisch, *Geschichte des Alten Testaments*, Bonn, 1950, σελ. 146.
95. Βλ. σχετικώς εν Α' Σαμ. 13, 7 - 15 και P. Heinisch, μν. ἐργ., αυτόθι.
96. Α' Σαμ. 13, 14. Πρβλ. και 15, 28. Ψαλμ. 88, 21 (μασ. 89, 20). Πράξ. 13, 22.
97. Βλ. P. Heinisch, ἐνθ' ανωτέρω.
98. Βλ. Α' Σαμ. 28, 7 εξ. Συμφώνως προς την σχετικήν βιβλικήν διηγήσιν, η γυνὴ αὐτή μετήχετο κρυφώς την νεκρομαντείαν. Εἰς την νεκρομάντιδα τάυτην κατέφυγε κάποτε ο Σαούλ, ότε είχον εκστρατεύσει κατά του Ισραὴλ οι Φιλισταῖοι, ίνα, διά της επικοινωνίας της μετά του πνεύματος του ἥδη αποθανόντος Σαμουὴλ, τον συμβουλεύση τι ἐπρεπε να πράξῃ προς αντιμετωπίσιν της δυσχερούς διά το έθνος καταστάσεως.
99. Αενδρώ καθ' Ο'. Αύτη ήτοι ιωραητική πόλης της περιοχῆς της φυλῆς του Ισαχάρ, δοθείσα βραδύτερον εις την φυλήν του Μανασσῆ (Ιησ. N. 17, 11), ἡ (λόγω ελλείψεως σαφνείας ως προς τον καθορισμόν των συνόρων μεταξύ των δύο τούτων φυλών εις την περιοχήν εκείνην) θεωρούμενή ότι ανήκειεν εις τον Μανασσῆ (βλ. Π. Σιμωτά, *H περιγραφὴ τῶν συνόρων Εφραίμ καὶ Μανασσῆ Ιησοῦ Ναοῦ κεφ. 16 - 17*, Συμβολὴ εις την τοπογραφίαν της Παλαιάς Διαθήκης, Αθῆναι, 1959, σελ. 45). Η θέσις της ἐκείτο, πιθανώτατα, εις την σημερινήν κώμην Endor, πλησίον της Ναζαρέτ (βλ. F.-M. Abel, μν. ἐργ., τομε II, *Géographie Politique. Les villes*, σελ. 316).
100. Βλ. Π. Σιμωτά, *Νίκητα Σείδου, Σύνοψης της Αγίας Γραφής*, σελ. 110. Προφανώς υποονείται υπὸ του Σείδου ενταῦθα, ότι ο Σαούλ εφεισθη της ζωῆς ὄχι μόνον του Αγάγ, αλλά και ἄλλων πινών Αμαλκητῶν. Τούτο ὅμως ουδολῶς δικαιολογεῖται εκ του βιβλικού κείμενου (βλ. ανωτέρω, εν υποσημ. 87).
101. Α' Σαμ. 15, 24 εξ.
102. «Ἐσθησα πάντα, ὅσα ελάλησε Κύριος» (Α' Σαμ. 15, 13).
103. «Ἴνα πι οὐκ ἱκουσας φωνῆς Κυρίου, αλλ' ὠρμησας του θέσθαι επι τα σκύλα και εποιησας το πονηρόν ενώπιον Κυρίου;» (Α' Σαμ. 15, 19).
104. Α' Σαμ. 15, 21.
105. Α' Σαμ. 15, 22 - 23. Πρβλ. και στχ. 28 - 29.
106. Α' Σαμ. 15, 24 εξ.
107. Δευτ. 7, 26, 13, 17. Ιησ. N. 6, 17 - 18. 1' 11 - 12.
108. Α' Σαμ. 28, 18.
109. Βλ. Π. Σιμωτά, μν. ἐργ., σελ. 126.
110. Βλ. Α' Σαμ. 27, 8 εξ. 30, 17 εξ. Β' Βασ. (μασ. Β' Σαμ.) 8, 12. Πρβλ και Α' Παρ. 18, 11.
111. Δέον να σημειωθῇ ότι υπὸ των δεν θεωρεῖται σαφῆς η σχέσις των πεντακοσιων τούτων ανδρῶν προς τους λοιποὺς Συμεωνίας, περὶ των οποίων ομιλεῖ προηγουμένως το βιβλικὸν κείμενον. Βλ. σχετικῶς μεταξύ ἄλλων και E.L. Curtis - A.A. Madsen, "A Critical and Exegetical Commentary on the Books of Chronicles", Edinburgh, 1910, σελ. 117 (*The International Critical Commentary*).
112. Α' Παρ. 4, 42 - 43. Βλ. και J. Goetsberger, "Die Bücher der Chronik oder Paralipomenon", Bonn, 1939, σελ. 57 (*Die Heilige Schrift des Alten Testaments*, εκδ. F. Feldmann - H. Herkenne). W. Rudolph, "Chronikbücher", Tübingen, 1955, σελ. 42 (*Handbuch zum Alten Testament*). M. Rehm, Die Bücher der Chronik, Würzburg, 1949, σελ. 18 (*Die Heilige Schrift in deutscher Übersetzung*).
113. Εξ. 17, 14' 16. Αριθμ. 24, 20. Βλ. και σελ. 130 της παρούσης εργασίας.

Ο ΔΙΩΓΜΟΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ ΚΑΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΠΑΝΙΑ ΤΟ 1492

ΑΠΟΔΥΝΑΜΩΣΕ ΤΟΝ ΔΥΤΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ

Του Καθηγητή κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Μ. ΣΑΡΗΓΙΑΝΝΗ*

*Στο τεύχος 124
των "Χρονικών",
αναδημοσιεύθηκε*

*από το "Αντί"
το άρθρο*

*της κ. Τ. Παπαδοπούλου
με τον τίτλο Ισπανία -*

*Θεσσαλονική -
Άουσβιτς, στο οποίο
με έμφαση τονίζεται
ότι "οι σεφαραδείμ
έφεραν την Δύση
στην Ανατολή",
από την Ισπανία
στην Ανατολική*

*Μεσόγειο,
τον δυτικό δηλαδή
πολιτισμό στον χώρο
της Ανατολής.*

*Στο σημείο αυτό
που το θεωρώ
ιδιαίτερα σημαντικό,
θα μου επιτραπεί
να εκφράσω
μια εντελώς
αντίθετη άποψη
που από όσο*

*γνωρίζω,
είναι κοινή
διαπίστωση*

*όσων ιστορικών
δεν είναι μονόπλευρα
προσανατολισμένοι
σ' αυτόν
τον περιφέρημο
δυτικό πολιτισμό.*

Για να κατανοήσουμε πληρέστερα το θέμα, θα πρέπει να γνωρίζομε τρία σημεία:

- Την κατάσταση ενός εκάστου από τους δύο πολιτισμούς εκείνη τη συγκεκριμένη εποχή.
- Την διαφορά στις κατευθύνσεις και στη γενικότερη φιλοσοφία τους (στον τρόπο σκέψης).
- Την μετέπειτα πορεία τους στον χώρο της επιστήμης, της φιλοσοφίας και της πολιτικής.

$\sum$ τον 8ο και 9ο αιώνα, είχαν εδραιωθεί τα μαυριτανικά κράτη στην Ιβηρική Χερσόνησο [756 ίδρυση του Εμιράτου της Κόρδοβα που το 926 έγινε χαλιφάτο και απέκτησε την μεγαλύτερη πολιτική ισχύ του επί του χαλιφή Αμπντ - ελ Ραχμάν του 3ου (912 - 961)].

Ακριβώς αυτή η εποχή αποτελεί την χρυσή εποχή της Ανατολής στην Δύση και είναι γνωστή η άνθηση του πολιτισμού αυτού που η ακτινοβολία του έφερε τόσο στον χώρο της Ανατολικής Μεσογείου, Μεσοποταμίας, Περούσας και Ινδιών ακόμη, όσο και στον χώρο της Δυτικής Ευρώπης.

Ο πολιτισμός αυτός, χαρακτηρίζεται από μια πραγματικά "αναγεννησιακή" κατεύθυνση, ως προς τη γνωριμία με τον πλούτο της φιλοσοφίας της ελληνικής αρχαιότητας, αλλά σε κατεύθυνση ανατολικού τρόπου σκέψης.

* Ο Γεώργιος Μ. Σαρηγιάννης, γεννήθηκε στην Αθήνα το 1940 και είναι αναπληρωτής Καθηγητής στο Ε.Μ. Πολυτεχνείο, όπου διδάσκει πολεοδομία και Ιστορία της πόλης και της πολεοδομίας. Έχει δημοσιεύσει βιβλία και άρθρα, και έχει συμμετάσχει με ανακοινώσεις σε συνέδρια στις παραπάνω επιστημονικές περιοχές. Είναι μέλος επιστημονικών εταιρειών με αντικείμενο την Ιστορία και την Ιστορία της Πολεοδομίας, όπως η Εταιρεία Μελέτης του Ελληνικού Εβραϊσμού, η Ελληνική Ονοματολογική Εταιρεία, το Ιστορικό Τμήμα του Κέντρου Μαρξιστικών Ερευνών, η Εταιρεία Ιστορίας της Πόλης και της Πολεοδομίας κ.α.

Μιλάμε εδώ ανοικτά πλέον για μια σύνθεση αντιλήψεων έξω από την καρτεσιανή και σχολαστική λογική του ευρωπαϊκού Μεσαίωνα, μια λογική καθολικής θεωρητικής των φαινομένων και των επιστημών με πραγματικό κέντρο τον άνθρωπο, που έχουν άμεση σχέση με τους προσωκρατικούς Ίωνες φιλοσόφους (Ηράκλειτο και Δίμιοκριτο), τον Πυθαγόρα, τον Αριστοτέλη και τους αλεξανδρινούς μαθηματικούς και αστρονόμους (Πτολεμαίο, Διόφαντο, Ευκλείδη) και αιτρούς - φιλοσόφους Ιπποκράτη και Γαληνού.

Η σκέψη των παραπάνω επιστημόνων - φιλοσόφων, εξελίχθηκε και εμπλουτιστήκε από μια σειρά ονομασών διανοητών της Ανατολής που ανήκαν στον αραβικό και στον ιουδαϊκό χώρο.

Σ' αυτούς πρέπει να αναφερθούν οι Αραβέτες.

- **Αβικένας (Αμπού Αλή Αλ Χουσεΐν, ήμην Αμπντουσλάχ ήμην Σινά)** που γεννήθηκε στο Χορασχάν της Περσίας το 980 και πέθανε στο Χαμαντάν το 1038, ιατρός, φιλόσοφος και μελετητής του Αριστοτέλη, του Γαληνού και του Ιπποκράτη.

- **Αβεμπάσες (Αμπού Βεκρ Μωχάμεντ ήμην Γιακιά)** που γεννήθηκε στην Σαραγόσα και πέθανε στην Φεζ το 1138, ιατρός, φιλόσοφος, μουσικός, ποιητής, αστονόμος και μαθηματικός, που το βασικό του σύγγραμμα, η "Διαιτα" περιγράφει ένα σύνολο κανόνων και τρόπους ζωής όχι για την δημιουργία μιας ιδανικής πλατω-

νικής Πολιτείας, αλλά μιας κοινωνίας που θα προκύπτει από την βελτίωση της εκάστοτε υπάρχουσας.

- **Αθερρόπης (Αθδούλ Βαλιδ Μωχάμεντ Ιμπν Αχμέτ ιμπν Μωχάμεντ - ιμπν Ρασιδ)** που γεννήθηκε στην Κόρδοβα το 1126 και πέθανε στο Μαρόκο το 1198, γνωστός θεολόγος, νομικός, μαθηματικός, ιατρός, φιλόσοφος και ονομαστός μελετητής του Αριστοτέλη με απόψεις που πηγάζουν από τους υλιστές φιλοσόφους της Ιωνίας και που εμφανίστηκαν στην ευρωπαϊκή σκέψη μετά από 900 περίπου χρόνια, όπως της αιωνιότητας της ψλής, της ύπαρξης του χρόνου μέσα από την ύπαρξη της κίνησης και του ότι τιποτα δεν δημιουργείται από το μηδέν.

Kai oι Iouδαιοι:

- **ΑΒενζοάρης**, διδάσκαλος του Αβερρόη, που ανήκε σε γνωστή οικογένεια ιατρών στην αυλή της Σεβίλλης όπου διδάξει και την ιατρική.

- **Αμπέν Έζρα** (Αβραάμ μπεν Μεγίρ Μπεν Έζρα), που γεννήθηκε στο Τολέδο το 1119 και πέθανε το 1174, ραββίνος, φιλόσοφος, αστρονόμος, ιατρός και ποιητής, με ονομαστά σχόλια στη Βίβλο.

Μαϊμωνίδης (Μωσές Μπεν Μαϊμόν) που γεννήθηκε στην Κόρδοβα το 1135 και πέθανε το 1204, η κορυφή της ιουδαϊκής διανόσης, φιλόσοφος, θεολόγος, περιφημός ιατρός υπέρμαχος της Θεωρίας της αλ-ληλοεξάρτησης της σωματικής και της πνευματικής υγείας, θεωρίας που χρειάστηκε εξακόδια ακόμη χρόνια για να επαναδιατυπωθεί από τον Χάνεμανν στη Δύση.

Θα πρέπει εδώ με πολύ έμφαση να τονισθεί ότι η συμβολή των Ιουδαίων ήταν περισσότερο από καθοριστική και αυτό εκφράζεται τόσο στον αριθμό τους στο σύνολο των διαπρεπέστερων στοχαστών εκείνης της εποχής, όσο και στην κατεύθυνση της φιλοσοφίας τους γενικότερα.

Έτσι μπορούν να αναφερθούν δεκάδες ονόματα Εβραιών μαθηματικών και αστρονόμων, όπως των **Ραββί Γιοσάνα μπεν Χανανύα, Αβραάμ μπαρ Χίγια, Γιακόμη μπεν Μαχιρ, Αβραάμ Θακούτο** (τελευταίος καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Σαλαμάνκα που το σύγγραμμά του "Μπιούρ Λουκόθ" - εξήγηση πινάκων - χρησιμοποιήθηκε από τον Κολόμβο), φυσιολόγων, φαρμακολόγων και ιατρών όπως των **Ιωσήφ**

Μία σειδίδη από το συγγράμμα του Λεύν μπροστά στην Αμπραχία (1246-1315). Η μετάφραση είναι η εξής: "... η θερμότης των αστρών και ιδιαίτερα του ήλιου... οφείλεται εις την κίνησιν η στοχεύση διότι η κίνησις παραγεί θερμότητα όπως φαινεται... π.χ. στην περίπτωση του Βελούχου που εκτοξεύεται και του οποίου ο μολύβδος τήκεται κατά την πτήση του. Το ίδιο συμβαίνει με τη θερμική ιδιότητα του φωτός όταν οι ακτίνες του ανακλώνται...".

μπεν Ισάακ Κιμχη, Λεβί μπεν Γκερσόν, Ασάφ Χα Γιεχούντι, Μωσής μπεν Ελεάζαρ, Νάθαν μπεν Γιοελ Φαλακέρα, Ιωσήφ Βενδίχο, Ραββί Αμπόν μιθητές του οποιου ιδρυσαν την Ιατρική Σχολή του Μονπελιέ το 1021 και πολλοί άλλοι.

Σημειώνεται ότι οι Εβραίοι διανοητές, υπεστήριξαν τις κινήσεις των πλανητών γύρω από τον Ήλιο, την

περιστροφή της Γης στον άξονά της, είχαν εφεύρει τον σκοτεινό θάλαμο και στα συγγράμματά τους καθώς και στα βιβλία του Ταλμούδ υπάρχουν πλήθος πληροφοριών και παρατηρήσεων που η δυτικοευρωπαϊκή διανόηση τις ανακάλυψε μετά από αιώνες.

Πρέπει ακόμη να τονιστεί ότι είχαν μεταφράσει τόσο στην αραβική

μαζί με τους 'Αραβες συναδέλφους τους, όσο και στην εβραϊκή δεκάδες συγγράμματα αρχαίων Ελλήνων, και όπως φαίνεται από τις απόψεις τους, τα πλέον προοδευτικά για την εποχή τους - αυτά ακριβώς που οι δυτικοί έκαιγαν στην πυρά ως "αιρετικά", τρεις και τέσσερες αιώνες αργότερα - ενώ από την άλλη πλευρά, πλήθος έργων Εβραίων και Αράβων στοχαστών μεταφράζονταν στα λατινικά, πανεπιστήμια επανδρώνονταν από Εβραίους καθηγητές και αυλές δυτικού ευρωπαίων ηγεμόνων χρησιμοποιούσαν Εβραίους ιατρούς, όπως τους **Σαπόρτα**, τον **Ραβ्बί Αμπόν**, τον **Ιωσήφ Βενδίχο** κ.ά.

Μπορούμε να πούμε δηλαδή με βεβαιότητα ότι ο πολιτισμός της ανατολής εκείνης της εποχής ήταν ένα άριστο κράμα των πλέον προοδευτικών απόψεων της ελληνικής, αραβικής και ιουδαϊκής σκέψης.

'Ενα από τα βασικά σημεία της φιλοσοφικής σκέψης, ήταν η ενότητα κάθε συνόλου και η διαλεκτική σχέση των μερών προς το σύνολο αυτό. Αυτή η αρχή, εκφράζονταν όχι μόνον στις θρησκευτικές αντιλήψεις τους, όπου όλα συνδέονταν μέσω της ηθικής και της θρησκείας, ή στις φιλοσοφικές αντιλήψεις τους, αλλά και με συνέπεια διέπνεαν και τις εφαρμοσμένες επιστήμες, όπως η ιατρική, και δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι αυτή αναπτύχθηκε με μεγάλη ορμή - είναι άλλωστε η επιστήμη που συνδέεται άρρηκτα με τη φιλοσοφία αφενός και αφετέρου η Ιπποκράτεια αλήθεια ότι ο ζων οργανισμός αποτελεί ένα αδιαίρετο σύνολο, την εντάσσουν ακριβώς σε έναν τέτοιο "ανατολικό" τρόπο σκέψης.

Εδώ πρέπει να τονιστεί επίσης με έμφαση ότι σχεδόν όλοι οι Ιουδαίοι στοχαστές της εποχής εκείνης ήταν και ιατροί, συνήθως είχαν υψηλού επιπέδου γνώσεις μαθηματικών, αστρονομίας και φιλοσοφίας, (οι περισσότεροι άφησαν ονομαστά συγγράμματα ταλμουδικών ερευνών) αλλά κύρια ασκούσαν την ιατρική, και, οι πλέον φημισμένοι από αυτούς στις αυλές των χαλιφών και ακόμα και των δυτικού ευρωπαίων βασιλέων και αυτοκρατόρων. Παράλληλα, δείγμα και αυτό ενός υψηλού πολιτισμού, ήταν και ποιητές.

Είναι γνωστό, ότι τα έργα των Ελλήνων φιλοσόφων που προαναφέρθηκαν, μεταφράστηκαν ήδη από

Τίτλος και χαρκογραφία από παλαιό σύγραμμα του Αβραάμ Ελεαζαρ

τον 8ο αιώνα στα εβραϊκά και αραβικά, σχολιάστηκαν και εξελίχθηκαν, και απετέλεσαν τον κύριο κορμό του πολιτισμού αυτού. Σημειώνεται, ότι τα έργα αυτά έγιναν γνωστά στη Δύση από τις αραβικές μεταφράσεις τους, και πολύ αργότερα μεταφράστηκαν (κύρια από Ιουδαίους) στα λατινικά, την πανεπιστημιακή γλώσσα της Δυτικής Ευρώπης.

Αλλά το θέμα δεν σταματά εδώ. Ενώ ο **Αριστοτέλης** χρησιμοποιήθηκε από τους Ιουδαίους και τους 'Αραβες στοχαστές ως ζώσα και διαλεκτική φιλοσοφία από τον 8ο και 9ο αιώνα, στην Δύση με καθυστέρηση τριών και τεσσάρων αιώνων χρησιμοποιήθηκε σαν προκρούστεια κλίνη ενάντια σε κάθε πρόσδοτης επιστήμης.

Σε συνδυασμό με την καθολική θρησκεία και την παπική κυριαρχία ο αριστοτελισμός μετέπεσε σε ένα μείγμα νεοπλατωνισμού και αποστεμένης απαριθμητης λεξικογραφικών γνώσεων και μάλιστα ξεπερασμένων, προς τις οποίες όποιος διαφωνούσε ερρίπτετο εις την πυρά. Ο Σχολαστικισμός, που σήμαινε τις επισημειες απόψεις της Σχολής, έλαβε την πλέον αντιδραστική του έννοια στον Ευρωπαϊκό Μεσαίωνα, και δυστυχώς καθόρισε και αυτήν την ίδια την πορεία της Αναγέννησης.

Χρειάστηκε να περάσουν εκατοντάδες χρόνια ακόμα και από την Αναγέννηση για να τολμήσουν να

εμφανιστούν απόψεις όπως για παράδειγμα του Μαρξ στη φιλοσοφία, του Χαίκελ στην οικολογία και του Χάννεμαν στην ιατρική (όλοι τους μόλις στον 19ο αιώνα), απόψεις που είχαν θεμελιώσει ο Γαληνός, ο Ιπποκράτης, ο Δημόκριτος, ο Ηράκλειτος και ο Αρίσταρχος, και που είχαν αποδεχθεί και αναπτύξει όσο τους επέτρεψε η εποχή τους, οι 'Αραβες Αβικένας, Αβρόης, Αλκινδή κ.ά. και οι Ιουδαίοι Μαϊμωνίδης, Αβενζοάρης, Αμπέν 'Εζρα και τόσοι άλλοι.

Μετά από τα παραπάνω ιδιαίτερα περιληπτικά στοιχεία που αναφέρθηκαν, νομίζω ότι η εκδίωξη των Αράβων και των Ιουδαίων από την Ιβηρική, όχι μόνον αποστέρησε την Δύση από τις πλέον προοδευτικές απόψεις εκείνης της εποχής, αλλά αφαίρεσε από την τότε διαμορφούμενη δυτικού ευρωπαϊκή σκέψη όλη την Ανατολική Φιλοσοφία, με αποτέλεσμα, πέρα από την επί αιώνες καθυστέρηση της επιστήμης, την διαμόρφωσή της σε νεοπλατωνικά πλαίσια που ταΐριαζαν στην αμάθεια και την αφέλεια της Καθολικής Εκκλησίας, μιας εκκλησίας που ζητούσε ομολογία Πίστης από έναν Γαλιλαίο και αφόριζε έναν Κοπέρνικο, έρριπτε στην Πυρά όσα συγγράμματα διαφωνούσαν με τον 'Άγιο Αυγουστίνο, τον Ωριγένη, και έναν "Αριστοτέλη" αποστεωμένο από την διαλεκτική του και την καθολική του θεώρηση.

Ας θυμηθούμε κλείνοντας, ένα κείμενο του Βρετανού ιστορικού **Λαϊν Πουλ** που έγραψε: "Επί αιώνες η Ισπανία υπήρξε το κέντρο του πολιτισμού, η έδρα των τεχνών και των επιστημών, της μάθησης και κάθε μορφής εκλεπτυσμένης διαφώτησης. Καμιά άλλη χώρα στην Ευρώπη δεν πλησίασε την φωτισμένη κυριαρχία των Μαυριτανών. Η σύντομη λάμψη του Φερδινάνδου και της Ισαβέλλας και της Αυτοκρατορίας του Καρόλου δεν παρουσιάζει τέτοια υπεροχή τόσο μεγάλης διάρκειας. Οι Μαυριτανοί διόλθηκαν, για λίγο η χριστιανική Ισπανία έλαμψε σαν την σελήνη με δανεικό φως, έπειτα ήρθε η έκλειψη και στο σκότος που ακολούθησε σέρνεται η Ισπανία από τότε...".

Και φυσικά οι σεφαραδείμ δεν έφεραν κανέναν δυτικό πολιτισμό στην Ανατολή, γιατί τέτοιος πολιτισμός δεν υπήρχε. Απλά πήραν μαζί τους τον δικό τους πολιτισμό και τον επανέφεραν στην κοιτίδα του.

ΟΙ ΣΕΙΣΜΟΙ

ΤΗΣ ΕΠΤΑΝΗΣΟΥ ΤΟΥ 1953

Συμπληρώνονται φέτος σαράντα χρόνια από τους φοβερούς σεισμούς της Επτανήσου του 1953. Με την ευκαιρία αυτή δημοσιεύουμε για ιστορικούς λόγους δύο κείμενα διακεκριμένων ιστορικών ερευνητών: του πρ. υπουργού κ.

Γεράσιμου Αποστολάτου (προέδρου της Εταιρίας Μελέτης της Ελληνικής Ιστορίας) και του επανήσιου ιστορικού κ. **'Αγγελο - Διονύση Δεμπόνου**.

Ο κ. Γ. Αποστολάτος υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας της μεγάλης ολοκληρωτικής καταστροφής 40.000 περίπου σπιτιών στα τρία νησιά (Κεφαλονιά, Ζάκυνθο, Ιθάκη),

έζησε δε την αποτελεσματική συμπαράσταση του Ιεραπλινού Ναυτικού στις τραγικές εκείνες ώρες. Ο ίδιος πρωτοστάτησε στο να ονομασθεί (επί δημαρχίας κ. Ευ. Δενδρινού) οδός της Κέφαλονιάς σε οδό Ισραήλ. Το κείμενό του είναι αναδημοσίευση από το περιοδικό «Ελλάς Ισραήλ» (αρ. 7, Αύγουστος 1959).

Ο κ. **'Αγγ.-Δ. Δεμπόνος** είναι γνωστός ιστορικός, μελέτες του δε έχουν κατά καιρούς δημοσιεύθει στο περιοδικό μας. Το κείμενό του είναι από το δυσεύρετο σήμερα βιβλίο του «Το χρονικό του σεισμού του 1953» (Αργοστόλι 1976, σελ. 88 κ.ε.).

Οι Ιεραπλινοί ναυτικοί προστρέχουν πρώτοι για τη βοήθεια των σεισμοπλήκτων

Του κ. ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ Κ. ΑΠΟΣΤΟΛΑΤΟΥ

Τη νύχτα εκείνη της 12ης Αυγούστου 1953 όλα είχαν σιγήσει στο χώρο της καταστροφής. Οι τραυματίες σταμάτησαν το βογγητό. Κι αυτοί που βρίσκονταν έξω από τα ερείπια κι αυτοί που ήταν ακόμη εγκλωβισμένοι κάτω από τα χαλάσματα και τις ασήκωτες πέτρες. Ήξεραν ότι ήταν ανώφελο. Κανείς δεν τους πρόσεχε, γιατί κανείς δεν μπορούσε να τους βοηθήσει. Όλη την ημέρα φώναζαν, κάλεσαν σε βοήθεια. Από τις 11.25 το πρωί που έγινε η καταστροφή.

Οι ζωντανοί κι οι ελαφρότερα τραυματισμένοι είναι ξαπλωμένοι κατάχαμα σε κάποιο χώρο μακριά από οποιοδήποτε ετοιμόρροπο τοίχο και περιμένουν. Αφουγκράζονται τα σπλάχνα της γης κι ακούνε τους απαισιούς σπασμούς της. Βάζουν το αυτί πιο κοντά να καταλάβουν, να

μαντέψουν τη νέα δόνηση που θα ακολουθήσει ύστερα από λίγα λεπτά, από λίγα δευτερόλεπτα.

Τα μάτια τους τσούζουν από τη σκόνη, που σαν ένα μακάβριο σύννεφο κάθησε πάνω από την πόλη ύστερα από την τρομακτική πτώση των σπιτιών.

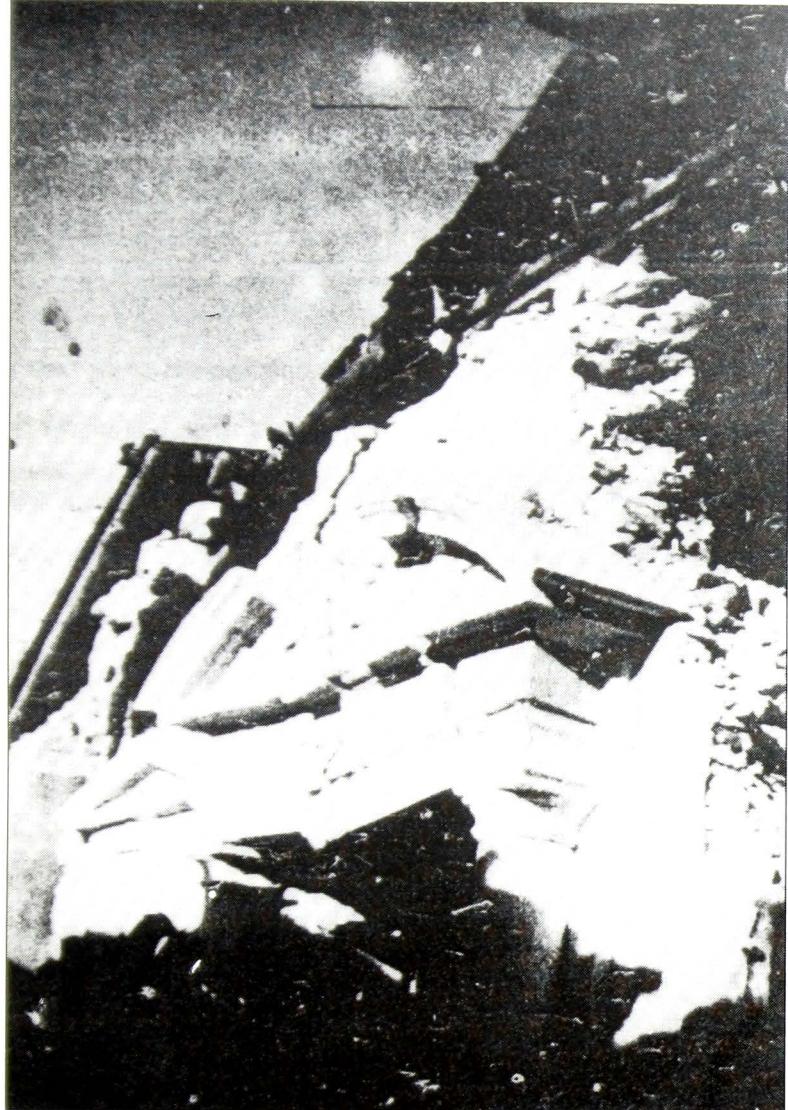
Τα χείλη τους είναι στεγνά και κατακόκκινα. Υποφέρουν αφάνταστα από διψα κι από την αγωνία της άγνωστης νύχτας που σκέπασε το καταστραμμένο νησί.

Γύρω τους, δίπλα τους εδώ και λίγες ώρες ζούσε μια πόλις με χιλιάδες σπίτια κι ανθρώπους. Με γραφικές γειτονίες, ωραίες εκκλησίες και καμπαναριά, πλατείες, δρόμους, σχολεία, μουσεία, βιβλιοθήκες, νοσοκομεία... Ότι ο ανθρώπινος μόχθος είχε μέσα σε πέντε αιώνες προσεκτικά δημιουργήσει.

Τώρα όταν υπάρχει πια τίποτα. Γι' αυτό δεν φοβούνται για μεγαλύτερες καταστροφές. Γιατί μεγαλύτερες καταστροφές δεν υπάρχουν. Μόνο ο φόβος του καταποντισμού του νησιού έρχεται σαν βασανιστική ιδέα στο μυαλό τους. Άλλά κι αν συμβεί κι αυτό, πώς μπορούν ν' αντιδράσουν; Κατάχαμα, απελπιστικά τραγικοί, κάθονται και περιμένουν με τα μάτια στραμμένα στον έναστρο αδιάφορο ουρανό.

Ένα απέραντο περιεργό νεκροταφείο είναι ολόκληρος ο χώρος. Νεκροταφείο με άταφους φρέσκους νεκρούς και ζωντανά ακίνητα φαντάσματα.

Όλα σιγούν. Μόνο τα τιτισμάτα ακούγονται από την απέραντη πυρκαϊά που καίει τα σωθικά των κατεστραμμένων σπιτιών. Την πυρκαϊά που όλο και φουντώνει, όλο και πλησιάζει.

Η εκκλησία του Σωτήρα

Οι δονήσεις ακολουθούν ακατάπαυστη η μια την άλλη. Κάθε φορά νέα χαλάσματα γκρεμίζονται, νέα ερείπια πέφτουν. Ύστερα πάλι η συχιά.

*

Eτοι πέρασε εκείνη η εφιαλτική νύχτα της 12ης προς την 13η Αυγούστου 1953 στο Αργοστόλι της Κεφαλονιάς. Άγνωστοι φίλοι, συγγενείς, κείτονταν τριγύρω νεκροί, ταυματισμένοι, αγωνώντες. Ο καθένας εγκλωβισμένος ανάμεσα στα δικά του χαλάσματα. Χωρίς καμιά ελπίδα επικοινωνίας με τους άλλους, τους πολλούς. Καθένας ζούσε μοναχός, ολομόναχος τη δική του προσωπική, οικογενειακή τραγωδία.

Ακόμα κι η ελπίδα της πρώτης στιγμής της καταστροφής, ότι οι

συνάνθρωποι τους θα φθάσουν με πλοια, αεροπλάνα, ελικόπτερα για να σταθούν κοντά τους, αρχίζει όσο μακραίνει η νύχτα να χάνεται.

Ακριβώς τα μεσάνυχτα από το βάθος του ουρανού ακούστηκε βόμβος αεροπλάνου. Όλα τα κατακόκκινα, κατάκοπα μάτια, που είδαν αυτή την ημέρα απίστευτες, εφιαλτικές εικόνες στρέφουν προς τα εκεί.

Φάίνεται ένα μικρό κόκκινο φως που κινείται προς την πόλη - νεκροταφείο. Οι καρ-

διές για λίγο ελπίζουν. Μα το μικρό κόκκινο φως περνάει αδιάφορο. Σαν από κάτω του να κοιμήταν ευτυχισμένη μια οποιαδήποτε πολιτεία.

Ύστερα χαράζει η αυγή. Σιγά - σιγά ένα ένα τα φαντάσματα σηκώνονται. Κοιτάζουν γύρω τους για να βεβαιωθούν. Ναι, το σπίτι τους είναι γκρεμισμένο. Και το άλλο και το άλλο. Ανεβαίνουν σε μια πέτρα για να βλέπουν. Δεν ήταν ένα κακό όνειρο, μα μια απαίσια πραγματικότης.

Τότε με το φως της ημέρας ξανάρχισαν τα βογχητά των τραυματισμένων και οι φωνές των θαμμένων κάτω από τα ερείπια ζωντανών.

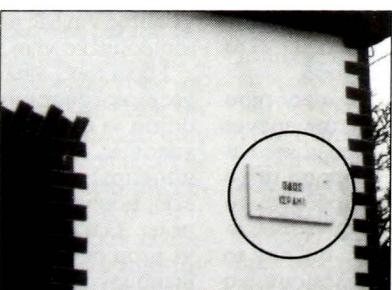
Τότε φούντωσε και η απελπισία και το μίσος. Το μίσος για το κράτος, για την κυβέρνηση, για τους συνανθρώπους που φάνηκαν αδιάφοροι 24 σχεδόν ώρες μετά την καταστροφή. Διπλά στο νησί υπάρχει - το ξέρουν όλοι - το αεροδρόμιο του 'Αραξου. Ένα οποιαδήποτε αεροπλάνο θα μπορούσε να φθάσει σε ένα τέταρτο.

Κι όμως, πέρασαν 100 τέτοια τέταρτα χωρίς να φανεί τίποτα στον ουρανό. Ένα φτερό συμπαθείας, συμπαραστάσεως, συμπόνοιας.

Το νερό αρχίζει να γίνεται ο μεγάλος εφιάλτης. Διψούν, διψούν, αβάστακτα. Το δίκτυο υδρεύσεως της πόλεως είναι βέβαια κι αυτό κατεστραμμένο, τα πηγάδια άνοιξαν κι άδειασαν. Λίγες σταγόνες νερού θα ήταν μια ευλογία του ουρανού για τα φλογισμένα από την αγωνία και τη συμφορά χείλη και σώματα.

Το μίσος όλο και φουντώνει, όλο και μεγαλώνει όσο περνάνε οι ώρες. Τώρα οι ζωντανοί έχουν μεταβληθεί σε ημιπαράφρονες επικρίτες της πολιτείας και των συνανθρώπων τους. Όπως κινούνται αργά - αργά ανάμεσα από τους ελεύθερους χώρους των χαλασμάτων κάτασπροι από τη σκόνη των ερειπίων φαίνονται σαν να γέρασαν δεκάδες χρόνια μέσα σε μια μόνη μέρα.

Κι άξαφνα... μέσα από τις χαινούσες τρύπες των ερειπίων φάνηκε μια μικρή ομάδα με παράξενη χακι στολή του ναυτικού. Μια μικρή ομάδα με ένα φορείο και κάτι παραφορτωμένα σακκίδια. Μιλούσαν

Οικοδόμη Δεστούνη, όπου η κατοικία Α. Τραυμάτου (προσεισμικά). Ο όρφος και η σκεπή έχουν εξαφανιστεί..

μια παράξενη γλώσσα που πρώτη φορά ακουγόταν πάνω στο νησί.

- Σάμα, σάμα.

'Ηταν Εβραίο! Ισραηλινοί ναύτες που έφθασαν από τους πρώτους στο χώρο της μεγάλης καταστροφής, με τέσσερα πολεμικά του νέου κράτους του Ισραήλ.

Βρισκόντιαν κάπου στην Ανατολική Μεσόγειο για γυμνάσια όταν ήλθε το σήμα του μεγάλου σεισμού. Κι ετρέξαν αμέσως στον τόπο της συμφοράς. Κι έφθασαν πρώτοι.

Κατά τη διάρκεια του πλου προς τα νησιά κατάστρωσαν προσεκτικά τα συνεργεία διασώσεως και βοηθείας. Το πλήρωμα χωρίστηκε σε μικρές ομάδες η κάθε μια απ' τις οποίες πήρε μαζί της τα εντελώς απαραίτητα: ένα φορείο, ενέσεις, γάζες, επιδέσμους, ένα δοχείο νερό και γαλέτες. Μια απλή, πρακτική και σύντομη οργάνωση βοήθειας, που ήταν και απλό παράδειγμα, γι' αυτούς που την παρηκολούθησαν, του τρόπου που εργάζεται το νέο κράτος του Ισραήλ.

Ο κόσμος πού τους έβλεπε, σάστιξε στην αρχή. Δεν πίστευε στα μάτια του. Υστερά γυναίκες, άντρες, παιδιά άρχισαν να τρέχουν γύρω τους να τους καλοσωρίζουν, να τους φιλούν τα χέρια και να τους ευγνωμονούν με μια ζεστασιά περιέργη για κείνες τις στιγμές.

Τα νεαρά βλαστάρια του Ισραήλ δεν σάστισαν. Ούτε από την έκταση της συμφοράς, ούτε από τη θερμή υποδοχή. Βάλθηκαν, με μια ψυχολογία ανθρώπων που καταλαβαίνουν καλά από πόνο και συμφορά, να βοηθήσουν.

Αναζήτησαν πρώτα τους πιο βαριά τραυματισμένους. Τους σήκωσαν και τους μετέφεραν με προσοχή κάτω στην παραλία. Με βενζινακάτους τους διεκπεραιώσαν πάνω στα πολεμικά όπου υπήρχε πλήρης νοσοκομειακή και ιατρική περιθάλψη. Υστερά ξαναγύρισαν και επέδεσαν τα τραύματα των ελαφρώς τραυματισμένων. Μοιρασαν γαλέτες και νερό.

Ήταν για τους κεφαλονίτες σαν ένα περιέργυο βιβλικό θαύμα. Μια εικόνα που ερχόταν κατευθείαν απ' τις σελίδες και τους ήρωες της Βίβλου.

Υστερά έφθασαν τα αγγλικά και τα αμερικανικά πολεμικά. Περισσότερα σε αριθμό και πολυαριθμότερα σε πλήρωμα. Μα οι Ισραηλίτες δεν «συνεπτύχθησαν». Εξακολούθησαν να ερευνούν τους χώρους της συμφοράς και να διακινδυνεύουν τη ζωή τους για την αναζήτηση αγνοουμένων ή εγκλωβισμένων κάτω από τα ερείπια.

Όταν έφθασε ο Βασιλιάς στο νησί, ζήτησε να ιδει τον Διοικητή των τεσ-

σάρων ισραηλινών πολεμικών. Ο θρύλος της αμεριστού βοηθείας των Ισραηλινών στους σεισμοπλήκτους είχε φθάσει στην Αθήνα κι είχε μεταδοθεί με τα ξένα δημοσιογραφικά πρακτορεία σ' όλο τον κόσμο.

Ο Βασιλιάς δάκρυσε σφίγγοντας το χέρι του ευγενικού Ισραηλινού: «Σας συγχαίρω διά το έργον σας - του είπε. Δεν εφανταζόμην ότι ένα μικρό και νεοσύντατο κράτος θα προσέφερεν τόσον μεγάλας υπηρεσίας διά την ολοκλήρωσιν ενός φιλα θρωπικού έργου».

Συγκινημένος ο Ισραηλινός αξιωματικός, με το βάρος των αναμνήσεων εκατομμυρίων μαρτύρων και πολυβασανισμένων συμπατριωτών του απήντησε: «Μεγαλειότατε. Μόνον όστις έχει υποφέρει πολύ αισθάνεται τον πόνο του άλλου».

*

Mια παλαιά παράδοσις έλεγε ότι ουδέποτε Εβραίος πάτησε στην Κεφαλονιά, γιατί ήτων μια δύσκολη κι απρόσιτη γι' αυτού περιοχή οξυτάτου συναγωνισμού. Αλλά η παράδοσις πατήθηκε. Τα παιδιά του Ισραήλ έφθασαν πρώτα στο πολυβασανισμένο νησί, σε μια μοναδική για την ιστορία του σπιγγή, για να προσφέρουν ανθρωπιά και δειγματα απαράμιλλης αλληλεγγύης.

Οικοδομή Τρίτση. Οι διπλανές οικοδομές έχουν ...διαστύθει

Η Βοήθεια του Ισραηλινού Ναυτικού

Του κ. ΑΓΓΕΛΟ-ΔΙΟΝΥΣΗ ΔΕΜΠΟΝΟΥ

Σαν έσπασε το σκοτάδι, δεν πι- στεύαμε στα μάτια μας!... Το λιμάνι μας ήταν γεμάτο πλοιά!... Τόσο πολλά μας φανήκανε!... Στη συγκίνηση μας τα βλέπαμε ολόκληρο στόλο!... Η καρδιά μας ρίγησε από ελπίδα! Φωνάξαμε, τιναχτήκαμε, γελάσαμε πες!...

- Ήρθε ο στόλος... ο στόλος μας. Δεν θα μας αφήσουνε να βουλιάξουμε... Ήρθαν τα πολεμικά μας... Ήρθαν τα αδέλφια μας να μας σώσουνε. Να μας πάρουνε μακριά από την Κόλαση!...

'Όταν τα μετρήσαμε, ήταν τέσσερα... Και κάτου στο Μέτελα το «Αλφειός», που φαίνεται να 'χε ξαναγυρίσει.

Κοιτάξαμε τη σημαία τους... Δεν ήταν ελληνική¹.

- Είναι εβραϊκά, φώναξε ένας... Είναι Ισραηλίτες... Γνωρίζω το άστρο του Δαυίδ πάνω στην παντιέρα... Είναι ο δοκιμασμένος λαός που ήρθε να μας συμπαρασθεί...

Δεν μείναμε στον καταυλισμό μας.

Κατηφορίσαμε να μάθουμε νέα. Ο πατέρας και η μάνα τράβηξαν για το σπίτι να φέρουνε καμιά κουβέρτα και κάτι να βάλουμε στο στόμα μας, αν υπήρχε. Είχαμε να βρέξουμε τα χειλή μας εικοσιεπτάρες ώρες².

Και διαβαίνοντας από συγκέντρωση σε συγκέντρωση, από πλάτωμα σε πλάτωμα, από καταυλισμό σε καταυλισμό, από συντροφιά σε συντροφιά, και όσο έπεφτε η μέρα, τόσο η καρδιά μας γέμιζε από συγκίνηση για τα όσα ακούγαμε για τους Ισραηλίτες που πρώτοι τρέξανε³ να δώσουνε χέρι στη συμφορά μας.

Περνώντας ανοιχτά από το νησί, δέχτηκαν το μήνυμα της καταστροφής⁴. Έβαλαν ολοταχώς τις μηχανές και ξημερωθήκανε στο λιμάνι⁵. Η φωτιά φώτιζε ακόμα όλη την πόλη, γιατί ήτανε σκοτάδι. Δεν καθυστέρησανε... Δεν χάσανε καιρό... Πηδήσανε στην παραλία και πρώτη τους μέριμνα να βοηθήσουνε τους τραυματίες που μένανε αβοήθητοι στο Μέτελα.

Όσους ήταν βαριά χτυπημένοι τους μετέφεραν στα πλοιά. Ξεσχίσανε τα σεντόνια τους και τα κάμανε επιδεσμούς. Οι βάρκες και οι βενζινάκατοι από τη θάλασσα και τα φορεία από τη στεριά ανέβαιναν στα πλοιά φορτωμένες τραυματίες και γύριζαν γεμάτες εφόδια και τρόφιμα. Γέμισαν τα πλοια πλήγματος... Ζήτησαν μέσο ελληνικό να τους μεταφέρει στην Πάτρα... Δεν υπήρχε τέτοιο μέσο⁶. Μόνο το «Αλφειός» έδινε με την παρουσία του την ύπαρξη της ελληνικής σημαΐας! Πού να επαρκέσει... και ή αργοπορία του δεν ήταν ευνοϊκή για την περισταση.

'Αφησαν ένα πολεμικό για το συντονισμό της περιθαλψης και τα άλλα τρία ανοιχτήκανε ολοταχώς για το πέλαγος.. Ήταν η λύση σωτηρίας. Γεμάτα τραυματίες τους μετέφεραν στην Πάτρα και επανέλαβαν την ίδια μέρα και τις επόμενες, όσες⁷ έμειναν, το σωτήριο αυτό δρομολόγιο.

Στο ίδιο διάστημα τα πληρώματα σε

ομάδες, τρεις - τρεις, πέντε - πέντε, άρχισαν μέσα στην πόλη τον αγώνα της ζωής με το θάνατο... Πάλευαν με τον κινδυνού και τον αψηφούσαν... Αδιαφορούσαν για τις δονήσεις που σώριαζαν πλάι τους ολόκληρους τοιχους και ντουβάρια... Έδειξαν γενναιότητα και πρωισμό!... Μα εκείνο που η θέλησή τους νίκησε, ήταν ο κάμπτος... Δεν έδειξαν κουρασμένοι... Σε καμία περίπτωση δεν άφησαν την κούραση να χαλαρώσει τη δράση τους, να μειώσει την απόδοσή τους, να στερήσει την ορμή τους. Δεν αδρανήσανε ούτε λεφτό. Δεν σταθήκανε ούτε μια στιγμή. Δεν μείνανε αναποφάσιστοι... Δεν λύγισαν από τον όγκο της δουλειάς.

Κατέβαιναν από τα καράβια οπλισμένοι με μοχλούς, τσεκούρια, λοστούς, σκαπανές... βάδιζαν γρήγορα... Σκαρφάλωναν στα χαλάσματα, 'Ανοιγαν τρύπες και στοές. Τους έχανες μέσα στο χάσμα και καρδιοχτυπούσες μέχρι να τους δεις ξανά στο φως του ήλιου... Και όταν η καρδιά σου από την αγωνία κόντευε να σπάσει, τους ξανάβλεπες, σοβαρούς, χωρίς έπαρση, να βγαίνουν από εκεί μέσα, από τον τάφο μέσα, σέρνοντας μαζί τους τραυματίες και αποκλεισμένους. Η προσπάθεια ετούτη δεν κράτησε μια μέρα, δεν κράτησε δύο, κράτησε τέσσαρες ολόκληρες μέρες μέχρι τις 16 του μήνα, που αφού εξαντλήσανε όλες τις προμήθειές τους, τα καύσιμά τους και την αντοχή τους, φύγανε⁸.

Μα αυτές τις τέσσαρες μέρες γράφανε σελίδες τρωισμού στο νησί, που η μνήμη πρέπει νά 'ναι άδικη για να τους ζεχάσει⁹.

Βγάλανε μέσα από τα ερείπια τραυματίες που βρισκότανε αποκλεισμένοι δύο και τρεις μέρες¹⁰. Πολλοί από δάυτους μικροτραυματίσμενοι κατά την προσπάθεια, δένανε επιπόλαια με ένα πρόχειρο επίδεσμο το τραύμα και ακολουθούσανε συνέχεια το πρώτο παιδί που με νοήματα τους ζητούσε βοήθεια.

Έπεφταν με την ίδια δαμανονική ορμή σε άλλα ερείπια, τα σκόρπιζαν, τα έδιωχναν, μετακινούσαν ογκόλιθους, στέγες, θεμέλια και στερνά απόδιναν το παιδί στη μάνα και το γονιό στο παιδί που παρακολουθούσε το έπος αυτών των νεαρών παιδιών με μάτια πλημμυρισμένα στο δάκρυ από τον πόνο και την ευγνωμοσύνη¹¹.

Αν έπρεπε η πρώτη ετούτη μετά το σεισμό μέρα να τιτλοφορηθεί, θά 'πρε-

πε νά 'χει για τίτλο: Το έπος των ναυτών του Ισραήλ.

Όταν οι ασύρματοι στείλανε στα πέρατα της γης το φωτειρό μήνυμα της καταστροφής, ο αμερικανικός στόλος βρισκόταν στα παράλια της Ισπανίας. Και οι Αγγλοί στη Μεσόγειο, στην περιοχή της Μάλτας¹².

Χωρίς χρονοτριβή, χωρίς ερωτηματικά που προκαλούν καθυστέρηση, κερδίζοντας κρίσιμα δευτερόλεπτα, βάλλε «φουλ» τις μηχανές με κινδυνού να καταστραφούν, και το πρωί της ιδιαίς μέρας, Πέμπτη 13 Αυγούστου, μπήκανε στο λιμάνι του Αργοστολίου.

Η παρουσία των Αγγλών και των Αμερικανών έδωσε νέα τόνωση στο θητικό του κόσμου¹³.

Πρώτη τους ενέργεια να θέσουν υπό τον έλεγχο τη φωτιά που είχε απλωθεί επικίνδυνα και να λάβουνε φροντίδα για τους ζωντανούς που λιμοκτονούσαν στο ύπατρο.

Οι βενζινάκατοι ανεβοκατέβαιναν φορτωμένες τρόφιμα. Ζεστό γάλα, σοκολάτα, ψωμί, πολύτιμο ψωμί που έχει ο κόσμος δύο μέρες να το αντικρύσει, κονσέρβες, νερό! Ήταν συγκινητικό να βλέπεις τους ναύτες να σκαρφαλώνουν στα ψηλώματα, να ψάχνουν να βρουν τους πανικόβλητους καταυλισμένους φορτωμένοι κάδους.

(Από το βιβλίο του «Το Χρονικό του Σεισμού του 1953», Αργοστόλι, 1970)

Σημειώσεις:

1. «Την ένη πρωινήν περιχαρείς είδομεν να καταπλένη αντιτορπιλικό, αλλά ας μου συγχωρθῇ η έκφρασις, εμουδιάσαμε, διότι οι Αγγλοί από την Μάλτα επρόλαβαν τους Έλληνες από τας Πάτρας ή έστω από τον Πειραιά...», Γεράσιμος Β. Βασιλάτος, βουλευτής, Επιστολή προς Στρατάρχην όπ.
2. «Οι κάτοικοι δεν έχουν πλέον ούτε στέγην, ούτε τρόφιμα, ούτε νερό...», Noir et Blance, 24 Αυγούστου 1953.
3. Ετούτη η ιστόρηση, όσο μπόρεσε πλησιέστερα στην πραγματικότητα, είναι αποτέλεσμα επισταμένης έρευνας. Το σε «ποιούς» ανήκει η πημή της πρώτης παρουσίας είναι ένα αντικείμενο που δεν μπόρεσε να εξακριβωθεί επίσημα. Γιατί τα ημερολόγια των πλοίων που ζήτησαν, για να έχω επίσημη πιστοποίηση, δεν μου χορηγήθηκαν, γιατί δεν έχει περάσει ακόμα ο απαιτούμενος από τη νομοθεσία των αντιστοίχων κρατών χρόνος. Στοιχεία μου έστειλε η Αγγλική Πρεσβεία, αλλά δεν διαφωτίζουν το θέμα. Το Ισραήλ δεν απάντησε. Δυστυχώς όμως, ο κάθε αφηγητής είδε

το θέμα από τη δική του σκοπιά σχετική και με το χρόνο και με τον τόπο που βρισκόταν. Άλλους καταυλισμούς πρωτοεπικέφθηκαν Αγγλοί, άλλους Ισραηλίτες, άλλους Αμερικανούς.

Ο Χαράλαμπος Βενιτούρας θυμάται, πως βρισκόμενος στην περιοχή του Ορφανοτροφείου, το χάραμα της Πέμπτης, δύο ώρες περίπου πριν φανεί ο ήλιος, τους επισκέφτηκαν Ισραηλίτες, που μόλις είχανε έρθει και τους δώσανε νέρο...

Η Μαριγούλα Αλιβιζάτου θυμάται πως το χάραμα μπήκε στο λιμάνι Αγγλικό καταδρομικό. Συνέχεια μια μονάδα Αμερικάνικη. Κατά τις 10 - 11 μπήκαν τα Ισραηλίνα. Ήσαν τα πρώτα πλοία που βγάλανε αγήματα.

Ο Μαρίνος Κοσμετάτος - σημερινός δημάρχος Αργοστολίου - θυμάται πως το πρωί της Πέμπτης, το χάραμα της επομένης του σεισμού βρισκόταν στο αλσύλλιο που είναι ανάμεσα Ορφανοτροφείο και προεισιμικό Νοσοκομείο. Εκεί είχανε μεταφέρει όλους τους ασθενείς του Νοσοκομείου και όλους τους τραυματίες που είχανε κουβαλήσει από τη Λειβαθώ διά μέσου του περιμετρικού δρόμου Φαράω.

Στον ίδιο χώρο βρισκότανε καταυλισμένο και το προσωπικό του Νοσοκομείου. Το Παιδικό Νοσοκομείο που στεγάζόταν σε μια από τις πτέρυγες του Βαλλιανείου Νοσοκομείου λειτουργούσε προσεισιμά υπό την αιγιάδα του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, την τεράστια σημαία του οποίου είχε διασώσει η προϊσταμένη.

Ακόμα ήταν χάραμα, μόλις υποχρωύσε η νύχτα. Από το βάθος του κόλπου του Λιβαδιού φάντηκε η σιλουέτα πολεμικού πλοίου. Το νορίσανε Ελληνικό. Λίγο αργότερα μια βενζινάκατος του κατευθύνόταν για το Αργοστόλι. Οι καταυλισμένοι του Νοσοκομείου αρπάζανε τη σημαία του Ερυθρού Σταυρού και την κυματίσανε. Από τη βενζινάκατο αντιληφθήκανε το σήμα και στρίψανε να προσορμιστούν στον κόλπο που βρισκεται κάτω πάνω το Ορφανοτροφείο.

Βγήκε ένας επικεραλής και ραπτής τι ανάγκες έχουνε. Ο Κοσμετάτος απάντησε πως «υπάρχει αναγκή για να πάντων», συγχρόνα πληροφορήθηκε καν ότι ο «εποκεπής» ήταν Ανδρός.

Ο επί κεφαλής με το ραδιότηλο που κρατούσε, ήρθε σε επαφή με το πλοίο και ζήτησε από τον Κοσμετάτο αν επιθυμεί να πει λίγα λόγια για να μεταδοθούν από το Μπη Μπη Σι. Όσο μπορούσε πιο συνοπτικά ανάφερε τα της καταστροφής του νησιού. Τις περαστικές ανάγκες που δημιουργήθηκαν σε φάρμακα, γιατρούς, τρόφιμα και νερό και κατέληξε με ευχαριστίες στους Αγγλους που σπεύσανε πρώτοι, με

την ελπίδα να τους μιμηθούν σύντομα και άλλα έθνη.

Πραγματικά, το μήνυμα αυτό μεταδόθηκε από το Μπι Μπι Σι και κατά την ομολογία του, είναι πολλοί έξω από το νησί που το άκουσαν («Το πλοίον της Α.Μ. Daring έλαβε το ακόλουθο μήνυμα, χθές από τον πρόδερμο του συμβουλίου του Νοοκομείου Αργοστολίου: "Το συμβούλιο του Νοοκομείου επιθυμεί να εκφράσει τις ειλικρινείς ευχαριστίες του προς το Βρετανικό Ναυτικό διά την βοήθειάν του. Το Βρετανικό Ναυτικό υπήρξε το πρώτο που έθεσε στον τόπο της καταστροφής. Είμαστε βαθιά ευγνώμονες για την ταχεία αυτή ανταπόκριση»).

Η βενζινάκατος έφυγε σχεδόν αμέσως για να επιστρέψουν δύο νέες βενζινάκατοι φορτωμένες η μία με υγειονομικό υλικό, φάρμακα και ένα συνεργείο καθαρίδητος που με αρπάγες και δικράνες εκαθάρισε σε ελάχιστο χρόνο όλο το γύρω χώρο και έκαμε στοιχειώδεις απολυμάνσεις. Η άλλη βενζινάκατος ήρθε φορτωμένη καζάνια με έτοιμο καφέ, γάλα, μπισκότα και πρόχειρα τρόφιμα τα οποία αρέσωσαν διατεθήκαν στους καταυλισμένους με προτίμηση στους αρρώστους και τραυματίες. Μαζί ήρθε και ένας γιατρός που έκανε μια πρόχειρη εξέταση στους πληγωμένους. Τους βαριά χτυπημένους που είχανε ανάγκη επειγουσας μεταφοράς, τους εσημάδεψε στο μέωρο με ένα κόκκινο «E» - ισως το αρχικό της λέξης Evacuate. Μπορεί η βενζινάκατος με τα τρόφιμα να κατευθύνθηκε στην Πλατεία του Μέτελα που ήταν γεμάτη κόσμο. Δεν καθυστέρησαν όμως πολύ. Σύντομα οι βενζινάκατοι επέστρεψαν στο πλοίο, το οποίο χωρίς καθυστέρηση έφυγε.

Δεν πέρασε πολύ ώρα, ο ήλιος ακόμα δεν είχε βγει, που φανήκανε να μπαίνουνε στο λιμάνι κάτι «κακοσουλούπωτα πολεμικά». Αυτά σιγουρά είναι ελληνικά είπανε... Κατευθυνθήκαν στην παραλία του Μέτελα, αράξανε και αφού πλευρίσανε στη μικρή προβλήτα των παλαιών στρατώνων, βγάλανε από μέσα τους με ταχύτητα και υποδειγματική τάξη προετοιμασμένα συνεργεία από κάτι κοντόγεμους μαυριδερούς ναύτες που μιλούσαν παράξενη γλώσσα. Κατευθυνθήκαν στο Νοοκομείο σαν καθοδηγημένοι με τα φορεία στα χέρια. Πρωτοφορώσανε στα πλοία όσους βρίσκανε σημαδεμένους με το «E». Ήσαν οι Ισραηλίτες. Από εκείνη τη στιγμή, τα πλοία αρχίσανε το σωτρίο δρομολόγιο τους Αργοστόλι - Πάτρα, που έσωσε τους τραυματισμένους. Σύγχρονα άλλα συνεργεία αναζητούσαν παγιδευμένους και σώσανε πολλούς μέσα από τα ερείπια

4. Όταν μοίρα του Ισραηλίνου στόλου πληροφορείται εν πλω προς την Πα-

λαιστινην την πλήξασαν τας νήσους συμφοράν ο αρχηγός της μεταβαλών αυτοφούλως πορείαν, κατευθύνεται ολοταχώς προς τα Επτάνηα ζητών εκ των υστέρων την έγκρισην της Κυβερνήσεως του, η οποία και προθύμως του παρέχεται.

Καθημερινή, 23 Αυγούστου 1953

5. Άγγλοι είναι εκείνοι που έσπευσαν πρώτοι. Τους ακολούθησαν Αμερικανοί και το περιεργότερον, μεταξύ των πρώτων έφθασαν εις την Κεφαλληνίαν και πολεμικά πλοιά του Ισραήλ που ευρίσκονταν εις τα χωρικά μας ύδατα. Με σύστημα, με τάξιν και αφθονίαν καταλήλων εφοδίων τα ναυτικά αγγραφά των ήρχισαν το έργον της διασώσεως. Άλλοι ανετίνασαν επικινδυνά ερείπια. Άλλοι έσβησαν πυρκαϊές. Και παντού εγκατέστησαν υγειονομικά κέντρα και σιοτίτα.

Α.Γ. Κορομηλάς,

Καθημερινή, 16 Αυγούστου 1953

6. Αν δεν ήταν οι ένοιοι... Αυτή η φράσης φτερούγιζε στα νησιά πότε σαν έκφρασις θερμής ευγνωμοσύνης, πότε σαν έκφρασις άδικης κριτικής. Γιατί βέβαια η παρουσία των ζένων καραβών ήταν μια αληθινή σωτηρία εκείνες τις πρώτες μαύρες ωρές...

Ελένη Βλάχου,

Καθημερινή, 18 Αυγούστου 1953

7. Δεν γνωρίζω ακριβώς τον αριθμό των πολεμικών πλοίων που αποτελούν τον Ισραηλινό στόλον. Έχω όμως την εντύπωση ότι τα τέσσερα πέμπτα του βρίσκονται στη θάλασσα της Επιανήσου. Οι Εβραίοι... Αναφέρουν με θαυμασμόν οι Κεφαλλήνες και δείχνουν τους ναύτες του Ισραηλινού ναυτικού που κυκλοφορούν με τις γκρίζες στολές τους. Είναι αποτέλευτο το θάρρος των αξιωματικών και των ανδρών του Ισραήλ. Έτρεξαν πρώτοι στον τομέα της συμφοράς. Με ψυχραιμία και γενναιότητα που αγγίζει τα όρια της τρέλλας μπήκαν κάτω από τα ετοιμόρροπα οικήματα, εισέδυσαν από ρωμέις εις το εσωτερικό των κτιρίων και ανέσυραν δεκάδες τραυματισμένων κατοίκων με κίνδυνο να καταπλακωθούν και αυτοί, δεδομένου ότι αι δονήσεις συνεχίζοντο. Μετέφεραν συνεχώς τραυματίες, εργάζονται εις τα ερείπια και τα αντιτορπιλικά τους διασχίζουν χωρις τελείων τη θάλασσα που χωρίζει τα νησιά από τας Πάτρας. Όταν πήγα με το αντιτορπιλικό τους «K 28» στο Αργοστόλι στον κόλπο μέτρησα άλλα τρία σκάφη με τη σημαία του Ισραήλ...».

Γ. Καράγιωργας,

Έθνος, 17 Αυγούστου 1953

8. Διάβαζε και Γ. Καράγιωργα,
Έθνος, 18 Αυγούστου 1953.

9. Ειμέθα υποχρεωμένοι να εξάρωμεν την ηρωικήν προσπάθειαν των ναυτών του Ισραήλ, οιτίνες προσέφεραν ανυπολο-

γίστου σημασίας υπηρεσίας. Παρέστημεν αυτόπται μάρτυρες της ηρωικής των προσπάθειας εν μέσω ερειπίων προς διάσωσην των καταπλακωθέντων κατοίκων και μας συνεκίνησεν ιδιαιτέρως η ηρωική των προσφορά. Το υπερήφανον Αμερικανικό Έθνος και η κρατικά Αγγλία παρίστανται επίσης τελεσφόρως εις το έργον.

Δήλωσης των βουλευτών

του Ελληνικού Συναγερμού

Δ. Μπουρδελή - Αθ. Ψημάρου

- Αθ. Παυλόπουλου - Γ. Κατσαφάδου,

Απογευματινή

14 Αυγούστου 1953.

10. Ο Βασιλεύς και η Βασίλισσα είχαν ακούσει για την εκπληκτική δράση των Ισραηλινών ναυτών και πληρωμάτων. Για το αδελφικό τους ενδιαφέρον που έφθανε μέχρι σημείου να χωθούν μέσα στα ερείπια και να σώσουν τέσσαρους ανθρώπους που ζούσαν ακόμα και κανείς δεν τολμούσε να σκάψει και να τους βγάλει. Οι Ισραηλινοί το έμαθαν και έτρεξαν. Έσκαψαν, άνοιξαν τρύπες. Πήγαν και τους βοήθησαν τότε και μερικοί Αγγλοί. Και οι άνθρωποι σώθηκαν...

Γ. Λαδιάς,

Βραδυνή, 17 Αυγούστου 1953.

11. Λιγότερα περίμενε ο κόσμος από αυτά τα μικρά πολεμικά που έφθασαν με μια παράξενη σημαία με ένα πεντάγωνο αστέρι. Τα καράβια τα Ισραηλινά και τι δεν έδωσαν και με τι ψυχή δεν δουλέψανε, με τι τάξη, με τι κουράγιο. Νέα παιδιά γεροδεμένα, ψυχωμένα, κατέβηκαν μέσα στα ερειπωμένα σπίτια, σήκωσαν τραυματίες στα χέρια, δεύτερην νεκρούς, δέσανε τραύματα, έφεραν νερό, σήσανε ιατρεία. Δουλέψανε με μια προδημία, με μια καλωσύνη, που συνεκίνησε βαθιά τον κόσμο των χριστιανών.

Ελένη Βλάχου,

Καθημερινή, 18 Αυγούστου 1953

12. Το πρώτο βρετανικό πλοίο που έφθασε στην κατεπραγμένη περιοχή ήταν το καταδρομικό Daring, το οποίο τηλεγράφησε ότι οι δονήσεις είχαν κλονίσει το σκάφος του όπως βόμβες βυθού...

New York Herald Tribune,
17 August 1953

13. Ψύχραιμοι και αιφόμητοι οι Άγγλοι ανέλαβαν με αυταπάργησην τον δύσκολο ρόλο της διασώσεως των σεισμοπλήκτων. Ριψοκινδυνοί, σοφαροί, τυπικοί, εργάζονται με σύστημα και η συμβολή τους υπήρξε τεραστία. Διότι αν έλειπαν οι Αμερικανοί με την κολοσσιαία τους δύναμη, οι Άγγλοι με τα συστίτια τους και οι Ισραηλινοί με την καταπληκτική τους ζωτικότητα, τα θύματα του σεισμού εις νεκρούς θα ήσαν πάμπολα.

Γ. Καράγιωργας,

Έθνος, 17 Αυγούστου 1953.

Φωτογραφία του 1905. Στη λίμνη των Ιωαννίνων Εβραίοι μαθητές της Alliance (Από το Βιβλίο του κ. Ν. Σταυρουδάκη «Jewish Sites and Synagogues of Greece»)

ΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ, Ο ΕΛΙΓΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΠΟΛΟ “ΦΑΣΙΣΜΟΣ” ΚΑΙ “ΑΝΤΙΦΑΣΙΣΜΟΣ” ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ

Του Καθηγητή κ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΝΟΥΤΣΟΥ

“Ζώστηκε ολούθες από τη φτώχεια, κυνηγήθηκε με κείνον τον τρόπο που ξέρουν στην επαρχία να κυνηγάνε - διώχθηκε. Και λιγό πιο ύστερα πέθανε, πολύ νέος ακόμα, κάπου μακριά εκεί στη Μακεδονία. Η μικρή Ιερουσαλήμ για μια ακόμα φορά τον απέκτεινε τον προφήτη της. Η παρασυναγωγή στο μανάβικο του Χαιμί Εζρά σκόρπισε”.

Δ. Χατζής, Το τέλος της μικρής μας πόλης (1900)
Αθήνα 1974, σ. 59

1. ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗ ΓΕΝΕΣΗ και την ανάπτυξη της κοινωνικής συνειδησης μπορούν και στη χώρα μας να επισημανθούν τέσσερις τουλάχιστον ζώνες: αρχικά η πρωτεύουσα, μετά οι πόλεις που είχαν πρώιμη παρουσία, στη συνέχεια οι πόλεις που είχαν μια μικρή καθυστέρηση και τέλος οι πόλεις που είχαν αξιοσημείωτη καθυστέρηση.

(Ο κ. **Παν. Νούτσος** είναι καθηγητής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Η μελέτη του είναι από τα **Πρεβεζανικά Χρονικά**, εξαμηνιαίο περιοδικό της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Πρέβεζας, τεύχος 26, Μάρτιος 1992).

Και στις τέσσερις περιπτώσεις υπονοείται ο διαφορετικός αστικοποιητις, η οποία ήδη από τον προηγούμενο αιώνα υπερσυγκεντρώνεται στην περιοχή της πρωτεύουσας, καθώς και η καθορισμένη μορφή της οικονομικής δραστηριότητας που αναπτύσσουν τα αστικά κέντρα που αποτελούν διοικητικά και εκπαιδευτικά κέντρα. Για παράδειγμα η Ερμούπολη και η Πάτρα γνώρισαν μια πρώιμη ώθηση της κοινωνικής συνειδησης, όταν στον ελλαδικό χώρο επιταχύνονται οι όροι για τη σταθερή κυριαρχία του εμπορικού κεφαλαίου πάνω στην αγροτική παραγωγή και όταν ειδικά σ' αυτές τις πόλεις η μισθωτική

τή εργασία εξαρτάται από τις τύχες της ιστοιοφόρου ναυτιλίας ή της σταφίδας ως κύριου εξαγωγικού προϊόντος της χώρας. Σ' αυτή τη διεργασία της αναπαραγώγης του κεφαλαίου παρεμβάλλεται η γενικευση της χρήσης των ατμοκίνητων σκαφών και οι διακυμάνσεις του διεθνούς εμπορίου που θα προκαλέσουν έντονες απεργιακές κινητοποιήσεις των εργαζομένων. Η πρώτη απεργία, παρά την απαγόρευση της "εκουσίας αργίας" από το άρθρο 167 του ποινικού νόμου, πραγματοποιείται στην Ερμούπολη το 1879 με τη σύμπραξη βυρσοδεψών και ναυπηγών, υστερά από την πτώση του ρωσικού νομίσματος με το οποίο πληρώνονταν. Ήδη στην αρχή της ίδιας χρονιάς, είχε ιδρυθεί στην ίδια πόλη το πρώτο εργατικό σωματείο, ο "Αδελφικός σύνδεσμος Ξυλουργών του Ναυπηγείου Σύρου", και οι απεργιακές κινητοποιήσεις που θα επακολουθήσουν θα εκτιμηθούν ως απαρχή της σύγκρουσης της "εργασίας προς το κεφάλαιο" (Λυκούδης 1833:3). Η κρίση άλλωστε των εξαγώγιμων προϊόντων και πρώτιστα της σταφίδας οδηγούσε στις συνεχείς κινητοποιήσεις των σταφιδοπαραγώγων και των σταφιδεργατών της Πελοποννήσου. Στην Πάτρα το 1876 θα εμφανισθεί ο "Δημοκρατικός Σύλλογος" που αφορούγκραστηκε τον κοινωνικό ριζοσπαστισμό της ευρύτερης περιοχής και προσπάθησε να τον μεταγράψει (Νούτσος 1990:55) με τη σοσιαλιστική γλώσσα που είχε καλλιεργήσει η "Διεθνής Ένωση των Εργατών" (Federaliste).

2. Τα Γιάννινα ανήκουν στην κατηγορία εκείνη των πόλεων με σχετική καθυστέρηση, καθόσον εβράδυνε η απελευθέρωσή τους και είχε διατηρηθεί για αιώνες η εμπορική και η βιοτεχνική δομή της οικονομίας τους, γεγονός βέβαια που δεν αντιστάθμιζε η θέση τους ως σημαντικού διοικητικού και εκπαιδευτικού κέντρου της Βορειοδυτικής Ελλάδος. Πάντως και στα πλαίσια των "αδελφοτήτων", ιδίως μετά την επικράτηση των Νεοτούρκων θα εκτοξευθεί δημόσια και στο όνομα του σοσιαλισμού η επιχειρηματολογία εναντίον των "χρυσικάνθαρων", όπως συμβαίνει το 1911 με τον αντίκτυπο των δημοσιευμάτων του οργάνου της αδελφότητας "Η Θεοτόκος" (Μπέτης 1984: 234), τα οποία μάλλον απηχούν τις αντιλήψεις του Πλ. Δρακούλη. Μετά τους βαλκανικούς πολέμους, στους κόλπους πια της ενιαίας επικράτειας, η συνεχής τροφοδοσία της πρωτεύουσας με εργαζόμενους από την Ήπειρο και η στελέχωση των διοικητικών και εκπαιδευτικών μηχανισμών με υπαλλήλους που έχουν εκπαιδευθεί κυρίως στην Αθήνα πρόσφερε τις αμφιπλευρες ωθήσεις για τη διαμόρφωση ενεργών κοινωνικής αμφισβήτησης. Μετά την ιδρυση της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδος, τον Οκτώβριο του 1918, και του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδος, αντίστοιχα τον Νοέμβριο του ίδιου έτους, θα υποβοηθήσει η τοπική οργανωτική παρουσία των εργαζομένων, που αντικαθίστων τη συντεχνία με το σωματείο, και θα ενισχυθεί η διεργασία αποσαφήνισης του ιδεολογικού τους προσανατολισμού. Μετά το ιδρυτικό συνέδριο της ΓΣΕΕ θα μετάσχουν στις αριστούστατες ομοσπονδίες (Παπακωνσταντίνου 1934:424) υποδηματουργών (με τον Δ. Τσούπη θα μετάσχουν στο Β' συνέδριο της ΓΣΕΕ, Ριζοσπάστης 11.10.1920:3) και αρτεργατών και τα αντίστοιχα σωματεία των Ιωαννίνων (ιδρύονται το φθινόπωρο του 1919), ενώ σε μια διετία θα αριθμούνται σε εφτακόσιους περίπου οι

εργαζόμενοι που θα δρουν σε εφτά σωματεία και τα οποία θα συγκροτήσουν το Εργατικό Κέντρο αυτής της πόλης (Γεωργιάδης 1921:50 - 68). Το πιο δραστήριο σωματείο φαίνεται ν' αποτελούσαν οι τσαγκαράδες, που κυκλοφόρησαν το 1922 τη βραχύβια εφημερίδα 'Ανθρωπος (Σούλης 1931 / 1932:278), και οι καπνεργάτες που οργανώνονται ξανά το 1920, για να αναπτύξουν "καθαρώς εργατική δράσιν, βασιζούντας εις την αρχήν της πάλης των τάξεων", όπως δηλώνεται με ευκρίνεια στο δεύτερο άρθρο του νέου καταστατικού τους. Πριν ακόμη απαρτισθεί η Διδασκαλική Ομοσπονδία, τον Απρίλιο του 1921, θα ενεργοποιηθεί ο σύλλογος δημιοδιδασκάλων του νομού Ιωαννίνων (29.4.1920), δημοσιεύοντας αυστηρό υπόμνημα για την κατάστασή τους στον Ριζοσπάστη με τίμημα την απόλυτη των πρωτεργατών τους Στ. Τζούφη και Δαγκλή (Ο Νουμάς 1920a: 363,411 - 1920b:13). Μία παράλληλη και σαφώς ευρύτερη λειτουργία, με τη συμμετοχή εκπαιδευτικών των δύο πρώτων βαθμίδων, επιτελούσε το τοπικό παράρτημα του "Εκπαιδευτικού Ομίλου" διακινώντας το Δελτίο και οργανώνοντας εκδηλώσεις για την αντιμετώπιση θεμάτων που ζεπερνούσαν τον ορίζοντα των εκπαιδευτικών θεοριών. Πάντας στις αρχές του 1919 εμφανίζεται στα Γιάννινα ο πρώτος όμιλος του ΣΕΚΕ (Le parti socialiste ouvrier de Grece 1919:306) που θα εκπροσωπηθεί στις εργασίες του δευτέρου συνεδρίου του, τον Απρίλιο του 1920, οπότε θα αποφασισθεί η "օργανική" προσχώρηση στην Γ' Διεθνή και η προσθήκη, σε παρένθεση, "Κομμουνιστικόν" στον τίτλο του, γεγονός που υπονοεί τη νέα καταστατική του αρχή για "την μεταβολή της σημερινής κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας εις κοινωνιαν σοσιαλιστικήν με μεταβατικόν σταθμόν την δικτατορίαν του προλεταριάτου" (1920, KKE t. A': 50, 62, 68).

3. Μετά τη μικρασιατική καταστροφή ιδρύεται και στα Γιάννινα Πανηπειρωτική Ένωση "Παλαιών Πολεμιστών και Θυμάτων Στρατού" που θα εκδώσει το 1924 την εβδομαδιαία εφημερίδα Νέος Αγών με υπεύθυνο τον Β. Καρασκόγια (Σούλης 1931 / 1932: 284, Αποστολίδης 1983: 60) που θα μετάσχει ως γραμματέας της ένωσης και στις εργασίες του πρώτου πανελλήνιου συνεδρίου των παλαιών πολεμιστών που συνήλθε στην Αθήνα το Μάιο του 1924 (Η Φωνή του Εφέδρου 13-12-1923: 4,18-5-1924:2, 2-11-1924:1). Η κίνηση αυτή είχε το χαρακτήρα της εξωκομματικής μετωπικής οργάνωσης που με αιχμή την αντιπολεμική προπαγάνδα εκλαίκευε το πρόγραμμα του ΣΕΚΕ (Κ), κατά το πρότυπο της πρωτοβουλίας του Barbusse που είχε οδηγήσει στη σύσταση της "Internationale des Anciens Combattants et des Victimes de Guerre". Στην αρκετά μεγάλη κυκλοφορία της εφημερίδας Νέος Αγών, που πρόλαβε να εκδώσει πέντε ή έξι φύλλα, και στη συναρρήματη δραστηριότητα των υπευθύνων της (π.χ. τον εορτασμό της 5ης επετείου της δολοφονίας της Luxembourg και του Liebknecht, Ριζοσπάστης, 24-1-1924:2), οι στρατιωτικές Αρχές θα απαντήσουν με τη φυλάκιση της ομάδας και το κλείσιμο του εντύπου της. Με τίτλο "Η τυραννία του Αλή Πασά αναζει και πάλιν" ο Ριζοσπάστης καλύπτει ειδησεογραφικά το γεγονός, με στοιχεία για την κατάσχεση της εφημερίδας και τις ιδιότητες των συλληφθέντων. Στους υπόδικους "λόγω των κομμουνιστικών των φρονημάτων" και για

ΓΕΝΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Αριθμός	Μέθοδος λειτουργίας	Επιλεγμένη σειρά αποτελεσμάτων μεταξύ των διαφορετικών περιοχών	Παραγός	Πλαστική	Διαγράμμιση	Έκδοση περιοχής	Όλες οι περιοχές
235	170	Πατούλιας Ε. Μαργαρίτης	Κεραυνός	Τοπ οικισμός	μεγάλη		
236	266	Πατούλιας Ε. Παπανικολάου	Κεραυνός	Τοπ οικισμός	μεσαίας		
237	115	Πατούλιας Η. Φωτιάδης	Κεραυνός	Τοπ οικισμός	μεσαίας		
238	115	Πατούλιας Γ. Τσιτσίδης	Κεραυνός	Τοπ οικισμός	μεσαίας		
239	162	Πατούλιας Γ. Καντακάρης	Κεραυνός	Τοπ οικισμός	μεσαίας	2/192/2	
240	2	Πατούλιας Β. Θεοφάνης	Κεραυνός	Τοπ οικισμός	μεσαίας		
241	14	Πατούλιας Γ. Δήμητρης	Κεραυνός	Τοπ οικισμός	μεσαίας		
242	17	Πατούλιας Γ. Σαραγιάνης	Κεραυνός	Τοπ οικισμός	μεσαίας		
243	18	Πατούλιας Κ. Παναγιώτης	Κεραυνός	Τοπ οικισμός	μεσαίας		
244	16	Πατούλιας Γ. Κέρη	Κεραυνός	Τοπ οικισμός	μεσαίας		
245	15	Πατούλιας Ι. Ζέρζης	Κεραυνός	Τοπ οικισμός	μεσαίας		
246	87	Πατούλιας Μ. Θεοδωρίδης	Κεραυνός	Τοπ οικισμός	μεσαίας		
247	44	Πατούλιας Υ. Καπούλιας	Κεραυνός	Τοπ οικισμός	μεσαίας		
248	172	Πατούλιας Λ. Ρουμάνης	Κεραυνός	Τοπ οικισμός	μεσαίας		
249	168	Πατούλιας Η. Ασημάτη	Κεραυνός	Τοπ οικισμός	μεσαίας		
250	260	Πατούλιας Η. Καντακάρης	Κεραυνός	Τοπ οικισμός	μεσαίας	2117 245	

ΣΜΑΤΟΣ ΕΤΗΣΙΑΣ ΠΡΟΟΔΟΥ

ΜΕΣΟΣ ΒΑΘΜΟΣ ΕΝ ΕΚΑΣΤΩ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟΥ	Επονοματοθετημένη ημέρα	ΠΑΡΑΤΗΜΕΣ
5	6	προσβάσιμη
6	7	προσβάσιμη
7	8	προσβάσιμη
8	9	προσβάσιμη
9	10	προσβάσιμη
10	11	προσβάσιμη
11	12	προσβάσιμη
12	13	προσβάσιμη
13	14	προσβάσιμη
14	15	προσβάσιμη
15	16	προσβάσιμη
16	17	προσβάσιμη
17	18	προσβάσιμη
18	19	προσβάσιμη
19	20	προσβάσιμη
20	21	προσβάσιμη
21	22	προσβάσιμη
22	23	προσβάσιμη
23	24	προσβάσιμη
24	25	προσβάσιμη
25	26	προσβάσιμη
26	27	προσβάσιμη
27	28	προσβάσιμη
28	29	προσβάσιμη
29	30	προσβάσιμη
30	31	προσβάσιμη
31	32	προσβάσιμη
32	33	προσβάσιμη
33	34	προσβάσιμη
34	35	προσβάσιμη
35	36	προσβάσιμη
36	37	προσβάσιμη
37	38	προσβάσιμη
38	39	προσβάσιμη
39	40	προσβάσιμη
40	41	προσβάσιμη
41	42	προσβάσιμη
42	43	προσβάσιμη
43	44	προσβάσιμη
44	45	προσβάσιμη
45	46	προσβάσιμη
46	47	προσβάσιμη
47	48	προσβάσιμη
48	49	προσβάσιμη
49	50	προσβάσιμη
50	51	προσβάσιμη
51	52	προσβάσιμη
52	53	προσβάσιμη
53	54	προσβάσιμη
54	55	προσβάσιμη
55	56	προσβάσιμη
56	57	προσβάσιμη
57	58	προσβάσιμη
58	59	προσβάσιμη
59	60	προσβάσιμη
60	61	προσβάσιμη
61	62	προσβάσιμη
62	63	προσβάσιμη
63	64	προσβάσιμη
64	65	προσβάσιμη
65	66	προσβάσιμη
66	67	προσβάσιμη
67	68	προσβάσιμη
68	69	προσβάσιμη
69	70	προσβάσιμη
70	71	προσβάσιμη
71	72	προσβάσιμη
72	73	προσβάσιμη
73	74	προσβάσιμη
74	75	προσβάσιμη
75	76	προσβάσιμη
76	77	προσβάσιμη
77	78	προσβάσιμη
78	79	προσβάσιμη
79	80	προσβάσιμη
80	81	προσβάσιμη
81	82	προσβάσιμη
82	83	προσβάσιμη
83	84	προσβάσιμη
84	85	προσβάσιμη
85	86	προσβάσιμη
86	87	προσβάσιμη
87	88	προσβάσιμη
88	89	προσβάσιμη
89	90	προσβάσιμη
90	91	προσβάσιμη
91	92	προσβάσιμη
92	93	προσβάσιμη
93	94	προσβάσιμη
94	95	προσβάσιμη
95	96	προσβάσιμη
96	97	προσβάσιμη
97	98	προσβάσιμη
98	99	προσβάσιμη
99	100	προσβάσιμη
100	101	προσβάσιμη
101	102	προσβάσιμη
102	103	προσβάσιμη
103	104	προσβάσιμη
104	105	προσβάσιμη
105	106	προσβάσιμη
106	107	προσβάσιμη
107	108	προσβάσιμη
108	109	προσβάσιμη
109	110	προσβάσιμη
110	111	προσβάσιμη
111	112	προσβάσιμη
112	113	προσβάσιμη
113	114	προσβάσιμη
114	115	προσβάσιμη
115	116	προσβάσιμη
116	117	προσβάσιμη
117	118	προσβάσιμη
118	119	προσβάσιμη
119	120	προσβάσιμη
120	121	προσβάσιμη
121	122	προσβάσιμη
122	123	προσβάσιμη
123	124	προσβάσιμη
124	125	προσβάσιμη
125	126	προσβάσιμη
126	127	προσβάσιμη
127	128	προσβάσιμη
128	129	προσβάσιμη
129	130	προσβάσιμη
130	131	προσβάσιμη
131	132	προσβάσιμη
132	133	προσβάσιμη
133	134	προσβάσιμη
134	135	προσβάσιμη
135	136	προσβάσιμη
136	137	προσβάσιμη
137	138	προσβάσιμη
138	139	προσβάσιμη
139	140	προσβάσιμη
140	141	προσβάσιμη
141	142	προσβάσιμη
142	143	προσβάσιμη
143	144	προσβάσιμη
144	145	προσβάσιμη
145	146	προσβάσιμη
146	147	προσβάσιμη
147	148	προσβάσιμη
148	149	προσβάσιμη
149	150	προσβάσιμη
150	151	προσβάσιμη
151	152	προσβάσιμη
152	153	προσβάσιμη
153	154	προσβάσιμη
154	155	προσβάσιμη
155	156	προσβάσιμη
156	157	προσβάσιμη
157	158	προσβάσιμη
158	159	προσβάσιμη
159	160	προσβάσιμη
160	161	προσβάσιμη
161	162	προσβάσιμη
162	163	προσβάσιμη
163	164	προσβάσιμη
164	165	προσβάσιμη
165	166	προσβάσιμη
166	167	προσβάσιμη
167	168	προσβάσιμη
168	169	προσβάσιμη
169	170	προσβάσιμη
170	171	προσβάσιμη
171	172	προσβάσιμη
172	173	προσβάσιμη
173	174	προσβάσιμη
174	175	προσβάσιμη
175	176	προσβάσιμη
176	177	προσβάσιμη
177	178	προσβάσιμη
178	179	προσβάσιμη
179	180	προσβάσιμη
180	181	προσβάσιμη
181	182	προσβάσιμη
182	183	προσβάσιμη
183	184	προσβάσιμη
184	185	προσβάσιμη
185	186	προσβάσιμη
186	187	προσβάσιμη
187	188	προσβάσιμη
188	189	προσβάσιμη
189	190	προσβάσιμη
190	191	προσβάσιμη
191	192	προσβάσιμη
192	193	προσβάσιμη
193	194	προσβάσιμη
194	195	προσβάσιμη
195	196	προσβάσιμη
196	197	προσβάσιμη
197	198	προσβάσιμη
198	199	προσβάσιμη
199	200	προσβάσιμη
200	201	προσβάσιμη
201	202	προσβάσιμη
202	203	προσβάσιμη
203	204	προσβάσιμη
204	205	προσβάσιμη
205	206	προσβάσιμη
206	207	προσβάσιμη
207	208	προσβάσιμη
208	209	προσβάσιμη
209	210	προσβάσιμη
210	211	προσβάσιμη
211	212	προσβάσιμη
212	213	προσβάσιμη
213	214	προσβάσιμη
214	215	προσβάσιμη
215	216	προσβάσιμη
216	217	προσβάσιμη
217	218	προσβάσιμη
218	219	προσβάσιμη
219	220	προσβάσιμη
220	221	προσβάσιμη
221	222	προσβάσιμη
222	223	προσβάσιμη
223	224	προσβάσιμη
224	225	προσβάσιμη
225	226	προσβάσιμη
226	227	προσβάσιμη
227	228	προσβάσιμη
228	229	προσβάσιμη
229	230	προσβάσιμη
230	231	προσβάσιμη
231	232	προσβάσιμη
232	233	προσβάσιμη
233	234	προσβάσιμη
234	235	προσβάσιμη
235	236	προσβάσιμη
236	237	προσβάσιμη
237	238	προσβάσιμη
238	239	προσβάσιμη
239	240	προσβάσιμη
240	241	προσβάσιμη
241	242	προσβάσιμη
242	243	προσβάσιμη
243	244	προσβάσιμη
244	245	προσβάσιμη
245	246	προσβάσιμη
246	247	προσβάσιμη
247	248	προσβάσιμη
248	249	προσβάσιμη
249	250	προσβάσιμη
250	251	προσβάσιμη
251	252	προσβάσιμη
252	253	προσβάσιμη
253	254	προσβάσιμη
254	255	προσβάσιμη
255	256	προσβάσιμη
256	257	προσβάσιμη
257	258	προσβάσιμη
258	259	προσβάσιμη
259	260	προσβάσιμη
260	261	προσβάσιμη
261	262	προσβάσιμη
262	263	προσβάσιμη
263	264	προσβάσιμη
264	265	προσβάσιμη
265	266	προσβάσιμη
266	267	προσβάσιμη
267	268	προσβάσιμη
268	269	προσβάσιμη
269	270	προσβάσιμη
270	271	προσβάσιμη
271	272	προσβάσιμη
272	273	προσβάσιμη
273	274	προσβάσιμη
274	275	προσβάσιμη
275	276	προσβάσιμη
276	277	προσβάσιμη
277	278	

ουμένων" του R. Rolland (1919:479) και να σχολιάζεται επαινετικά η πρωτοβουλία της Clarte για τη "διεθνή των διανοούμενων" (1919:533).

4. Το ΣΕΚΕ (Κ), που στο τρίτο έκτακτο συνέδριο του (Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1924) μετονομάζεται σε ΚΚΕ, και οι μετωπικές του οργανώσεις είχαν ήδη τις αποφάσεις του 4ου παγκοσμίου συνεδρίου (1922) της Κομμουνιστικής Διεύθυνσης για το πρόβλημα του φασισμού καθώς και την προκήρυξή της εναντίον του "ιταλικού φασισμού" (12.2.1923),⁽²⁾ για να κινηθούν προς την αναχαίτηση ενός παρόμοιου καθεστώτος που κινδυνεύει να επιβληθεί σε όλες "σχεδόν" τις χώρες των Βαλκανίων. Μια τέτοια προοπτική ξεκινούσε από τη Βουλγαρία, μετά την αιματηρή ανατροπή της κυβέρνησης Σταμπολίνσκι, και την επέσει, με έναν εύλογο συμψηφισμό, η ηγεσία της "Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας" στο ονόμα του αναπτυσσόμενου "αντιμπολεσβικού μετώπου" αυτών των χωρών (Δημητρώφ 20 και 21.1.1925:1). Οι ενδείξεις μιας τέτοιας περιπλοκής για την Ελλάδα αιχολογούνται από τον ηγετικό πυρήνα του ΣΕΚΕ (Κ) λίγο πριν την αναγκαστική πτώση της κυβέρνησης Παπαναστασίου, όταν δηλαδή υπογραμμίζεται στον *Rizoskopáσtē* από τον Γ. Κορδάτο και τον Θωμά Αποστολίδη ότι το "κήρυγμα του φασισμού (sic!) αρχίζει να γίνεται ακούστον παντού" και ότι στην Ελλάδα έκδηλος θιασώτης του είναι ο "Κονδυλισμός" (5 - 6-1924:1, 15.6.1924:1/2). Οι απόπειρες των στρατιωτικών, για τους οποίους σμικρύνθηκε πολύ η απόσταση του στρατώνα από τη Βουλή, να καταλύσουν την κοινοβουλευτική δημοκρατία (που μόλις είχε μετατραπεί σε αβασιλευτή), με πρόφαση τις εντεινόμενες κοινωνικές συγκρούσεις και με έμβλημα την άνωθεν υπέρβαση τους, είχαν χαρακτηρισθεί "φασισμός", κατά το υπόδειγμα του ιταλικού κινήματος που μόλις είχε επικρατήσει. Έκτός όμως από το γενικό αυτό περιγραφικό έπαιζαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της εκτίμησης του φασιστικού κινδύνου η κρατική υπόθαλψη, κυρίως μέσω των υπουργείων Στρατιωτικών και Εννόμου τάξεως, των νεόκοπων φασιστικών ενώσεων⁽³⁾ που είχαν ορισμένη απήχηση στους κόλπους των προσφύγων και των ανέργων της Βόρειας Ελλάδας και συνάμα η αύξηση των διώξεων που θα υποστούν οι κομμουνιστές, τόσο κατά τη διακυβέρνηση της χώρας από τον Α. Μιχαλακόπουλο όσο και κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του Παγκάλου, όταν με αφορμή την υιοθέτηση του συνθήματος της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας για την "ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία και Θράκη" (1924, ΚΚΕ τ.Α': 513 - 518) θα εξαπολυθεί νέο κύμα καταδικαστικών αποφάσεων εναντίον οώσων οι ίδεες τους φαίνονταν ότι επιβουλεύονται την ακεραιότητα της χώρας. Η πολιτική κρίση, όπως την εννούσε το ΚΚΕ, αφορούσε την αδυναμία του αστικού κράτους να αντιμετωπίσει την "προϊόνσαν εξέγερσιν των εργαζομένων μαζών" με επακόλουθη τη διολίσθηση στο "φασισμό", όπως την αποδεικνύουν οι φυλακίσεις και οι εξορίες των παλαιών πολεμιστών και τα αιματηρά γεγονότα της Δράμας και της Καρβάλας (1924, ΚΚΕ τ. Α': 509). Σ' αυτήν τη διαδικασία πρόληψης των ανατρεπτικών ενεργειών του "εσωτερικού εχθρού" πρωταγωνιστούν τρήματα του στρατεύματος, όπως ο "πειθαρχικός ουλαρμός Καλπακίου" που θα εξελιχθεί σε κολαστήριο κομμουνιστών θανατοποιιτών, και μεγάλη μερίδια του αστικού τύπου, επιστρατεύοντας ακόμη και

τον "εβραιϊκό δάκτυλο" για την κατανόηση των λόγων της ραγδαίας διάδοσης των κομμουνιστικών ιδεών (Ανδρόνικος 1925, *Minimus* 5.3.1925:3). Μ' αυτά ακριβώς τα δεδομένα το ΚΚΕ προτείνει την ανάπτυξη του αντιφασιστικού ως "αγώνος μαζών" και, ταυτόχρονα με τη συμμόρφωση προς την απόφαση του 5ου συνεδρίου της Κομμουνιστικής Διεύθυνσης για τη "μπολσεβικοίση" του κόμματος, τη σύμπτηξη του "ενιαίου μετώπου εργατών, αγροτών και προσφύγων" (1924, ΚΚΕ, τόμος Α': 546, 528, πρβλ. Μάξιμος 14.4.1924:1). Δηλαδή η στρατηγική της "εργατοαγροτικής κυβέρνησης" δεν περιορίζει την εμβέλεια του αντιφασιστικού μετώπου, στο οποίο θα μπορούσαν να συμμετάσχουν και τα "σοσιαλδημοκρατικά" εργατικά σωματεία (1925, ΚΚΕ, τόμος Β': 72). Πριν από την απόφαση αυτή της Ευρείας Εκτελεστικής Επιτροπής, που θα συνέλθει μετά τη σύλληψη του Π. Πουλίουπουλου, γραμματέα του ΚΚΕ, ο Σ. Μάξιμος διευκρίνιζε ότι το "ενιαίο αντιφασιστικό μέτωπο" στρέφεται προς την "ειδική προσπάθεια της ισχυρότερης μερίδος του ελληνικού κεφαλαίου να μεταχειριστεί τον φασισμό ως μέσο πολιτικής κυριαρχίας" (*Minimus* 15.1.1925:1).

5. Ο Ελιγάια το 1925, μετά την ολιγόμηνη εξορία του στο Αργυρόκαστρο, εγκαταλείπει τα Γιάννινα, τους "ανθότοπους των οραμάτων", και εγκαθίσταται στην Αθήνα, όπου θα συνεργάσθει με το ονόμα του στη *Néa Eστία*, και μια φορά με το ψευδώνυμο Ι. Συγκουλιέρος στη *Néa Επιθεώρηση*, δημοσιεύοντας το ποίημα "Προλεταριακή τέχνη" (1928:48). Ο θάνατος του τριαντάχρονου μόλις ποιητή θα τον ξαναφέρει πάλι στην επικαιρότητα σε συνδυασμό με το θέμα του φασισμού. Ήδη με τις συνεργασίες του σε γιαννιώτικα και αθηναϊκά περιοδικά και παρά τις ευκρινείς μετατοπίσεις των θεματολογικών του μοτίβων ο Ελιγάια είχε ονομάσει τον Ιησού "Θεό του πόνου", ειδεί τον σκλάβο "ν' αρματώνεται για τον τραχύν αγώνα", απευθύνθηκε με πίκρα στη ζωή για να του συντρίψει "των ημερών του τα δεσμά", τραγούδησε "του ημίθεου Δουλευτή τον αποσαλένιο αγώνα" και πρόβλεψε:

"ὅταν ο Σκλάβος αντρειωθή και θα φουντώσῃ η Ελπίδα
και στης Ασκήμιας το γκρεμνό, θα συντρίψῃ ο Σατράπης
τότες θα πω πως έβαλα του τέλειου
τη σφραγίδα
στο πλέον ωραίο μου ποίημα, στο
ποίημα της Αγάπης".

(1967: 25, 73, 76, 89).

Τον πρόωρα χαμένο ποιητή δεν θρήνησαν μόνο η "ξανθιά Μηριάνη" των στίχων του αλλά και οι διανοούμενοι των Ιωαννίνων, οργανώνοντας φιλολογικό μνημόσυνο με κεντρικό ομιλητή τον Π. Φάντη, συνδιευθυντή του περιοδικού *Ελλοπία*. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα διαδοχικά δημοσιεύματα των *Πρωτοπόρων*, τα οποία αφορούν και τον τρόπο κατανόησης του διπολού "φασισμός και αντιφασισμός" από τους διανοούμενους που ανήκουν ή πρόσκεινται στο ΚΚΕ. Ο Π. Πικρός, διευθυντής του οργάνου αυτού της "προχωρημένης διανόησης", είχε γνωρίσει από κοντά τον Ελιγάια το 1923 στα Γιάννινα, όταν ήταν ένας από τους υπουργούς βουλευτές του ΣΕΚΕ (Κ) στο νομό, και ήταν σε επαφή μαζί του στο εγχείρημα περισσότερο της *Nέας Επιθεώρησης* παρά των *Πρωτοπόρων*. Ακριβώς μετά το πο-

γκρόμ της Θεσσαλονίκης και την πυρπόληση του εβραϊκού συνοικισμού της Κάμπελ, στο τεύχος του Ιουλίου του 1931, αποδίδεται η όξυνση του αντισημιτισμού στη "ραγδαία φασιστικοί ήση της κυριαρχης τάξης", για την αναζωπύρωση του οποίου δεν είναι μάλλον άμοιρος και ο ίδιος ο Ελιγά μετά την απόσταση που κράτησε από τη *Νέα Επιθεώρηση* και την παραγγνώριση ότι η εβραϊκή ενότητα βρίσκεται κάτω από διπλή καταπίεση, την εθνική και την ταξική ("Πικρός" 1931:209/210). Στο ίδιο τεύχος η σύντομη παρουσίαση Εβραίων συγγραφέων που έγραψαν στη διάλεκτο Yidisches πλαισιώνεται με άρθρα του Πικρού, Κορδάτου, Γκόρκι και Ζηνόβιεφ για τους κατατρεγμούς των Εβραίων, τη "Φεντερασίδην" της Θεσσαλονίκης, τον αντισημιτισμό και την οργάνωση "Bund".

Στο επόμενο τεύχος αναλύεται ο δεκάλογος της κίνησης "Εθνική Ένωσις Ελλάς", που συνοφίζεται στη διατύπωση "Η Ελλάς υπέρ παν άλλο και όλα διά την Ελλάδα" (Νάζος 1931:281), και με τη λεζάντα "Οι δικοί μας που φεύγουν" νεκρολογείται ο Ελιγά που ήδη είχε αποκαταστήσει την επαφή με τον κύκλο των *Πρωτοπόρων* και ετοιμαζόταν για τη δράση που "ταιριάζει σ' έναν συνειδητό προλετάριο διανοούμενο". Στο ίδιο κείμενο υποδεικνύεται ως δάσκαλος του ποιητή η R. Luxemburg, που μπορούσε να συγκινηθεί "με το λουλούδι που έβλεπε από τα σιδέρα της φυλακής" ή με την "πρώτη πεταλούδα που ανάγγειλε την άνοιξη στους δεσμώτες" ("Πικρός" 1931: 292/293) για να ακολουθήσουν δύο ανέκδοτα ποιήματα του Ελιγά με τίτλο "Μιλιταρισμός" και "Οι Φαρισαίοι". Το ίδιο θα επαναληφθεί και στο τεύχος του Σεπτεμβρίου, οπότε με το ποίημα "Το Τορά μας" και τις σχετικές σημειώσεις του Ελιγά θα επιχειρηθεί να ανασκευασθεί η κατηγορία ότι ο *Πρωτοπόρος* παραποίησαν τους στίχους και ότι αυτός έγινε χριστιανός, απαρνούμενος τις "εβραϊκές μάζες των κατατρεγμένων" (1931:310). Στο τεύχος του Οκτωβρίου φιλοξενείται διήγημα του νεαρού Γιαννιώτη Γκαμπριέλ Γεούδα, μεταφράζεται η έκθεση του "Διεθνούς Γραφείου των Επαναστατών Συγγραφέων" για τους Εβραίους συγγραφείς της ΕΣΣΔ και καταγγέλλεται η ασέλγεια που γίνεται σε βάρος του νεκρού Ελιγά, με την κατάθεση των χειρογράφων του στη Ραββίνια και τη βεβαιότητα ότι έτσι θα καταστραφούν "για πάντα" τα ίχνη της "επαναστατικής Διανόησης" (Αναπληρωτής 1931: 363/364), καθώς και με το φιλολογικό μνημόσυνο της Θεσσαλονίκης που με "φαρισαϊκό τρόπο προσπάθησε να δειξει πώς τάχα ο Ελιγά δεν υπήρξε "πρωτοπόρος ποιητής και επαναστάτης διανοούμενος" (1931:364). Στη στήλη τέλος της αλληλογραφίας (1931:393) απευθύνεται το περιοδικό στις "ομάδες Γιαννινών" για να στείλουν τις "εφημερίδες που λένε". Μάλλον θα πρόκειται για τον τοπικό τύπο και ιδιαιτέρα για την *Ηπειρο* που ασχολήθηκε με το ανάλογο μνημόσυνο του ποιητή και δημοσίευσε σε οχτώ συνέχειες την κεντρική ομιλία (30.8 ως 9.9.1931 1), στην οπία θα προστεθεί η σημείωση ότι επιδοκιμάζεται η γνώμη των *Πρωτοπόρων* για την "επαναστατικότητα του Ελιγά που εξακολούθησε από την αρχή ως το τέλος ίδια και αμετάβλητη" (6.9.1931:1).

6. Οι αναλύσεις των *Πρωτοπόρων* προϋποθέτουν την άμεση εφαρμογή της ιδεολογικής κατασκευής του "pan-fasismou" στην τρέχουσα ελληνική πολιτική σκηνή,

κατά την επίσημη άλλωστε αρθρογραφία του ΚΚΕ που αντιμετωπίζοντας την αυταρχική στροφή της εσωτερικής πολιτικής του Βενιζέλου, μετά την ψήφιση και την εφαρμογή του "Ιδιώνυμου", διατείνεται ότι η "φασιστικούμ-ση του καθεστώτος της κεφαλαιοκρατίας προχωρεί με πολύ γρήγορο ρυθμό" (1930, ΚΚΕ τ. Γ': 211). Σε αρκετές χιλιάδες ανέρχεται ο αριθμός δύσων καταδικάτηκαν, από το 1929 ως τη μεταξική δικτατορία, με βάση τη θεσμοθέτηση του εγκλήματος γνώμης που επαναλάμβανε στις νέες συνθήκες έξαρσης ενός κρατικού αντικομμουνισμού τον γερμανικό "Sozialistengesetz" (Αλιβιζάτος 1983: 360, 398, 390). Το έγκλημα γνώμης δεν αφορούσε την εξάπλωση των φασιστικών ιδεών, παρά την τροπολογία που κατέθεσε ο Αλ. Παπαναστασίου, ούτε την περιστολή της δράστης των συναφών ομάδων, αρκεί να μην "αντιποιούνται το κράτος", κατά την αγόρευση του Βενιζέλου στη συζήτηση (10.12.1931) για το "πογκρόμ" της Θεσσαλονίκης (Στεφάνου 1965:228/229). Βέβαια όσο θα παραμένει σε ισχύ το θεώρημα του "σοσιαλφασισμού" τόσο θα συμφωνίζεται η εντεινόμενη κρατική καταστολή με τα ισχνά κοινωνικά ερείσματα των φιλοφασιστικών και φιλοναζιστικών οργανώσεων που επιχείρησαν ανεπιτυχώς να πολλαπλασιάσουν τη δύναμή τους και να αλώσουν τις ενώσεις των "Παλαιών Πολεμιστών". Και στα Γιάννινα, η σύνθετη της τοπικής ΕΕΕ ακολουθεί το πανελλήνιο δείγμα ("αλτράκια απ' αυτά που κάνουν θελήματα", Αποστολίδης 1983: 115), όταν μάλιστα στο γειτονικό Καλάπακι θα εξυφανθούν οι κατηγορίες για τη θανατική καταδίκη στρατιωτών. Στην ίδια προκήρυξη του ΚΚΕ, που καταγγέλλεται η "ανοιχτή φασιστική δικτατορία", κατατάσσονται στους "βοηθούς" της κυβέρνησης Βενιζέλου οι "σοσιαλφασίστες", οι "αρχειοφασίστες", οι "λικβίνταριστες" και οι "αχρωμάτιστοι με πις αριστερές τους δημαργίες" (4.12.1930, ΚΚΕ τ. Γ': 216/217). Όλοι αυτοί εγκαλούνται γιατί προσπαθούν να δώσουν "ένα πλατύτερο κοινωνικό περιεχόμενο στο φασισμό", ενώ το ίδιο το ΚΚΕ - που δρα απομονώμενο και σπαράσσεται από τη "φραξιονιστική πάλη δίχως αρχές" - προγραμματίζει την "επαναστατική ανατροπή της εξουσίας του κεφαλαιαίου" και την εγκαθιδρυση της "εργατοαγροτικής κυβέρνησης" (14.12.1930, 2.2.1931, ΚΚΕ, τ. Γ': 211, 235). Απ' αυτή την άποψη ο αντιφασισμός εξαρτάται κατευθείαν από τον τρόπο κατανόησης του φασιστικού κινδύνου με αποτέλεσμα τα περιθώρια μιας πολιτικής συμφωνιών με έχουν εντελώς εξαντληθεί.

7. Μια διαφορετική πρόταση διατυπώνεται από το γράφοκοσμο της "Αριστερής Αντιπολίτευσης", στο πλαίσιο της "κριτικής εργασίας" που επιτελούσε, και με κύριο πιστήμανση ότι ο φασισμός και η κοινοβουλευτική δια-κρατία "βρίσκονται σε μια διαλεχτική αλληλεπίδειξη και περιπλοκή, μα δεν είναι το ίδιο πράγμα". Υποστηρίζοντας μια τέτοια ταύτιση της Κομμουνιστική Διεθνής και τα εθνικά τμήματα εγκαταλείπουν την επαναστατική πρωτοπορία άσοπλη "ιδεολογικώς, παρόλο το φωνακλαδικό αντιφασισμό". Το φασιστικό φαινομένο προκύπτει από την "κατακόρυφη συγκέντρωση της κρατικής εξουσίας και την ένταση της πολιτικής αντίδρασης" που τώρα εδράζεται σ' ένα "κίνημα μικροαστικών κυρίων μαζών" που με τη σειρά τους επηρεάζονται από μια "αντικαπιταλιστική" δημαργωγία εναντίον των θεμελίων της "τυπικής" δημοκρατίας και συσπειρώνονται στις ένοπλες

αντεπαναστατικές οργανώσεις λευκών φρουρών". Τα ελληνικά επομένως δεδομένα δεν αποδεικνύουν ότι η κυβέρνηση Βενιζέλου είναι φασιστική, αλλά ότι τα καταστατικά της μέτρα συντείνουν στην "προπαρασκευή" της "φασιστικής δικτατορίας". (Σαρκάτος, Σεπτ. 1931:1 - 5). Στα ίδια συμπεράσματα με τον Π. Πουλιόπουλο οδηγείται και ο Σ. Μάξιμος σε άρθρο του που τιτλοφορείται: "Τί Μπρύνικ, τι Χίτλερ" και στο οποίο υπογραμμίζει πως όταν αποκαλείται "φασιστική" η κυβέρνηση Βενιζέλου, τότε "κρύβουμε την έκταση του φασιστικού κινδύνου από τα μάτια του προλεταριάτου" και απλώς εμφανίζεται ως φασισμός "μια κατάσταση προπαρασκευαστική του" (Γεν. 1932: 8-11). Στο περιοδικό *Σπάρτακος*, το οποίο στην αρχική του περίοδο είχαν πλαισιώσει και ορισμένοι Γιαννιώτες συγκρατούμενοι του Ελιγά, οι αναλυτικές κατηγορίες για την προσέγγιση του φασισμού αντλούνται από τις αποφάσεις της πρώτης φάσης της Κομμουνιστικής Διεθνούς, τις οποίες είχε επεξεργασθεί ο "μαρξιστικός της εγκέφαλος", δηλαδή ο Λένιν και ο Τρότσκι. Στο ίδιο περιοδικό δημοσιεύεται εκτενές σχόλιο για το "πογκρόμ" εναντίον των "Εβραίων εργατών και πτωχών βιοπλαστών" της Θεσσαλονίκης, με αιχμή τον "πλήρη σεβασμό των δικαιωμάτων των εθνικών και θρησκευτικών μειονοτήτων" (Ιουν. 1931:23). Τρεις μήνες νωρίτερα καταχώριζε τις θέσεις της "Αντιπολιτευσης" για το "εβραϊκό ζήτημα", στις οποίες θα διαπιστωθεί ότι η ελληνική αστική τάξη κατόρθωσε στα τελευταία εκατό χρόνια να μεταβάλει την εβραϊκή μειονότητα σε "απλές θρησκευτικές κοινότητες, υποβοηθητικές της εθνικής αστικής ιδεολογίας". Η οικονομική σύγκρουση της εβραϊκής με την ελληνική "μπουρζουαζία", για την κατάκτηση της τοπικής αγοράς, ενισχύει τόσο τον αντιπρητισμό όσο και τον "αμυντικό" σιωνισμό που "καταδημαγωγεί" τα "λαϊκά και προλεταριακά" στρώματα των Εβραίων της συμπρωτεύουσας (Φλεβ. - Μάρτ. 1931: 4/5).

8. Ο θάνατος του Ελιγά ήρθε σε μια στιγμή που το διπόλο: "φασισμός - αντιφασισμός" εξακολουθούσε να αντιμετωπίζεται από το μακρόκοσμο της κομμουνιστικής Αριστεράς, στον οποίο και ο ίδιος κάποτε είχε ενταχθεί, με τον ίδιο τρόπο. Η μεταστροφή της Κομμουνιστικής Διεθνούς στο θέμα του "σοσιαλφασισμού" και των συμμαχών, που θα συντελεσθεί μετά την επικράτηση του χιτλερισμού στη Γερμανία, θα γίνει ευνοϊκότερα δεκτή από το ΚΚΕ που ήδη έχει τροποποιήσει τη στρατηγική του, εκπιμώντας ότι τα "σημαντικά υπολείμματα μισθοφεουδαρχικών σχέσεων στην αγροπολιτική οικονομία" καθιστούν αναγκαίο τον "αστικοδημοκρατικό χαρακτήρα" της επικείμενης επανάστασης στην "αστικοτιφλικάδικη" Ελλάδα (Γεν. 1934, ΚΚΕ τ.Δ': 19,23). Ακόμη και σ' αυτόν τον αναπροσανατολισμό του ιδεολογικού λόγου η πορεία της ελληνικής κοινωνίας του μεσοπολέμου, τουλάχιστον μετά τη μικρασιατική καταστροφή και σαφώς με την έναρξη της δεκαετίας του '30, όταν δηλαδή η παγκόσμια οικονομική κρίση δεν αναστέλλει την ολοκλήρωση των κεφαλαιοκρατικών δομών της χώρας, δεν μπορούσε να κατανοθεί ως πολιτική κρίση. Εκτός από την ισχυροποίηση των θεσμών του αντικομμουνιστικού κράτους στην αντιμετώπιση του αναπτυσσόμενου ταξιδιού εχθρού, ακριβέστερα στην πρόληψη ή την καταστο-

λή της οργανωμένης πα πολιτικής παρέμβασης για την ανάφλεξη των εντελώς ορατών κοινωνικών αντιθέσεων, το πολιτικό στοιχείο (das Politische) διατηρεί την ιδιάζουσα θέση στο σκηνικό της ελληνικής κοινωνίας και μεταστοιχείων, με κάποιες τώρα αντιστάσεις, την ενδοαστική ρηξη σε "εθνικό διχασμό". Η καταγγελία των "παλαιοκομματικών" στο ονόμα της "τρίτης κατάστασης", κινείται προς την ίδια κατεύθυνση και υπονοεί τη νομιμοποίηση των "ειδικών" για την άσκηση της πολιτικής εξουσίας και επομένως αρμόδιων για τη διαχείριση και την υπέρβαση της κρίσης. Εδώ παρεμβάλλεται, ρητά ή όχι, η ανάπλαση της φασιστικής και εθνικοσοσιαλιστικής ρητορείας που παρά την ευνοϊκή συγκυρία δεν ευδοκιμεί σ' ένα ομόλογο κοινωνικό κίνημα, με αμελητέες εξαιρέσεις τις ολιγάριθμες οργανώσεις ("Εθνική Ένωσις Ελλάς", "Τρίαντα", "Σιδηρά Ειρηνή") ή κόμματα (όπως το "Εθνικοσοσιαλιστικόν" του Γ. Μερκούρη) με πενιχρή απήχηση όπως άλλωστε το αντιλαμβάνεται και η γερμανική πρεσβεία στην Αθήνα (Nolte 1968:239, Ανδρικόπουλος 1977: 56/57, Borejsza 1981: 62,203). Το "καθεστώς εκτάκτου ανάγκης" θα μπορούσε να εκληφθεί ως πολιτική άρση της κρίσης, έστω με την κινητοποίηση στρατιωτικών που θα διαθέτουν κοινοβούλευτική κάλυψη είτε από τους Φιλελεύθερους είτε από τους Λαϊκούς.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Την Πρωτομαγιά του 1923 είχε μετάσχει στην εκδήλωση του Εργατικού Κέντρου Ιωαννίνων απαγγέλλοντας από τη Φως που καιει του Δ. Τανάλια [Κ. Βάρναλη] (Ριζοσπάστης 7.5.1923:2)

2. Στην αρθρογραφία του *Rizospastis* 2 χρόνια νωρίτερα, έγινε λόγος για τους "φασιστάς" ή "φασίστη" ως «υστάπτων εσχράν ελπίδα της αστικής τάξεως της Ιταλίας» (25.2.1921:1, 22.6.1921:1, M.4.4.1921:2, Φρατέλλο 13.7.1921:1) καθώς και για τους Βουλγάρους "Φασίστη" 3.6.1921:2). Στην *Κομμουνιστικήν Επιθεώρησιν* θα αναλυθεί η οικονομική και κοινωνική βάση του Ιταλικού φασισμού (Rosso 1922:116-118) και στα *Γράμματα η "Μακεδονική Νεολαία"*, που σχηματίστηκε από οπαδούς του Γούναρη στη Θεσσαλονίκη, χαρακτηρίζεται οργάνωση Ελλήνων «φασίστη» (Χαλκός 1921: 237-239).

3. Ενδεικτικά είναι τα δελτία πληροφοριών της Διοικητικής Χωροφυλακής Ιωαννίνων (π.χ. 17.12.1924, Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, ΑΥΕ 1924 α/2 [16]) που σημειώνουν ότι «ο Στρατηγός κατ' εντολήν του Υπουργού κ. Κονδύλη προσεκάλεσε τα διάφορα κακοποιά στοιχεία των Ιωαννίνων ινα σχηματίσωσιν φασιστικόν Λόχον [...]. Εκ μέρους του Συλλόγου Κομμουνιστών πρόκειται να σχηματισθή Αντιφασιστική ομάδα». Ευχαριστώ και από αυτή τη θέση την κ. Σοφία Μαθαίου για την προθυμία της να μου διαθέσει αρχειακό υλικό από την έρευνά της για το κίνημα των «Παλαιών Πολεμιστών».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑλιβιζάτοςΝ.: *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922 - 1974*, Αθήνα 1983.

Αναπληρωτής: «Γιατί και πώς ασέλγησε η αντιδραση πάνω στο πτώμα του Γιοσέφ Ελιγά», *Πρωτόποροι*, τ. Β (1913), σ. 363 - 364.

Ανδρικόπουλος, Γ.: *Oi rízēs tou ellinikou phasiomou*, Αθήνα 1977.

Ανδρόνικος, Α.Ι.: *Ti eostí mpolosevikiismos*, Αθήνα, 1925.

Αποστολίδης, Θ.: «Ο φασισμός στην Ελλάδα και το καθήκον της εργατικής τάξης», *Rizospastis*, 15.6.1924.

Αποστολίδης Π.: *Osa thymámai 1900 - 1969*, τ. Β', Αθήνα 1983.

Bahne S.: "Sozialfascismus in Deutschland", *International Review of Social History*, τ. 10 (1965), σ. 211.

Borejsza, J.W.: *Il fascismo e l'Europa orientale*, Bari, 1981.

Γεούδα, Γκ.: «Τρέλλος για το Δαφνί», *Prωτοπόροι*, τ. Β' (1931), σ. 361 - 363.

Γεωργιάδης, Γ.: «Η πάλη των τάξεων εν Ελλάδι», Αθήναι, 1921.

Δημητρώφ, Γ.: «Το ενιαδικό αντιμολοσθικού μεταπον οτα Βαλκανία», *Rizospastis*, 20 και 21.1.1925, σ. 1.

Ελιγιά, Γ.: «Αντιθέσεις», «Φευγαλέο χαρόγελο», «Παλιό τραγούδι», *Ellopia*, τ. 1 (1930 - 1931), σ. 85, 198, 243.

Ελιγιά, Γ.: «Μίλιταρισμός», «Φαρισαίοι», «Το Τορά μας», *Prωτοπόροι*, τ. Β' (1931), σ. 293, 294, 310.

Ελιγιά, Γ.: *Poieta - Metaphrásies*, επιμ. Γ. Ζωγραφάκη, Αθήνα, 1967.

Ζωγραφάκης, Γ.: *Gioséph Eliyá. In Memoriam*, Θεσσαλονίκη 1934.

Kommunistische Internationale, *Protokoll des Vierten Kongresses*, Hamburg 1923.

Κομμουνιστική Διεθνής: *Θέσεις και αποφάσεις του 4ου παγκοσμίου συνεδρίου*, Αθήνα 1923.

Κομμουνιστική Διεθνής: «Προκήρυξις: Αγώνας κατά του ιταλικού φασισμού», *Rizospastis*, 12.2.1923, σ. 3.

Κομμουνιστική Διεθνής των Νέων: «Προκήρυξις για την 5η επέτειο της δολοφονίας των σ. Κ. Λίμπκνεχτ και Ρ. Λούξεμπουργκ», *Rizospastis*, 5.1.1924: 1.

Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας: *Επίσημα κείμενα*, τ. Α, Β (Βουκουρέστι) 1964, 1965, τ. Γ, Δ, Αθήνα 1975.

Κορδάτος Γ., «Κινδυνος - θάνατος», *Rizospastis*, 5.6.1924, σ. 1.

Le Parti Socialiste ouvrier de Grèce, "Rapport au Bureau Socialiste International", *L'Avenir*, τ. 4 (1919), σ. 306 - 309.

Λυκούδης, Ε., *H en Elládi biomorhania kai ai apergiāi upo tηn époψiñn tēs νομοθεσiās kai tēs poliτikēs oikonomiās*, Ερμούπολis 1883.

M., «Φασίστi κai aigrotai», *Rizospastis*, 4.4.1921, σ. 2.

Μάξιμος, Σ., «Τi Mpruvnīk, Ti Xitler», *Spártakos*, περ. Β', Αρ. 19 (Γεν. 1932), σ. 8 - 11.

Μάξιμος Σ., «Kai tōra prōs tēn erγatouaγrotikēn», *Rizospastis*, 14.4.1924: 1.

Milza, P., *Le fascisme*, Paris 1986.

Mimímus (= Μάξιμος Σ.): «Πώς εννοούμε τον αντιφασιστικό αγώνα», *Rizospastis*, 15.1.1925: 1.

Mimímus (= Μάξιμος Σ.): «Ο Εβραϊκός δάκτυλος!...», *Rizospastis*, 5.3.1925: 3.

Μπεναρόγιας, Α., *H prōtē stadiodromia tou ellinikou prōletariátou* (1931), επιμ. Α. Ελεφάντη, Αθήνα, 1975.

Μπέτης, Στ., «Ηπειρωτικές αδελφότητες και σύλλογοι της Τουρκοκρατίας», *Hipērapiká chroñiká*, τ. 20 (1984), σ. 201 - 328.

Νάζος, Γ., «Η EEE κai to periechómenō tēs», *Prωτοπόροι*, τ. Β' (1931), σ. 279 - 281.

Natoli, C., *La Terza Internazionale e il fascismo, 1919 - 1923*, Roma 1982.

Νίκας, Π., «Κομμουνισμός κai Palaioi Polēmistaí», *Rizospastis*, 28.1.1925: 1.

Nolte, E.: *Die Krise des Liberalen Systems und die Faschistischen Bewegungen*, München 1968.

Νούτσος, Π.: «Ιδεολογικές συνιστώσες του καθεστώς της 4ης Αυγούστου», *Ta Istoriká*, αρ. 5 (Ιούν. 1986), σελ. 139 - 150.

Νούτσος Π.: «Η πρόσληψη των ιδεολογημάτων της technocracy στην Ελλάδα», *Mνήμη Σάκη Καράγιωργα*, Αθήνα 1988, σ. 345 - 357.

Noutsos P.: "Th. Bremer (Hrsg.) Europäische Literatur gegen den Faschismus 1922 - 1945, München 1986", *Δωδώνη* μέρος τρίτο, τ. ΙΕ' (1986), σ. 203 - 208.

Νούτσος, Π., «Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα», τόμ. Α', Αθήνα 1990.

Ομάδα «Σπάρτακος», «Τo εβραϊκό ζήτημα», *Spártakos*, περ. Β', τ. Β', αρ. 8 - 9 (Φλεβ. - Μάρτ. 1931), σ. 5/6.

OKNE: «Προκήρυξις για την 5η επέτειο της δολοφονίας των K. Λιμπκνεχτ κai P. Λούξεμπουργκ», *Rizospastis*, 13.1.1924: 2.

Παλαιοi Πολεμιστές κai θύματα Στρατού: *Pólēmos katá tou polémou. Apofáσeis tou Prátoú Panellénioú Sunedrión*, Αθήνα, 1924.

Παπαγεωργίου, Γ.: *Oi sunteχnies sta Giánneva katá tou 19o kai tis arχeis tou 20oū aiáwá, Iwánniva 1982*.

Π(απακωνσταντίνου), Θ.: «Συνδικαλιστικό Κίνημα», *Megálē Ellinikή Eγκuklōpædia*, τ. I («Ελλάς»), Αθήνα 1934, σ. 422 - 426.

[Πικρός, Π.]: «Στους Εβραιους tēs proχωρημένης διανόησης», *Prωτοπόροi*, τ. Β' (1931), σ. 209 - 210.

[Πικρός, Π.]: «Gioséph Eliyá», *Prωτοπόροi*, τ. Β' (1931), σ. 292 - 293.

Pirkar, Th. (Hrsg.), *Kominintern und Faschismus*, Stuttgart 1965.

Poulantzas, N.: *Fascisme et Dictature*, Paris 1970.

Πουλιόπουλος, Π.: «Η πάλη κατά του φασισμού», *Spártakos*, περ. Β', τ. Β', αρ. 13 - 14 (Ιούλ. - Αύγ. 1931), σ. 5 - 7.

Πρωτοπόροi Θεσσαλονίκης: «Η τραγική κωμωδία πou paixtikē sti Θεσσαλονίκη», *Prωτοπόροi*, τ. Β (1931), σ. 364.

«Rizospastis»: «Poioi sunmētēxous iεs B' panergatikón Sunedrión», *Rizospastis*, 11.10.1920: 3.

«Rizospastis»: «H tåravnia tou Alή Πasá anazēi kai páliv», *Rizospastis*, 12.1.1925: 7.

«Rizospastis»: «O epaνaatastikós anabrahasmós ev Italiá», *Rizospastis*, 25.2.1921: 1.

«Rizospastis»: «Δράσis Bouλgárōn phasisti», *Rizospastis*, 3.6.1921: 2.

«Rizospastis»: «Eσtō pros γynώσiν», *Rizospastis*, 22.6.1921: 1.

«Rizospastis»: «H prōtomaγiá sta Giánneva», *Rizospastis*, 7.5.1923: 2.

«Rizospastis»: «Iwánnina», *Rizospastis*, 24.1.1924: 2.

Rolland R.: «To kítrumga tōn diānooumēnō», *O Nōumás*, t. 16 (1919), σ. 479.

Rosso A.: «H oikonomikή κai koinonikή βάσiς tōn phasioti ev Italiá», *Kommunistikή Epitháρptis*, t. 2 (1422), σ. 116 - 118.

Σαρκάτος (= Πουλιόπουλος), Π.: «Η πάλη κατά του φασισμού κai to Kómmu», *Spártakos*, περ. Β', τ. Β', αρ. 15 (Σεπτ. 1931), σ. 1 - 5, αρ. 17 (Νοέμβρ. 1931), σ. 11 - 15.

«Spártakos», «Enánvia sta poykrom», *Spártakos*, περ. Β', τ. Β', αρ. 12 (Ιούν. 1931), σ. 23.

Συγκουλιέρος I.: [= Ελιγιά, Γ.], «Προλεταριακή tēxni», *Epitheáρpti*, t. 1 (1928), σ. 48.

Σύνδεσμος εργατών κai εργατriών tōn kai ntergrōstesiai ananivn, *Katastatiskón*, Iwánnina 1925.

Σούλης, Χρ.: «H ekhētis tōn ηpeiratikou tūpōs», *H Δiab*, A' (Αλεξάndrija 1931 - 1932), σ. 273 - 284.

Στεφάνου, Σ. (επιμ.): *Eleftheriōs Beviziélos: Polēmika i tēkai*, t. A', Αθήνai 1965.

[Τaγkópouloς, Δ.]: «Φaiνomēna kai prágmatata», *O Nōumás*, 16 (1919), σ. 533, t. 17 (1920a), σ. 363, 411, t. 17 (1920b), σ. 1.

[Τaγkópouloς, Δ.]: «Xarīc γyrampatōstmo», *O Nōumás*, t. 17 (1920a), σ. 383, 399, t. 17 (1920b), σ. 143.

Φάντης, Π.: «O Gioséph Eliyá», *Hipērapos*, 30.8 - 9.9.1930, σ. 1.

Φρατέλλο: «Eswatēriki anarχia ev Italiá», *Rizospastis*, 13.7.1921: 1.

Φωνή tōn Efēdrōu (Hrakleio), 13.12.1923: 1, 18.5.1924: 2, 2.11.1924: 1.

Χαλκός, Π. [= Κορδάτος, Γ.]: «H metekλoγiκή katástasē», *Grámmata*, vēa peřiobos, t. 1 (1921), σ. 237 - 239.

Εξωτερική άποψη της Συναγωγής της Κέρκυρας σήμερα

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΣΕ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΕΡΚΥΡΑΣ ΚΑΙ ΆΛΛΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Του κ. ΓΙΩΡΓΟΥ ΖΟΥΜΠΟΥ*

Μια από τις σημαντικότερες ζημιές που προκάλεσε ο τελευταίος πόλεμος στον πολιτιστικό τομέα της Κέρκυρας, ήταν η καταστροφή της Δημόσιας Βιβλιοθήκης την πύχτα 13 προς 14 Σεπτέμβρη του 1943. Εκείνη την πύχτα χιλιάδες τόμοι Ιόνιας Βιβλιογραφίας, σπανιότατοι και αναντικατάστατοι, έγιναν στάχτη. Οι εμπρηστικές βόμβες των Γερμανών κατέστρεψαν μέσα σε λίγες ώρες πνευματικούς θησαυρούς αιώνων.

* Ο κ. Γεώργιος Ζούμπος, μαθηματικός, ασχολείται από ειών με την έρευνα αρχείων στην Κέρκυρα σχετικά με την Ισραηλιτική Κοινότητα του νησιού. Μελέτες του έχουν δημοσιευθεί στα παρακάτω τεύχη του περιοδικού μας: 97/σελ. 9, 107/5, 110/13, 113/17, 121/10).

Μαζί κάηκαν και οι κερκυραϊκές εφημερίδες, με αποτέλεσμα σήμερα να σώζονται μόνο σκόρπια φύλλα και οι πληροφορίες για την προπολεμική περίοδο να συγκεντρώνονται δυσκολότατα και με πολύ τύχη. Πολλά φύλλα σώζονται στην Αναγνωστική Εταιρία της Κέρκυρας και πολύ λίγα στη Δημόσια Βιβλιοθήκη, η οποία δημιουργήθηκε μετά τον πόλεμο από το μηδέν. Την αποδελτίωση των εφημερίδων της Αναγνωστικής Εταιρίας αναφορικά με την Ισραηλιτική Κοινότητα της Κέρκυρας έχουμε ξεκινήσει τα τελευταία χρόνια. Στις εφημερίδες όμως της Δημόσιας Βιβλιοθήκης ελάχιστα σχετικά δημοσιεύματα επισημάναμε, τα οποία και παρουσιάζουμε εδώ:

- Στην εφημερίδα «**Ελευθερία**» (α.φ. 264 / Παρασκευή 6.3.1934) βρίσκουμε δύο σημείωμα που αφορούν την κοινωνική κίνηση και εντάσσονται στη σήλη «Από εκδόσεως εις έκδοσιν».

Ο χορός των Σιωνιστών

Την παρ. Τρίτην ο Σύλλογος των Σιωνιστών «Θεόδωρος Χερτσλ», επ' ευκαιρία της εορτής της Εσθήτη (Πουριμ) έδωσεν εις το θέατρον «Ποικιλιών» χορόν, διαρκέσαντα μέχρι των πρωινών ωρών και στεφθέντα υπό πλήρους επιτυχίας.

Ο Γραμματέας του Σιωνιστικού Συλλόγου κ. Δαβίδ Αρβελάς όσον και τα λοιπά μέλη της Επιτροπής ειργάσθησαν αόκνως διά την επιτυχίαν του χορού.

Κόδιμος πολύς και εκλεκτός εθαύμασε την αγάπην και αδελφότητα που εβασιλεύει καθ' όλην την διάρκειαν του χορού.

Εις τον χορόν παρήσαν και πολλοί μη Ισραηλίται.

Η δις Ραχήλ Β. Μουστάκη, η πωλήσασα το Λαχείον υπέρ του Συλλόγου, εκίνησε τον θαυμάσμόν όλων διά την απλότητα του χαρακτήρος της, συγκεντρώσας τα χαρίσματα της μεγάλης Εβραιας βασιλισσῆς Εσθήτη, η οποία διά να σώση τους ομοεθνεῖς της, περιεφρόνησε και αυτό το βασιλικόν στέμμα.

Ο χορός επανελήφθη και την επομένην μετά της αυτής επιτυχίας.

Πένθη

Πλήρης ημερών εκηδεύθη σήμερον η προς Κύριον μεταστάσα σεβαστή δέσποινα Μαριανίνα P. Μόρδου, μήτηρ του προέδρου της Ισραηλιτικής Κοινότητος κ. Βικτωρος Μόρδου, θυγάτηρ δε του αειμνήστου Ραββίνου Ιωσήφ Λευνή.

Η μεταστάσα ήτο τύπος καλής γυναικός και οικοδεσποινής, ώστε απήλαυε γενικής εκπιμήσεως.

Η «Ελευθερία» συλλυπείται τους οικείους της μεταστάσης.

• Στην ίδια εφημερίδα (α.φ. 287 / 12.6.1931), κάτω από τον υπέρτιτλο «Ξέναι δημοσιεύσεις», δημοσιεύεται ένα γράμμα ενδεικτικό των διαμαχών που επικρατούσαν στην Κοινότητα της Κέρκυρας την εποχή εκείνη.

Περί την Ισραηλιτική Κοινότητα

Εφ' όσον η εφημερίς σας ησοχολήθη με τα ζητήματα της Κοινότητος, επιτρέψατε να απασχολήσω, επ' ολίγον, απευθυνόμενος από των σπηλών σας, προς την Ανωτάτην Διοικητικήν Αρχήν, ινα αύτη επιληφθή του ζητήματος, καθ' ο νομίζω ότι έχει καθήκον.

Ούτω αι ενέργειαι των γνωστών μελών της νέας Διοικήσεως της Κοινότητος, ουχί βεβαίως εκ λόγων εξυπηρετούντων την ενταύθα Ισραηλιτικήν Κοινότητα, αλλά πάντοτε ασφαλώς εκ λόγων αντιθέτων προς την εξυπηρέτησην ταύτην έφθασαν να κηρύξωσι πόλεμον εξοντώσεως εναντίον του ήδη Αρχιραββίνου μας κ. Ια-

κώβ Νεχάμα, με σκοπόν να εξαναγκάσωσι τούτον να απέλθῃ εκ Κέρκυρας, καίτοι κατά την μικράν βεβαίως ενταύθα διαμονήν του επέδειξε τα προσόντα του και ότι ηγάπτε παν το ελληνικόν, όπερ και δεν παύει να το εξωτερικεύσει, προτείνας ήδη εις την Διοικησιν της Κοινότητος και την ιδρυσιν ενταύθα Ραββίνικής Σχολής, εξ ης να προέλθουν Έλληνες Αρχιραββίνοι διά τας Ελληνικάς Ισραηλιτικάς Κοινότητας, οπότε δεν θα υπήρχεν ανάγκη μετακλήσεως ξένων Αρχιραββίνων, οίτινες ουδόλως απίθανον να προέρχονται εκ μέρους ήκιστα επιθυμητού εις τε τας Ελληνικάς Αρχάς και τα μέλη της Κοινότητος, όντα άπαντα γνήσιοι Έλληνες.

Δυστυχώς, όμως, ούτοι, άγνωστον πώς και ανεξηγήτως σκεπτόμενοι ηρνήθησαν διαρρήδην και απλήν επι τούτου συζήτησιν, αφήσαντες να σχηματισθή η γνώμη ότι επιθυμούν να βλέπουν εν Κέρκυρα αρεστόν εις αυτούς Αρχιραββίνον προερχόμενον εκ γνωστής Επικρατείας, ως επανείλημμένως ο Πρόεδρος κ. Βικτωρος Μόρδους, ενώπιον μαρτύρων εδήλωσεν. Το τοιούτον δεν θα δυνηθή ποτέ να διαφεύση πραγματικώς, διότι παρά τας αναγκαστικάς διαφεύσεις, υπάρχουνται και εκείνοι οίτινες εκ του στόματός του ήκουσαν την πρότασίν του περί παύσεως του νυν Αρχιραββίνου και μετακλήσεως του Αρχιραββίνου των διαθέσεών του.

Και ερωτάται, δύναται να παραμένει Πρόεδρος της Κοινότητος άτομον διακόψαν και τον χαιρετισμόν προς την ανωτάτην θρησκευτικήν αρχήν, τον Αρχιραββίνον μας, προς τον ασέβων και προς το άτομον και προς το αξιώμα, εδήλωσεν ότι «εφ' όσον ευρίσκεσθε εν Κέρκυρα δεν θα πατήσω πλέον εις το γραφείον της κοινότητος» και πράγματι ουδόλως πατεί, εγκαταλείψας τα καθήκοντά του; Δύναται να αποτελούν μέλη του Συμβουλίου της Κοινότητας άτομα, τα οποία είπαν προς τον Αρχιραββίνον: «Θα σε διώξω από την Κέρκυραν, όπως έδιωξα τον Σράμπερ». Δύνανται να παραμείνωσιν εις το Συμβούλιον ομοίδεάται ενός τοιούτου Προέδρου, ασεβούντως παντοιοτρόπως προς το πρόσωπον του Αρχιραββίνου, διότι ηθέλησε να τους αναχαιτίσει από πράξεις αφορώσας την Κοινότητα και αντιβαίνούσας προς ρητούς Ισραηλιτικούς θρησκευτικού νόμους;

Μήπως δεν είναι εκδηλωτικόν ότι η Κοινότης δεν δύναται να εξακολουθήσῃ διοικουμένη ως σήμερον διοικείται και ότι ο Σύλλογος «Αφίξις Φωτός», αποτελούμενος εξ 160 μελών, συνήθεν εις έκτακτον Γενικήν Συνέλευσιν, εις ην παρευρέθησαν και πλειστα όσα μέλη της Ισραηλιτικής Κοινότητος και προέβησαν εις ψήφισμα διαμαρτυρίας εναντίον της στάσεως των διοικούντων την Κοινότητα εναντίον του Αρχιραββίνου;

Ημείς ενδιαφερόμενοι όπως τα Κοινοπά η-

μών ζητήματα εισέλθωσιν εις την οδόν της ομαλότητος αφ' ής τόσον ήδη έχουσι εκφύγει, επικαλούμεθα, κ. Διευθυντά, των αρμοδίων την επέμβασιν, χάριν του συμφέροντος της Κοινότητος και της όλης Κοινωνίας, ης και ημείς τυγχάνομεν μέλλ.

Βίκτωρ Ζ. Όσμος,
τέως Σύμβουλος Ισρ. Κοινότητος

• Στην εφημερίδα «**Νέα Εποχή**» (α.φ. 21/Τρίτη 9.10.1934), σε στήλη με τον υπέρτιτλο «Κερκυραϊκαί φυσιογνωμίαι», βρίσκουμε ένα εκτεταμένο άρθρο για τον Κερκυραίο ιατροφιλόσοφο Λάζαρο δε Μόρδο, με την υπογραφή: Κωνσταντίνος Παλατιανός.

Λάζαρος δε Μόρδος

Διάσημος ιατροφιλόσοφος Κερκυραίος, Ισραηλίτης το θρήσκευμα, ο Λάζαρος δε Μόρδος εγεννήθη το 1744 εκ Σαρβατάι δε Μόρδου, ενταύθα.

Τας τε εγκυκλίους και ακαδημαικάς αυτού σπουδάς εξελέσεν εν Πταβίω και ότε επανήλθε νεώτερος εν Κερκύρᾳ, η Ισραηλιτική Κοινότης εξελέξατο αυτὸν δεύτερον Ραββίνον και μετ' ου πολὺ και Αρχιραββίνον αυτῆς, βασισθείσα εις την βαθείαν αυτού μάθησιν, τας απειρους γνώσεις, τας αρετάς και προτερήματα, την αριστην φήμην και γενικήν εύνοιαν του τόπου, ην απέκτησεν πάνυ δικαίως και δη ταχύτατα ο ρέκτης ανήρ.

Συνενθείς μετά των επιστημώνων ιατρών ενταύθα Ιωάννου Λασκάρεως, Μαρίου Καλλέργη, Ιωάννου Θεοτόκη, Αντωνίου Ροδοστάμου, Ιννοκεντίου Γιαλλινά, Στάμου Γαγκάδη και Ιωάννου Καποδιστρίου (Κυβερνήτου κατόπιν).

Έθετο μετ' αυτών τον πρώτον θεμέλιον λίθον του Εθνικού Ιατρικού Συλλόγου και τόσον διεκριθή ο Δρ. Μόρδος εις το επιστημονικόν τούτο κολλέγιον, ώστε έλαβεν την τιμητικήν επωνυμίαν «Μαϊμονίδης», εκ του περιβοήτου ιατρού του κατά τον 12ο αιώνα ακράσαντος εν Κορδόβᾳ.

Μέλος πολλών Ευρωπαϊκών Ακαδημιών και Εταιρειών, εγένετο διαρκής σύνεδρος της Ιονίου Ακαδημίας, το δε 1814 έτος διωρίσθη υπό της Εγχωρίου Διοικήσεως Αρχιατρος Κερκύρας.

Αείποτε εις πλείστας υπηρεσίας προσεφέρετο ο αγαθός αυτὸς ἀνθρώπος, ο πεπροκισμένος διά σπανίας ρητορικής ευφραδείας και δραστηριότητος και πολλάκις απαντάται το τετμημένον όνομά του εις διαφόρους συνεταιρισμούς, συλλόγους και εταιρείας υπέρ της Ευποίας της πατρίδος και της επιστήμης αδιαλείπτως μεριμνών και εργαζόμενος ο φιλόπιμος αυτὸς σοφός.

Εἰς το κατά το έτος 1803 συσταθέν εν Κερκύ-

ρα Αρχιγυμνάσιον (Τένεδος) διορίσθη καθηγητής της Μαιευτικής, όπου είχε συναδέλφους και συνεργάτας τους Νικόλαον Κανδώνην (φιλοσοφία), Ζανινήν (Κανονικόν δίκαιον και Εκκλησιαστικήν Εταιρείαν), Καραδίνον και Μαυρομάτην (Μαθηματικά).

Πλείσια εισίν αληθώς τα δημοσιεύματα του δε Μόρδου, συναντάται δε το όνομά του συνεχώς εις τας εφημερίδας και περιοδικά της εποχής εκείνης (*Gazzeta Ionia, Gazzeta Urbana, Mercurio Letterario*).

Ήτο δε ο Μόρδος γνώστης ου μόνον πάσης σχεδόν Ευρωπαϊκής γλώσσης, αλλ' ιδίως ήτο δεινός Λατινιστής και συνέγραψε πλείστ' όσα επιγράμματα, πονημάτια, επιταφίους, πανηγυρικούς, εγκώμια εις την ωραίαν αυτήν γλώσσαν.

Μετά του κλινού συναδέψου του Στάμου Γαγκάδη, συνέτεινε να εκλείψῃ παντάπασιν εκ Κερκύρας η επάρατος νόσος ευλογία διά της εμβολιάσεως απάντων των κατοίκων της νήσου Κερκύρας.

Αδύνατον τωγχάνει να καταγράψω ενθάδε τα πολλά έργα και δη δημοσιεύματα του δόκτορος Λάζαρου δε Μόρδου και περιορίζομαι ν' αναφέρω ώδε το σπουδαιότατον ποιημά του: "Noticie Miscelanea intorno... Corcyra 1808"... ούτος εκενώς... αλλοδαπών και.... ιατρών εν Κερκύρᾳ .... λεξιλόγιον.... φαινομένων, περὶ δένδρων, περὶ σπόρων, περὶ σίτου, φαρμακευτικών φυτών Κερκύρας, περὶ πτηνών, περὶ ιχθύων, περὶ του χαρακτήρος των Κερκυραίων, του κλίματος, των εντοπίων ασθενειών κ.λπ. έτερα πονημάτια σπουδαία εισίν τα εξής:

*Intorno all' uso ed abuso bi signori spiritosi
Caratteri di buffon e di Gibbon
Memoria storia intorno alla musica degli
antichi*

Saggio intorno allo statuto.

Ibem idem alla virtu,

Idem idem all' Eroismo.

Sull' amore della patria

Memoria intorno all' indole ed utilita della
vaccina

Memoria intorno la peste

Intorno all' uso dei bagni

Discorso intorno alle basse arti.

Τοιούτος υπήρξε ο συμπολίτης μας δόκτωρ Λάζαρος δε Μόρδος, σοφός, πράος προσκυνητής, αγαθός, ταπεινός και τοιούτοις ως επί το πλείστον υπήρξαν την εποχήν εκείνην οι ιατροί επιστήμονες, οιτίνες είχον την θείαν εντολήν να εφορεύωσι και επαγρυπνώσιν επι της υγείας και συνεπώς και επί της ευδαιμονίας των Κερκυραίων πολιτών.

Πλήρης ημερών ο συμπαθής Μόρδος απεβίωσε τη 14η Απριλίου μηνός του 1823 έτους, επί δε του μνημείου του εχαράχθη το εξής εύστοχον λατινικόν επιτύμβιον παρά του Κερ-

κυραιου λογιου Παδοβάνη συνταχθέντος:
*Poconia qui, insignis,
Ope vita abstulit orco,
Inopi solatium curaque
amica Jacet
Fides ponos, pietas tumulo conduntur
eodem
Luctus nobis superest
Selendida fama tibis.*

Ἐγραφον των Μήνα Σεπτέμβριον του 1934
Κωνσταντίνος Παλατιανός

Να σημειώσουμε, ότι με το θάνατό του, μέρος της Βιβλιοθήκης του περιήλθε με διαθήκη στη Δημόσια Βιβλιοθήκη της Κέρκυρας για να γίνει και αυτό στάχτη τη νύχτα 13 - 14 Σεπτέμβρη του 1934.

**Ισραηλίτες που διετέλεσαν
Δημοτικοί Σύμβουλοι και πάρεδροι
του Δήμου Κέρκυραίων**

Από την ίδρυση του Δήμου Κέρκυραίων και μέχρι τον τελευταίο πόλεμο, οι παρακάτω Ισραηλίτες διετέλεσαν μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου Κέρκυραίων.

1η περιόδος: 16.4.1866 - 15.4.1870 Ουδείς
2η περιόδος: 16.4.1870 - 15.4.1874
1. Ιεσούάς Δ. Ραφαήλ Μανδολίν (2.831 ψήφοι)
2. Ναχαμούλης Ιωσήφ Σολομώντος (2.137 ψήφοι)

3. Μόρδος Ηλίας Δαβίδ, πάρεδρος (3.064 ψήφοι).

3η περιόδος: 16.4.1874 - 6.5.1879 Ουδείς

4η περιόδος: 7.5.1879 - 30.9.1883
Μόρδος Θεόφιλος Δ. Ηλιού (2.436 ψήφοι)

5η περιόδος: 1.10.1883 - 30.9.1887
1. Σέμιος Βίκτωρ Ιωσήφ (2.826 ψήφους)
2. Μόρδος Θεόφιλος Ηλιού (2.566 ψήφους)

6η περιόδος: 1.10.1887 - 30.9.1891

Σέμιος Βίκτωρ Ιωσήφ (2.478 ψήφους)

7η περιόδος: 1.10.1891 - 30.9.1893 Ουδείς

8η περιόδος: 1.12.1895 - 30.11.1899 Ουδείς

9η περιόδος: 1.12.1899 - 30.11.1903 Ουδείς

10η περιόδος: 1.12.1903 - 30.9.1907 Ουδείς

11η περιόδος: 1.10.1907 - 30.9.1911 Ουδείς

12η περιόδος: 1.4.1914 - 30.11.1925 Ουδείς

13η περιόδος: 1.12.1925 - 31.8.1929

Σαββίνος Δέντες Λέοντος (2.188 ψήφοι) (τακτικός σύμβουλος της πλειοψηφίας)

14η περιόδος: 1.9.1929 - 31.8.1933

Σαββίνος ή Σαμαθάτης Δέντες (2.583 ψήφοι) (μέλος της Δημαρχ. Επιτρ. εκλεγείς με το πλειοψηφούν ψηφοδέλτιο)

15η περιόδος: 1.4.1934 - 16.5.1951

Σαββίνος Δέντες (2.994 ψήφοι)

(απέθανε το 1944).

Τα στοιχεία αυτά πάρθηκαν από τους πίνακες με τους δημάρχους και τους δημοτικούς συμβούλους Κέρκυραίων, που είναι αναρτημένον στο Δημαρχιακό Μέγαρο της Κέρκυρας.

Οδηγός Κέρκυρας του 1930

Στη Βιβλιοθήκη του Κοινωφελούς Ιδρύματος Παξών επισημάναμε έναν ογκώδη τόμο με τον τίτλο «Οδηγός της Ελλάδας του έτους 1930», σε έκδοση Πυρσού, που περιείχε πληροφοριακά στοιχεία για κάθε τι σε όλη την Ελλάδα.

Από τα πληροφοριακά στοιχεία που αφορούσαν την Κέρκυρα, καταρτίσαμε τον παρακάτω πίνακα, που δείχνει κυρίως τους επαγγελματίες Ισραηλίτες της πόλης μας:

- Δημοτική αρχή... Δημοτικοί Σύμβουλοι:... Σαββίνος Δέντες, ...
- Ισραηλιτική Κοινότης... Πρόεδρος: Δαυίδ Σαλομών.
- Κατωτέρα Εκπαίδευσις:... Ισραηλιτικόν. Διευθυντής: Ελισ. Καλλονάς.
- Αυτόνομοι οργανισμοί... Επαγγελματικόν και Βιοτεχνικόν Επιμελητήριον... Γραμματεύς: Σαβ. Δέντες...
- Επαγγελματίαι...

Αργυραμοιβεία:	Σαλώμι Δαυίδ
Ασφαλιστικαί ετ. (πρ.):	Μόρδος Ρ.
Καθεκλοποιεία:	Σάρδα Σαμ.
Κρεοπωλεία:	Μουστάκη Μάρκ.
Ξυλεία (αποθήκαι):	Μουστάκη Μωσ.
Οικοδομήσιμαι ύλαι:	Μιζραχή Σαμ.
Παντοπωλεία:	Ματαθίας Δ. Σαββ.
Υφάσματα (καταστ.):	Μάτσα Π.Θ.
	Μόρδου Σάρβα
	Ααρών Σάρβας
	Ασέρ Μάρκος
	Δέντε Λ. Υιών
	Ζακάρ Ι. Σαμς και Σιας
	Ισαΐα Ζαδίκ
	Ισαάκ Ραφαήλ Ισαάκ
	Ισραήλ Σολ.
	Ιωχανάν Ι. Δανιήλ
	Κοέν Ιεσουλά
	Λευή Ισαάκ Ιακώβου
	Λευή Μωσή
	Λευή Ραφαήλ Χαϊμ
	Μάτσα Δαυίδ
	Μάτσα Χ. Ιακ.
	Μάτσα Βήττα Ρ.
	Μάτσα Χ. Υιών
	Ματαθία Μ. Νισήμ
	Ματαθία Ραφαήλ
	Μιζάν Δαυίδ
	Μουστάκη Μωσ.
	Μουστάκη Πέρετς
	Μπακόλα Σιμαντώβ
	Αβρ. και Λευή Ισάκ
	Σουλάμι Μάρκ.
	Τζάφου Ισαάκ
	Τζάφου Ν. Υιών
	Φόρνη Ααρών
Φωτογραφεία:	Μάτσα Ιακ.
Χρωματοπωλεία:	Μωσή Αέρα
	Βελλέλη Ι.

Η ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑ, ΠΟΛΙΣ ΒΕΣΣΑΙΝΑ

**Από μελέτη με
τίτλο «Η εν
Θεσσαλία, πόλις
Βέσσαινα και η
ομώνυμος
επισκοπή», του
δικηγόρου -
ιστοριοδίφου
Γεωργίου Δ.Α.
Χατζηκώστα,
παραπληθάνουμε
το παρακάτω
απόσπασμα που
αναφέρεται στην
παρουσία
Εβραιών στην
περιοχή της
Θεσσαλίας:**

Του ΓΕΩΡΓΙΟΥ
Δ.Α. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑ

«Με τας αντιλήψεις ότι τας σημειούμενα τα κατωτέρω αντλούντες ταύτα εκ μιας σημαντικής πηγής του 12ου αιώνος.

Ο Ισπανός ραββίνος Βενιαμίν ο εκ Τουδέλας κατά τον 12ον μ.Χ. αιώνα βασιλεύοντος εν τω Βυζαντίῳ του Μανουήλ Κομνηνού (1143 - 1180) επεχείρησε μεγάλην οδοιπορίαν ανά τὸν τότε προστόν κόσμον με σκοπόν την απογράφην των Εβραϊκών Κοινοτήτων, εκκινών δε ούτος εξ Υδρούντος (Οτράντο) της Ιταλίας, διεκπεραιώθη εις Ελλάδα και μέσω αυτής ἐφθασε μέχρι Κωνσταντινουπόλεως.

Περὶ τῆς οδοιπορίας ταύτης του Βενιαμίν και των εξ αυτής συμπερασμάτων πολλά εγράφησαν κατά καιρούς υπό διασήμων ερευνητών της μεσαιωνικής ιστορίας ημετέρων και ξένων, οιοί ο εν Βιέννη σοφός Εβραΐστης και Βυζαντινόλογος Σαμουήλ Κράους και άλλοι πολλοί καθώς και οι ημέτεροι Ζαμπέλιος, Λάμπρου, Παπαγεωργίου, Βελλέλης, Βένης, Μενάρδος κ.λπ., ο δε πολυμαθέστατος αείμνηστος καθηγητής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Ανδρέας Μ. Ανδρεάδης εμπεριστατωμένως διεξήλθε το θέμα «Οι Εβραίοι εν τω Βυζαντινώ κράτει» εις διάλεξιν του γενομένην εν Αθήναις τω 1929, δημοσιεύσιαν εις τον ΣΤ' ίόμουν της Επετηρίδος Βυζαντινών Σπουδών και αναδημοσιεύσιαν εις τα υπό της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών εκδοθέντα ἐργα αυτού¹.

Εις την περι ης ο λόγος μελέτην, ο αείμνηστος Ανδρεάδης διαπιστώνει μιαν αλήθειαν εν σχέσει με το οδοιπορικόν του Βενιαμίν του εκ Τουδέλας, ότι δηλαδή ουκ ολίγαι των αναφερομένων πόλεων λόγω κυρίως της συλλαβικής Εβραϊκής ορθογραφίας και της κακής καταστάσεως των χειρογράφων δυσκόλων ταυτίζονται προς γνωστάς ελληνι-

κάς ονομασίας² και περαιτέρω ακολουθών, ως εν υποσημειώσει ομολογεί ο συγγραφεύς, διά τα δυσνόητα την εκ του Εβραϊκού ανάγνωσιν του Βελλέλη, ἔρχεται ν' αντλήσῃ τα συμπεράσματά του μνημονεύων βάσει του οδοιπορικού τούτου τα μέρη εκείνα της Ελλάδος εις τα οποία φέρονται Εβραίοι απηριθμημένοι κατά κεφαλήν. Μεταξύ λοιπών των μερών αυτών αναμιγνύονται μετά των γνωστών Ελληνικών πόλεων τα ευλόγως θεωρούμενα υπό του Ανδρεάδου ως δυσνόητα, ήτοι Σιτοπόταμο, Βύσσινα και ει τι άλλο, εν τη οξυνεία του δε ο ακούραστος εκείνος ερευνητής θέτει την απορίαν του περι της υποδηλουμένης πόλεως εντός παρενθέσεως ούτω πως: (Ζητούνι); ομοίως δε διά την Βύσσιναν (Βόλος); προφανώς αγόμενος εις την υποψίαν ότι πρόκειται περι των πόλεων αυτών εκ της γεωγραφικής αυτών θέσεως εν σχέσει με την ακολουθουμένην υπό του Ραββίνου Βενιαμίν του εκ Τουδέλας πορείαν και της ορθής μνείας άλλων πλησιοχώρων πόλεων προς τας εν λόγω δυσνοήτους τας οποίας αναφέρει ούτος οιον: Πτελεού και Αλμυρού.

Καίτοι όμως υπό το όνομα Σιτοπόταμο βασίμως πρέπει να εικάσωμεν ότι δεν νοείται το υπό του Ανδρεάδου πιθανολογούμενον Ζητούνι, δηλαδή αυτή η πόλις της Λαμίας, ως εκαλείτο εις παλαιοτέραν εποχήν, αλλ' η πεδινή περιοχή αυτής ολόκληρος, διασχιζόμενη υπό του Σπερχειού ποταμού, εξ ου και του είδους της παραγωγής ελάμβανε και το προσήκον όνομα η περιοχή ως Σιτοπόταμο, εν τούτοις η σκέψις του Ανδρεάδου ότι πρόκειται περι του Ζητούνιου, δεν είναι τελείως αβάσιμος, αφού συντρέχει ταυτότης τόπου, πλην του ιδίου η σκέψις πως διά του ονόματος Βύσσινα ενδεχόμενον να αποδίδεται η πόλις του Βόλου δεν ευρίσκομεν καν να είναι ηπιολογημένη, το μεν διότι πόρρω απέχει το εν του άλλου ονόμα-

τος ταυτιζομένου μεταξύ αυτών του αρχικού ψηφίου, το δε διότι ουδαμού αναφέρεται έστω και με παράλλαγην τοιούτον τοπωνύμιον εις την κυρίως περιοχήν του Βόλου.

Εις την απορίαν και την εικασίαν μήπως πρόκειται περι Βόλου της Θεσσαλίας, ο αείμνηστος καθηγητής Ανδρεάδης παρεσύρθη και εκ της υπό του Βενιαμίν του εκ Τουδέλας τοποθετήσεως της αγνώστου εις αυτόν (Ανδρεάδην) πόλεως Βύσινα πλησίον του εν Θεσσαλίᾳ Αλμυρού καθώς και εκ της εν γένει πορείας του αυτού Βενιαμίν του εκ Τουδέλας βαίνοντος ως είρηται εκ δυσμών προς Κωνσταντινούπολιν κυρίως όμως παρεσύρθη ούτος εκ δεδικαιολογημένης αγνοίας των κατ' ίδιαν τοπωνυμίων της Θεσσαλίκης περιοχής εις την οποίαν ανεζήτηε την Βύσιναν και τας οποίας αν εγνώριζεν ο κατά πάντα σοφός και επιμελέστατος Ανδρεάδης, θα κατέληγε αλλού που δεχόμενος όπι διά του ονόματος τούτου δεν προσδιωρίζετο ο Βόλος ως επίστευσε προς στιγμήν, αλλ' άλλη θεσσαλική πόλις ακμάζουσα την εποχήν εκείνην, αυτή αύτη η Βέσσινα, της οποίας ελάχιστα το όνομα παρεφθάρη εν τω κειμένω του Βενιαμίν του εκ Τουδέλας.

Δεν χωρεί λοιπόν αμφιβολία, πως η υπό του ραββίνου Βενιαμίν του εκ Τουδέλας αναφερομένη εις την Θεσσαλίαν υπό το όνομα Βύσινα πόλις, εις την οποίαν ἐφθασε ούτος μετά πορείας δύο ημερών από του Αλμυρού δε είναι άλλη παρά η Βυζαντινή Βέσσινα, ακμάσασα πολύ προ της καταλήψεως της Θεσσαλίας υπό των Σέρβων.

Ως είναι ευνόητον, ο Βενιαμίν ο εκ Τουδέλας εις την οδοιπορίαν του εκείνην επεσκέπετο γνωστά εκ των προτέρων εις αυτόν κέντρα όπου υπήρχον Εβραϊκα κοινότητες εκεί δε πληροφορούμενος την εις πλησίχωρα ύπαρξιν άλλων Εβραϊκών οικογενειών επεσκέπετο προφανώς και αυτάς. Εξ αυτού όμως γεννάται το ερώτημα αν η Βέσσινα των Βυζαντινών χρόνων είχεν Εβραίους, ώστε προς επικοινωνίαν μετ' αυτών και απογραφήν των να μεταβή εκεί ο ραββίνος Βενιαμίν.

Επί του ερωτήματος τούτου, μετά βεβαιότητος δυνάμεθα ν' απαντήσωμεν πως υπήρχον εις την Βέσσιναν Εβραίοι. Βάσει των πηγών του ρηθέντος Βενιαμίν και άλλων, τας οποίας έλαβεν υπ' όψιν του ο αείμνηστος Ανδρεάδης κατέληξεν εις το συμπέρασμα πως εν εκ των κυριοτέρων επιτηδευμάτων των Εβραίων κατά την εποχήν εκείνην (12ον αιώνα μ.Χ.) ήτο αυτό του μεταξουργού³.

Η ακμάσασα λοιπόν, απ' αιώνων και μέχρι τούδε διαδεδομένη εις την περιοχήν της Αγιαίας της Θεσσαλίας σηροτροφία δικαιολογεί την ύπαρξιν εις την πλησίον αυτής ακμάζουσαν τότε Βέσσιναν Εβραίων, τους οποίους αναφέρει ο Βενιαμίν ο εκ Τουδέλας, αναβιβάζων μάλιστα αυτούς εις εκατόν, αφού ως είδομεν εν των κυρίων επαγγελμάτων αυτών ήτο το του μεταξουργού, προκύπτοντος ταυτοχρόνως εκ του λόγου τούτου της από πολλών αιώνων και επί της Βυζαντινής ιδία εποχής ασχολιας των κατοίκων της περιφερείας, τότε μεν Βέσσινης, βραδύτερον δε Αγιαίας εις την σηροτροφίαν και μεταξουργίαν.

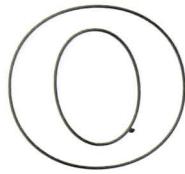
Το βάσιμον άλλωστε της γνώ-

μης ότι εν Βέσσινη οι κάτοικοι ησχολούντο με την μεταξουργίαν, ενισχύεται και εκ του σημαντικού αριθμού των εκατόν Εβραίων τους οποίους ανευρίσκει ο Βενιαμίν εις την Βέσσιναν, δεδομένου ότι εις τας Θήβας, αιτίνες την ιδιαν εκείνην εποχήν ήσαν το κατ' εξοχήν κέντρον μεταξουργίας, μνημονεύονται υπό του ιδίου οδοιπόρου Βενιαμίν διστίλιοι Εβραίοι⁴.

Κατ' αυτόν τον τρόπον τα εξαγόμενα εκ των πληροφοριών του Βενιαμίν του εκ Τουδέλας προσθέτουν μιαν σημαντικήν ακτίνα φωτός εις την ιστορίαν της παρακμασάσης Βυζαντινής πόλεως της Βέσσινης, της οποίας πάλιν την ακμήν ένεκα ακριβώς των ανωτέρω ιστορικών δεδομένων οφείλομεν ν' αποδώσωμεν ως βασιζομένην εις την σηροτροφίαν και μεταξουργίαν, αιτίνες, αποτελούσσαι το κύριον βιοποριστικόν επάγγελμα των κατοίκων, επεξετάθησαν εξ αυτής μέχρι των καθ' ημάς χρόνων εις όλην αυτήν την περιοχήν την αποτελούσσαν την επαρχίαν Αγιαίας».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ανδρ. Μ. Ανδρεάδου Έργο, εκδόθηκεν υπό της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, τ. I σελ. 609 και επ.
2. Ένθ. ανωτ. σελ. 610.
3. Α. Ανδρεάδης, ένθ. ανωτ. σελ. 613.
4. Α. Ανδρεάδης, ένθ. ανωτ. σελ. 612.
Σπ. Λάμπρου τα Σωζόμενα Μιχ. Ακομινάτου, Γεωργίου Δ.Α. Χατζηκώστα εις ΣΤ' τόμον Ευβοϊκών μελετών.
[Από τα Θεσσαλικά Χρονικά, έκδοση της Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρίας Θεσσαλών 1965]

Kαθόμασταν σε κάποιο καφενείο με κήπο. Ήταν καλοκαίρι όταν το δειλινό στη Βαρσοβία κρατάει πολύ. Ο ήλιος δύει, αλλά ο ουρανός παραμένει φωτεινός διατηρώντας μια λάμψη απόβραδου. Τα πουλιά ακόμη πιτίβιζαν ανάμεσα στα κλαδιά των δέντρων. Πεταλούδες με άσπρα φτερά κύκλωναν ξετρελαμένα τα λαμπτίνια των φώτων. Η γλυκιά μυρωδιά των λουλουδιών ανακατεύονταν με το άρωμα του καφέ, του κακάο και των φρεσκοψημένων γλυκισμάτων. Ένα αυγουστιάτικο φεγγάρι και πλάι του ένα φωτεινό αστέρι, έλαμπαν στον ουρανό.

Καθόμασταν μια μικρή ομάδα - αρκετοί συγγραφείς, ένας ζωγράφος και ένας γλύπτης. Γρήγορα φύγανε όλοι εκτός από έναν συγγραφέα γίνεται, τον Reuven Berger κι εμένα. Ο Reuven είχε γίνει νωρίς γνωστός σαν μεγάλο ταλέντο, αλλά τότε ακριβώς σταμάτησε να γράφει εντελώς. Πίναις καφέ, τρώγαμε φραντζόλακια με μαρμελάδα και κουβεντιάζαμε για γυναικες. Ο Reuven έλεγε ανέκδοτα και κάπνιζε το ένα τσιγάρο μετά το άλλο. Σε μια απομονωμένη γωνιά του καφενείου, κάποιος χτυπούσε τα πλήκτρα ενός πιάνου. Από τα χωράφια και τα περιβόλια που βρίσκονταν από την άλλη πλευρά του Βιστούλα έφθασαν ολόγυρα ευαδίες του φθίνοντος καλοκαιριού.

Ο Reuven Berger πέταξε τις στάχτες του τσιγάρου του μέσα στο τασάκι και είπε: «Υπάρχουν περιπτώσεις που ένας άνδρας αναγκάζεται να χτυπήσει μια γυναίκα. Ασχετα αν είναι διακριτικός από φύση, δεν έχει άλλη εκλογή. Ξέρεις πως έχω τη φήμη να είμαι πάρα πολύ ευγενικός με το ωραίο φύλο, αλλά η ιστορία που θυμάμαι είναι τόσο τρελή και άσχετη από μένα, που κάθε φορά που την ανακαλώ, πρέπει να γελάσω. Παρόμοιο συμβάν γίνεται μόνο στη ζωή, όχι στο μυθιστόρημα. Είναι ακριβώς πάρα πολύ γελοίο για να γίνει πιστευτό».

- «Φθάνει η αγωνία. Ας την ακούσουμε», είπα.

- «Σύμφωνοι. Ξέρεις πως από δεκατεσσάρων χρονών είχα σχέσεις με γυναι-

κες. Τις αγαπούσα και με αγαπούσαν. Το συμβάν που θα διηγηθώ, έγινε περίπου πριν από οκτώ χρόνια, ίσως και δέκα. Ζούσα με μια γυναίκα που ήταν πολύ ερωτευμένη μαζί μου. Με ένα χαρακτήρα σαν τον δικό της, η αγάπη γίνεται μια ψύχωση. Η παράλογη ζήλια της έκανε τη ζωή μου κόλαση. Χιλιάδες φορές διέκοψα τη σχέση μας και κάθε φορά ξαναγυρνούσε κοντά μου. Ο πατέρας της ήταν ένας ευσεβής Εβραίος, ιδιοκτήτης ενός σπιτιού. Το όνομά της ήταν Μπέλλα. Συνήθιζε να κυκλοφορεί στους φιλολογικούς μας κύκλους πολύ καιρό πριν εσύ αρχίσεις να έρχεσαι στη Λέσχη των Συγγραφέων. Είχε σπουδάσει σε ένα εξαιρετικό σχολείο για κορίτσια και είχε τους τρόπους μιας καλοαναθρεμένης κυρίας. Και ήταν και πολύ όμορφη. Όμως, εξαιτίας μου είχε αρχίσει να πίνει. Εκείνη την εποχή ήμουν ακόμη παντρεμένος. Η Μπέλλα θα καθόταν στο δωμάτιό της μόνη, θα έπινε βότκα από το μπουκάλι, θα κάπνιζε και θα καυγάδιζε μαζί μου από το τηλέφωνο, αν μπορούσε να με βρει. Έπρεπε να την παρατήσω. Μέρα με τη μέρα γινόταν χειρότερη. Είχε επιχειρήσει επανειλημμένα να αυτοκτονήσει.

'Οταν βρισκόταν σε παρόμοιες καταστάσεις παροξυσμών, γινόνταν άγριες σκηνές. Μόνον ένα πράγμα μπορούσε να σταματήσει τα παράλογα ξεσπάσματά της - το ζύλο. Ήμουν αναγκασμένος να την δέρνω κατά καιρούς κι αυτό την έφερνε αρνέσως στα συγκαλά της. Ξανάθρισκε την αταραξία της, γινόταν ήρεμη. Συχνά παρομοιάζα την κατάσταση αυτή με πόλεμο. Όταν ένα έθνος φθάνει να γίνεται καταστρεπτικά πολεμοχαρές, ένας τρόπος υπάρχει μόνον να το ξαναφέρει κανείς στο σωστό δρόμο - η ήτα. Αν ένας ειρηνιστής άκουγε αυτό που λέω, θα κατέρρεε, αλλά είναι αλήθεια.

Να την ξεφορτωθώ; Δεν ήθελα να την παρατήσω για τα καλά. Με τον τρόπο μου την αγαπούσα. Αν δεν υπήρχαν αυτές οι τρελές σκηνές, θα μπορούσα να είμαι ευτυχής μαζί της. Άλλα ήταν ικανή να σχίσει το φόρεμά της στη μέση του δρόμου ή να πέσει στις ρόδες ενός αυτο-

Ιασάκ Μπάσεβιτς Σίνγκερ

(1904 - 1991).

Γεννήθηκε στην Πολωνία και σπούδασε στη ραββινική Ιερατική Σχολή της Βαρσοβίας. Το 1935 μετανάστευσε στις ΗΠΑ, όπου εργάστηκε ως δημοσιογράφος. Βραβείο Νόμπελ 1978.

Έργα: «Ο σκλάβος», «Ο μάγος του Λιουμπλίν», «Το αγρόκτημα», «Πάθη», «Στεφάνι και Φερά» κ.ά.

Αναδημοσίευση από την **Ευθύνη**, Ιανουάριος 1992.

κινήτου. Θα μπορούσε να επιτεθεί σε μια αθώα γυναίκα με την οποία είπα μια - δυο κουβέντες. Κάποια φορά την συνέλαβαν, γιατί είχε διαταράξει την ησυχία του κόσμου. Η μητέρα της με επισκέφθηκε και μου ζήτησε να διακόψω τις σχέσεις μου με την Μπέλλα. Αλλά πώς μπορεί κανείς να δώσει ένα τέλος σε μια σχέση με τον τύπο αυτής της γυναίκας; Θα προτιμούσα να δραπετεύω στην Αμερική ή να αυτοκτονήσω.

Υποθέτω πως ξέρεις ότι χρόνια τώρα ζω από τις διαλέξεις που δίνω. Αλλά φθάσαμε κάποτε σε τέτοιο σημείο, που δεν μπορούσα να πάω πουσθενά χωρίς να εμφανίζεται ουρανοκατέβατη για να δει τι επρόκειτο να κάνω. Αν έπρεπε να πάω για να δώσω μια διάλεξη, θα με ακολουθούσε. 'Εμαθα κάθε κόλπο στην τέχνη της συνομωσίας. Είχα μια κρυφή διεύθυνση και έναν αριθμό τηλεφώνου μη καταχωριμένο στον κατάλογο. Κάποια φορά ανακάλυψα έναν μυστικό αστυνομικό να κρυφοκοιτάζει την πόρτα μου. Ο πατέρας της ήταν πολύ πλούσιος'.

O Reuven σταμάτησε την διήγησή του και προσπάθησε να ισορροπήσει ένα κουταλάκι στην άκρη ενός ποτηριού. Συνέχισε: «Εκείνη την συγκεκριμένη εποχή είχα προγραμματίσει να δώσω διαλέξεις στο Jedrzejow. Ήταν μια κρύα, βροχερή μέρα. Ήμουν βέβαιος πως η Μπέλλα δεν γνώριζε τίποτε από τα σχέδιά μου, αλλά τη στιγμή που έμπαινα στο τρένο την είδα μπροστά μου. Δεν θα μάθω ποτέ πώς ανακάλυψε τα σχέδιά μου για το ταξίδι αυτό. Το βράγονι ήταν άδειο. Ήμουν έχα φρενών ακόμη και για να την χλευάσω. Καθήσαμε σε απόλυτη σιωπή. Ύστερα από λίγο άρχισε, όπως τόξερα πως θα το έκανε, με πικρά παράπονα και επιπλήξεις και με προειδοποίησε να μην επιχειρήσω να την βγάλω από τη ζωή μου. Παραληρούσε και κόμπαζε όπως πάντα. 'Οσο περνούσε η ώρα φώναζε περισσότερο, γινόταν πιο προσβλητική και κατέληξε σε κάθε είδους απειλές και προσβολές. Ήξερα πώς έπρεπε να την χτυπήσω, διαφορετικά δεν θα έδινα την διάλεξη μου. Ήμουν τόσο αναστατωμένος, που δεν πρόσεξα πως

κι άλλοι επιβάτες είχαν μπει στη στάση στο βαγόνι μας. Στην πραγματικότητα, η γυναίκα παρακαλούσε για να την χτυπήσω. Της έδωσα ένα, δύο, τρία χαστούκια. Κι αυτά κάνανε το θαύμα τους. Για ένα λεπτό τρελάθηκε. Το επόμενο, η υστερία της είχε περάσει. Χαμογέλασε, έγινε αιγαίαγάπητη, συνεννοήσιμη. 'Οσοι δεν έχουν γίνει μάρτυρες μιας τέτοιας αιφνίδιας αλλαγής, δεν θα μπορούσαν ποτέ να φανταστούν πόσο ολοκληρωτική ήταν. Η Μπέλλα έγινε το κεφάλι της στο παράθυρο του τρένου κλαγοντας για λίγο ακόμα και πιέζοντας το χέρι μου στην αγκαλιά της.

'Ημουν τόσο ζαλισμένος, που δεν είχα προσέξει πως απέναντι μου ακριβώς καθόταν μια γυναίκα που φαινόταν έξαλλη, έτοιμη να με φάει ζωντανό. 'Έμοιαζε με μικροαστή - όχι πολύ νέα, όχι μεγάλη. Ήσως κάτι ανάμεσα 25 και 30 χρονών. Μου θύμιζε τις σουωραζέτες που βλέπαμε κάποτε σε εικονογραφημένα περιοδικά ή ήσως τον τύπο του Θηλυκού που θα βοηθούσε να φιάζουν μια μπόμπα για να την ρίξουν στον Τσάρο. Κρατούσε ένα βιβλίο που το εξώφυλλό του ήταν προσεκτικά προστατευμένο από ένα χάρτινο κάλυμμα. Μια δυο φορές άνοιξε το σόμα της σαν νάθελε να με βρίσει, αλλά έμοιαζε να ελέγχει τον εαυτό της. 'Άλλοι επιβάτες μπήκαν μέσα στο βαγόνι και για λίγα λεπτά έχασα τη θέα της θυμωμένης συνεπιβάτιδάς μου. Τώρα η Μπέλλα ήταν τέλεια φυσική, ζητώντας επανειλημμένα συγγνώμην, φιλώντας με και διδοντάς μου υποσχέσεις πως στο μέλλον θα συμπεριφέρεται πάντοτε καλά.

- Γιατί με ακολούθησες; την ρώτησα. Αυτό είναι ταξίδι εργασίας, όχι διακοπών.

Απάντησε με πραότητα: «Αφού βρίσκομαι κιόλας εδώ, επιτρέψε μου να μείνω μαζί σου και τον υπόλοιπο χρόνο. Πεθαίνω να ακούσω την διάλεξή σου! Δεν χρειάζεται να με συστήσεις σε κανέναν. Θα σταθώ μακριά σου, μόλις βγούμε από εδώ και το βράδυ θα έρθω να ακούσω την ομilia σου. Θα μάθω πότε θα επιστρέψεις και θα κανονίσω να γυρίσω πίσω μαζί σου».

Με λίγα λόγια, δεν ήταν η ίδια Μπέλλα, αλλά μια ήσυχη και ταπεινή ερωμένη. Αυτή η αλλαγή στην προσωπικότητά της με μπέρδευε πάντα. Σκέφθηκα: «Ποιος ξέρει, ίσως το ξύλο θα μπορούσε να γιατρέψει ακόμη και κάποιες οργανικές αρρώστιες». Τέτοιες σπιγμές, αν και σπάνιες, ξανθίστηκαν παλιά της γοητεία και την ξανερωτεύομουν. Παρ' όλα αυτά, η ειρήνη δεν κρατούσε πιότερο από λίγες μέρες.

Φθάσαμε στον προορισμό μας και πήρα την βαλίτσα μου από το δίχτυ. Της είπα αντίο και φιληθήκαμε. Μια επιτροπή ήταν προγραμματισμένο να με συναντήσει στον σταθμό και δεν ήθελα να την δουν. Ίσως δημιουργούσε μια καινούργια φασαρία. Βγήκα από το τρένο και να, μπροστά μου βρισκόταν η επιτροπή καλωσορίσματός μου. Ήταν οι τυπικοί εκπρόσωποι της επαρχιακής διανοούμενης κοινωνίας. 'Ετσι και έχουν την ευκαιρία να συνδεθούν με έναν συγγραφέα από τη Βαρσοβία, δενονται επάνω του και δεν τον αφήνουν για ένα λεπτό. Δεν χρειάζεται να σου πω, πως ο καθείς τους έχει φιλοδοξίες να γράψει. Ήμουν βέβαιος, πως ο καθένας είχε έτοιμο ένα ποίημα, ένα διήγημα ή ένα θεατρικό. Τι άλλο μπορεί να κάνουν στα ξεχασμένα από το Θεό χωριά τους;

Το χωρίο μου φάνηκε σαν μια μικρογραφία της Σιβηρίας - ζοφερό, λασπωμένο με μικρά σπίτια και ένα διπατο ξενοδοχείο, όπου μου είχαν κάνει μια κράτηση. Η βροχή είχε σταματήσει, αλλά συρανός ετοιμάζε χιόνι, χειρός και χιονοστρόβιλο. Ποσθενός και στα ανοικτά χωράφια σκάπτει ο ουρανός τόσο αλλοκοσμος, όπως στην άρη. Έρημα χωριά - το είδος της οποίας δεν θα νού νου που απλώνεται πάνω σε νεκροταφεία.

Άρχισαν με τις συνήθεις ευενθυμητικές φιλοφρονήσεις: «Τιμή μας να σας καλωσορίζουμε», «Πώς τα ταξίδια σας ήταν το ταξίδι σας» και με τις γνωστές ψιλο-φιλολογικές κουβέντες με τα λάθη και τις λαθεμένες εκφράσεις. Οι νέοι με συνδέφαν στο ξενοδοχείο και στο δρόμο με γέμισαν με ερωτήσεις: «Πώς γρά-

φετες», «Πότε γράφετε;», «Από πού αντλείτε την έμπνευσή σας?». Ένας απ' αυτούς άρχισε να με επικρίνει που δεν είμαι αρκετά προοδευτικός και δεν ενδιαφέρομαι για το μέλλον των μαζών. Σ' αυτά τα μέρη πρέπει νά 'ναι κανείς προετοιμασμένος για όλων των ειδών τις ανοησίες. Ήταν σχεδόν η ώρα για την διάλεξη και έπρεπε να ζητήσω από την επιτροπή να με αφήσει, ώστε να μπορέσω να αλλάξω το πουκάμισό μου. Στην πραγματικότητα έπρεπε να τους βγάλω έξω με την βίᾳ.

Δόξα τω Θεώ, τελικά με άφησαν μόνο. Αμπάρωσα την πόρτα και είχα αρχίσει να ξεντύνομαι, όταν ακούστηκε ένα χτύπημα. Ποιος μπορούσε να είναι; Μία γυναικεία φωνή ακούστηκε: «Ανοίξτε. Είμαι εκείνη που θα σας συστήσει απόψε στο ακροατήριο». Γρήγορα φόρεσα πάλι το σακάκι μου, άνοιξα την πόρτα και ποιος νομίζεις ήταν μπροστά μου; Η γυναίκα που καθόταν απέναντί μου στο τρένο!

Έχω δοκιμάσει πολλών ειδών εκπλήξεις, αλλά αυτή σίγουρα ήταν η μεγαλύτερη απ' όλες. Και η γυναίκα επίσης, φάνηκε να εκπλήσσεται. Με κοίταξε και τα μάτια της έμοιαζαν σαν να είχαν αλλοιώθωσει. Την προσκάλεσα να περάσει μέσα, αλλά στεκόταν ριζωμένη στο κατώφλι χωρίς να πιστεύει σε ό,τι έβλεπε. Όταν επιτέλους μπήκε στο δωμάτιο, άρχισε να μιλάει. Δεν θυμάμαι ακριβώς τι είπε, η ουσία ήταν πως είχε διαβάσει έργα μου και με θεωρούσε έναν από τους πιο ρομαντικούς και ευγενικούς γίντις συγγραφείς της Πολωνίας. Είχε πάει να επισκεφθεί μια αδελγή της άρωστη σε μια κοντινή πόλη, αλλά επέστρεψε μια μέρα νωρίτερα για να με παρουσιάσει πριν από την διάλεξη. Ήταν η υπεύθυνη της βιβλιοθήκης στην πόλη και η πρόεδρος της επιτροπής. Με φωνή έντονη είπε, πως ήταν πάντα γοητευμένη από τη βαθιά εσωτερικότητα και κατανόηση για τις γυναίκες που τα βιβλία μου απεκάλυπταν. «Θεέ των ουρανών, πώς είναι δυνατόν να είσθε ο ίδιος άνδρας που είδα στο τρένο; Όχι, αυτό είναι αδύνατον. Πείτε μου, σας παρακαλώ, πως κάνω λάθος», με ικέτευσε δραματικά με όψη επισημη και έχοντας ενώσει τα χέρια της. Επανέλαβε: «Είσθε αληθινά εσείς; Είναι αλήθεια αυτό; Σας πα-

ρακαλώ, πείτε μου πως κάνω λάθος!».

- «Λυπάμαι, δεν κάνετε λάθος», της απάντησα, «αλλά θα σας εξηγήσω αργότερα τα πάντα».

- «Τι; Είσθε ικανός για μια τέτοια συμπεριφορά;» στρίγγισε. «Αν είναι έσι, τότε το κάθε τι είναι ψεύτικο. Αν αυτό είναι δυνατόν, τότε το σύνολο της λογοτεχνίας είναι μια ντροπή και μια απάτη και τίποτε άλλο από μια πρόστυχη υποκρισία».

Εξακολούθησε να με επιτιμά στριγγίζοντας όλο και δυνατότερα, μέχρι που κατάφερα να την διακόψω: «Κυρία ή δεσποινίς, ό,τι μπορεί να είσθε, πρέπει να ειπωμάστω για την διάλεξή μου και είμαι κιόλας αργοπορημένος. Θα μιλήσουμε στη δεξιωσή!».

- «Ετοι λοιπόν! Με πετάτε έξω;» ούρλιαξε. «Δεν έχετε καθόλου ευπρέπεια ή ντροπή; Εσείς που θά 'πρεπε να δίνετε το προβάδισμα, το παράδειγμα για όσους καταφέρνουν λιγότερα! Αυτό είναι προστυχιά, σκέτη προστυχιά!».

Η φωνή της άγγιξε υστερικά ύψη, ενώ το ρολόι μου έδειχνε πως η επιτροπή μπορούσε κάθε στιγμή να φθάσει για να με συνοδεύσει στην αιθουσα διαλέξεων. Γνώριζα από πείρα, πως πάντα έρχονται νωρίτερα από το χρόνο που λένε. Ενιωθα απελπισμένος. Μόλις πριν λιγό έπρεπε να απαλλαγώ από την επιθεση της Μπέλλα και τώρα ήμουν δέσμος μιας άλλης. Κατάλαβα πως με μια μυστηριώδη πράξη γυναικείας απομίμησης, η γυναίκα αυτή θέλησε να δημιουργήσει την ίδια σκηνή που είχε κάνει η Μπέλλα - με ένα υβρεολόγιο από απειλές, κατηγορίες, δάκρυα, προσφωνήσεις, που θα μπορούσαν να συνεχιστούν για άπειρο χρόνο. Έβγαλα μια δυνατή φωνή: «Φεύγετε αμέσως ή πρέπει να σας πετάξω έξω;».

- «Πέταξέ με!» ούρλιαξε. «Ας μάθει όλος ο κόσμος τι απατεώνας είσθε. Εσείς και όλοι οι συγγραφείς. Εσείς και όλοι οι άνδρες - μια ομάδα φευτών, απατεώνων, αποπλανητών, δολοφόνων. Ας μάθει όλος ο κόσμος τι απατηλό παιχνίδι παίζετε για να ξεγαλάσσετε τον τίμο αναγνώστη - να μας εξαπατήσετε, να ξεγελάσσετε με τα ψεύδη και την κυνικότητά σας. Εσείς ο διάβολος, εσείς το τέρας. Εσείς ο δαιμόνας». Ναι, το κατάλαβες. Όρμησα ε-

πάνω της, την άρπαξα και άρχισα να την σέρνω προς την πόρτα. Έβγαλε ένα τρομαχικό ουρλιαχτό, προσπάθησε να αντισταθεί βιασια και άρχισα να την χτυπώ ακριβώς όπως είχα κάνει με την Μπέλλα στο τρένο. Όλα έγιναν τόσο γρήγορα, που με δυσκολία μπορούσα να το πιστέψω κι εγώ ο ίδιος. Άνοιξα την πόρτα διάπλατα και την έσπρωξα έξω. Περίμενα να ακούσω τα βροντήματά της στην εξώθυρα και να φέρει όλο το χωριό στην επιδειξη. Για λίγα λεπτά ήμουν έτοιμος να αρπάξω την βαλίτσα μου, αλλά υπήρχε απόλυτη η συχιά απ' έξω.

Φανταστικά πως είχα λιποθυμήσει. Ίσως την είχα σκοτώσει. Τι ειρωνεία αν αυτή η ηλιθίδια διάλεξή μου τελείωνε με ένα έγκλημα! Άνοιξα πάλι την πόρτα, αλλά ο διάδρομος ήταν σκοτεινός και άδειος. Είχε φύγει. Μόνο τότε κατάλαβα τι μου είχε συμβεί. Τα χέρια μου τρέμανε, τα πόδια μου λύγιζαν και όσο κι αν προσπάθησα, δεν μπορούσα να κουμπώσω το κολάρο του πουκαμίσου μου.

Είχα ετοιμάσει το χειρόγραφό μου για εκείνο το βράδυ, αλλά δεν μπορούσα να θυμηθώ πού το είχα βάλει. Ίσως ήταν προτιμότερο να το σκάσω από το χωριό, ύστερα από όσα είχαν συμβεί. Εκείνη τη στιγμή άκουσα βήματα και φωνές. Δυο νέοι άντρες έρχονταν για μένα. Ένας απ' αυτούς ρώτησε: «Ήταν εδώ η Ζιππορά;». Κατάλαβα πως η Ζιππορά ήταν η βιβλιοθηκάριος. Ο λαιμός μου είχε σφίξει και δεν μπορούσα να προφέρω λέξη. Οι δύο άντρες κατάλαβαν πόσο ήμουν αναστατωμένος και ο ένας με βοήθησε με το κουμπί του κολάρου μου. Ο άλλος ρώτησε: «Γιατί σκορπίσατε τα χειρόγραφά σας στο πάτωμα;». Σήκωσε τα χαρτιά από κάτω και τα έβαλε σε τάξη. Μετά κατεβήκαμε τις σκάλες. Δεν υπήρχε σημάδι της γυναίκας πουθενά. Έξω είχε σκοτεινιάσει και υγρό χιόνι έπεφτε στη γη.

Φθάσαμε επιτέλους στην αιθουσα διαλέξεων και εκεί μας περιμένει ένα μεγάλο ακροατήριο. Κάποιος εκπρόσωπος της επιτροπής ή ό,τι άλλο ήταν, ρωτούσε πού υπήρχαν στον Ζιππορά. Δεν ήταν μέσα στην αιθουσα. Υπήρχαν κάποιοι που επιθυμούσαν να την περιμένουμε. Είχε εργασθεί για την πα-

ρουσίαση που θα έκανε για μένα πολλές εβδομάδες. Άλλοι επισήμαναν πως είχαμε αργοπορήσει. Στο τέλος, παρουσιάστηκε ένας νέος και φύτευσε τον εαυτό του στο τραπέζι του ομιλητή. Δεν μπορούσα να καταλάβω τι έλεγε. Μία λέξη ακουγόταν κοφτή στην ομιλία του - «το οποίον», μια λέξη που έλεγε ξανά και ξανά, ισως γιατί αυτή η λέξη υποδηλώνει στις επαρχίες σωστή γνώση της γλώσσας. Περίμενα κάθε λεπτό να ξεσπάσουν γιουχαίσματα από το κοινό, αλλά υπήρχε απόλυτη ησηχία στην αίθουσα.

Μετά την ομιλία μου συνέχισα με την ανάγνωση μιας από τις ιστορίες μου, αλλά τα γράμματα χόρευαν σαν τρελά μπροστά στα μάτια μου και το έντυπο άλλαζε χρώματα. Για καλή μου τύχη γνώριζα την ιστορία μου σχεδόν απ' έξω. Το θέμα της ήταν η συνάντηση ενός αγοριού και μιας νέας ένα σεληνόφωτο βράδυ - μια ιστορία τρυφερή και ρομαντική όσο καμιά απ' οσες έχω γράψει. Η ανάγνωσή μου διακοπτόταν πολλές φορές από χειροκροτήματα κι έτσι είχα αρχίσει να ξαναβρίσκω τον έλεγχό μου. Καθώς η όρασή μου καθάριζε, τις πρώτες φυσιογνωμίες που αναγνώρισα μέσα στο ακροατήριο ήταν της Μπέλλα και της Ζιππορά.

Καθόταν πλάι πλάι στις πρώτες σειρές, επευφημώντας και χειροκρωτώντας με. Τα μάτια τους έλαμπαν από ενθουσιασμό. Άρχισα να γελώ δυνατά. Προς στιγμήν, το ακροατήριό μου φάνηκε να τα χάνει, γιατί η ιστορία μου ήταν σοβαρή, όχι χιουμοριστική. Άλλα το γέλιο είναι κολλητικό και γρήγορα όλο το πλήθος ενώθηκε γελώντας μαζί μου. Ποτέ πριν δεν είχα κάνει ένα ακροατήριο να γελά έτσι. Ω, πρέπει να γελάσω ξανά...».

Ο Reuven ξεκαρδίζοταν ανόητα με το πρόσωπο μέσα στο μαντήλι του και σκούπιζε τον ιδρώτα του από το ψηλό μέτωπό του. «Θα μπορούσα να γράψω μια ιστορία με αυτό το συμβάν», είπε, «αλλά έχασα την διάθεσή μου μ' αυτό το βρωμέρο επάγγελμα κακογραφίας».

- «Τι απέγινε η Μπέλλα;» ρώτησα.

Ο Reuven έγινε σοβαρός για μια στιγμή. «Πέθανε. Όχι, όχι αυτοκτονία - όχι αληθινή. Σκότωσε τον εαυτό της λίγο - λίγο. Έπαθε ίκτερο. Κατέστρεψε τα νεφρά της, το σηκώτη της. Τα πάντα. Δεν θα μάθω ποτέ πώς άντεξε τόσο πολλύ».

- «Και τι έγινε με την Ζιππορά;»

- «Όσο ξέρω, είναι ακόμα βιβλιοθεκάριος. Κατά καιρούς ερχόταν στην Βαρσοβία και σε κάθε της επίσκεψη θα μου τηλεφωνούσε.

'Αρχιζε κάθε φορά με τη φράση: «Στο τηλέφωνο η γυναίκα που χύπησε». Κατά κανόνα, ζητούσε μικρή χάρη - τη γνώμη μου για ένα βιβλίο, δύο εισιτήρια - προσκλήσεις για μια διάλεξη, ένα αυτόγραφο. Πάντα θα την διευκόλυνα. Παρέμεινε φίλη της Μπέλλα όλο το χρόνο της αρρώστιας της. Την επισκεπτόταν όποτε βρισκόταν στην Βαρσοβία. Της έστελνε μικρά δώρα για τα γενέθλιά της και με άλλες ευκαιρίες. Πολλές φορές μου ζήτησε να δώσω μια διάλεξη στο χωρίο. Δεν μπορούσα όμως να ξαναπάνεκει. Άλλα πάντα της το υποσχόμουν. Θα της έλεγα στο τηλέφωνο: «Ναι, αγαπητή μου, θα έρθω και θα σου ορκιστώ σε ό,τι μου είναι ιερό, ότι δεν θα σε χτυπήσω αυτή τη φορά. Το αντίθετο, αν μου το επιτρέψεις, θα σε φιλήσω». Κι εκείνη μου απαντούσε: «Δεν είχα εκλογή. Το λάθος ήταν όλο δικό μου. Μάλιστα ό,τι έκανες, δημούργησε ένα είδος μυστικού δεσμού μεταξύ μας». Δεν μου έχει τηλεφωνήσει εδώ και πολύ χρόνο. Ελπίζω να είναι καλά».

- «Παντρεύτηκε ποτέ;» ρώτησα.

Ο Reuven κούνησε το κεφάλι του αρνητικά. «Ποτέ. Καμιά φορά υποψιάζομαι πως ό,τι συνέβη μεταξύ μας, ήταν η πιο στενή σχέση που είχε ποτέ με έναν άντρα».

Γράμματα στα «Χρονικά»

Αιχμαλωσία και σωτηρία Εβραίων κατά την Κατοχή

Ο κ. Γρηγόριος Λιμπούλης, από τη Νίκαια Λαρίσης, παρέχει τα παρακάτω στοιχεία:

«Θα σας θυμίσω κάπι πάλι από την αντίσταση του 1943 - 44.

Είμαι ένας από τους απομείναντες της Εθνικής Αντίστασης. Είμαι από τη Νίκαια Λαρίσης και λέγομαι Λιμπούλης Γρηγόριος, 70 ετών. Πέρασαν πολλά χρόνια και αρχίζουμε να τα ξε-

χνάμε. Έχω και έναν ακόμα φίλο μου, που μένει στη Λάρισα και λέγεται Αλεξίου Κώστας. Είμαστε και οι δύο συνταξιούχοι του ΙΚΑ.

Πριν από λίγες μέρες βρήκα έναν φίλο μου Ισραηλίτη και μου είπε να σας στείλω γράμμα. Λέγεται Πέπος. Λοιπόν, το 1943 - 44, εγώ και ο φίλος μου Κώστας πήραμε μέρος στην αρπαγή της 514 αμάξοστοιχίας, που εισάθμευε στο Λιανοκλάδι Λαρίας. Εξο-

ντώσαμε όλη τη γερμανική φρουρά και απελευθερώασαμε 1.898 Ισραηλίτες κρατούμενους.

Όπως μας είπαν οι Γερμανοί αιχμάλωτοι, τους πήγαναν στο 'Αουσβίτς για εξόντωση. Τα βαγόνια ήταν κλειδωμένα με πολλά σίδερα. Μετά από πολλούς κόπους τα σπάσαμε όλα, βγάλαμε όλους έξω και πήγαμε άλλους στην Σπερχειάδα και άλλους στη Μακρακώμη. Μέσα στα βαγόνια βρήκαμε και 18 νεκρούς.

Στο τρένο ήταν ένας Ισραηλίτης ονόματι **Καρδερόν** από τη Λάρισα. Γνωρίστηκαμε και μας ευχαριστη-

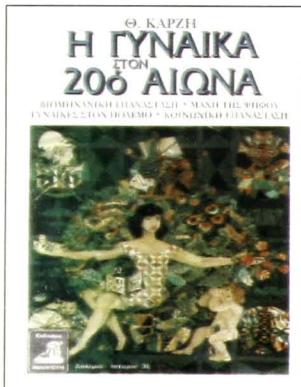
σε με δάκρυα στα μάτια.

Τότε ήμουν στη φρουρή σε αγγλική αποστολή και άκουσα από τον Αγγλο-ειαρχο Κρις Έντι Τζέρμανοι θα κατέστη συλλήφτεις Ισραηλίτης. Αμέσως πήρα άδεια και κατέβηκα στη Λάρισα. Ήδη δεκαπέτητη πολιτικά ρουχά, πήγα στην πληροφόρησα ενωγάνθητο του πατέρα μου, ονόματος **Αβραάμ Ζακάρ**. Τον έπειλα στην Αγιά του άρους Κισσάβου. Πήγε σαν τηλεφωνητής και γλίτωσε. Τώρα έμειναν τα παιδιά του και έχουν έργοστάσιο επίπλων. Λέγεται **Μωύς Ζακάρ**.

Βιβλίο

• Τα πάθη του Εβραικού λαού σ' ένα καινούριο βιβλίο.

✓ **Θ. ΚΑΡΖΗ, «Η γυναικά στον 20ό αιώνα», σελ. 274, εκδόσεις «Φιλιππότη», Αθήνα, 1993.**

στης μέχρι τα τέλη του αιώνα μας. Τα στοιχεία του θέματος τεκμηριώνονται με μια βιβλιογραφία, κυρίως ζένη, 180 περίπου τίτλων.

Στο κεφάλαιο «Γυναίκες στον πόλεμο», ο συγγραφέας αναφέρεται διεξοδικά - μεταξύ πολλών άλλων - και στην ασύλληπτη συμφορά που επιστρέφεται στην εβραική φυλή η ναζιστική κτηνωδία, καθώς και σε αντιστασιακά επεισόδια με ήρωες όχι μόνο άντρες, αλλά και γυναίκες.

Κυριότερο από τα επεισόδια αυτά είναι η ηρωική και τραγική εξέγερση του γκέτο της Βαρσοβίας, τον Απρίλιο του 1943, που τερματίστηκε με την εξόντωση όλων των κατοίκων του. «Ακόμη και τις γυναίκες και τα παιδιά», ρωτούσε τους προϊσταμένους του ο στρατηγός Έριχ φον ντεμ Μπάχ. «Ναι, ακόμη και τις γυναίκες και τα παιδιά», του απαντούσε ο αρχιδιολογός Χάινριχ Χιμλερ.

'Άλλωστε, στην εξέγερση οι γυναίκες είχαν πολεμήσει τόσο σκληρά όσο και οι άντρες, κάπι που αναγνώρι-

ζε ο Θηριώδης στρατηγός των Ες Ες Γιούργκεν Στρόοπ στην επισήμη αναφορά του. «Ήταν οπλισμένες - έγραψε - σαν τους άντρες (και) πυροβολούσαν με δύο πιστόλια ταυτόχρονα, ένα σε κάθε χέρι».

Αλλά οι περισσότερες σελίδες του βιβλίου είναι αφιερωμένες στο Ολοκαύτωμα, όπου με εξαντλητική τεκμηρίωση, γλαυφρότητα και συνθετική δεξιοτεχνία ο αναγνώστης πληροφορείται όλα τα στοιχεία του φοβερότερου μαζικού εγκλήματος των αιώνων, όπου τα πιο τραγικά θύματα υπήρξαν οι ανυπεράσπιστες γυναίκες και τα ανύποτα, αθώα παιδιά.

Συγχρόνως, πέρα από τα θύματα, ο συγγραφέας κάνει ειδική μνεία για τους θύτες και ιδιαίτερα για τις απαισιες εκείνες «Σκύλες» των στρατοπέδων του ολέθρου, που δεν διστασαν να πρωταγωνιστήσουν στα βασανιστήρια και στη θανάτωση των κρατουμένων γυναικών.

Ένα ιστορικό βιβλίο γραμμένο απροκατάληπτα, με οδηγό την αλήθεια.

✓ **ΣΤΕΛΙΟΥ Ι. ΚΩΦΑΧΕΙΛΗ: Μουσικά όργανα των Εβραιών της Θεσσαλονίκης** (Θεσσαλονίκη, 1993).

Εκδόθηκε πρόσφατα το νέο βιβλίο του μουσικοερευνητή Στελίου Ι. Κωφαχείλη «Παραδοσιακά λαϊκά όργανα και λαϊκοί οργανοπαίκτες της Μακεδονίας», σε πολυτελέστατη έκδοση με την επιμέλεια των Φίλων του Λαογραφικού και Εθνολογικού Μουσείου Μακεδονίας και με χρηματοδότηση από το Υπουργείο Μακεδονίας - Θράκης, την Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών και το Ίδρυμα Ι.Φ. Κωστόπουλου. Προλογίζεται δε απ' τον μουσικολόγο Μάρκο Φ. Δραγούμη. Το βιβλίο αρχίζει με την αφιέρωση στον 150ο ψαλμό: «Αινείτε αυτόν εν ήχῳ σάπιγγος».

Ο συγγραφέας, ο οποίος είναι και ο συλλέκτης αυτού του πολύτιμου υλικού από τη Μακεδονία (και ο ιδρυτής του Μουσικού Μουσείου Μακεδονίας, που εδρεύει στη Θεσσαλονίκη) αναφέρει συχνά μουσικά όργανα που έπαιζαν και οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης, όπως π.χ. το κανονάκι, το βιολί, το ντεφί, το μπουζούκι, το ούτι:

'Ανοιξη στη Σαλονίκη,
στου Μαζλούμ τον καφενέ
μαυρομάτα μια με το ούτι
τραγουδά τον αμανέ.'

Αναφέρονται επίσης ονόματα Εβραιών λαϊκών οργανοπαικτών, όπως του Σαδίκ Γκερσόν, που έπαιζε κανονάκι και τραγουδούσε αμανέδες, του Καζέ, που διακρίθηκε στην απόδοση ρεμπέτικων τραγουδιών. Στο τέλος, στη βιβλιογραφία αναφέρει την έκδοση της Ισραηλιτικής Κοινότητος Θεσσαλονίκης «Οι Συναγωγές, τα τραγούδια μας. Α. Ναρ 1985».

Το βιβλίο αυτό του Κωφαχείλη έρχεται να καλύψει ένα μεγάλο κενό στο χώρο της λαϊκής παράδοσης. Το πλούσιο φωτογραφικό υλικό που με μόχθους έχει συλλέξει ο συγγραφέας φανερώνει όλη την αγάπη του Μακεδονικού λαού για τη μουσική, η οποία πράγματι αποτελεί ένα από τα ωραιότερα χαρισματά του.

ΧΡΟΝΙΚΑ ΤΟΝΙΣ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Υπεύθυνος σύμφωνα με το Νόμο:
Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΝΙΣΗΜ ΜΑΪΣ
Σουρμελή 2 • 104 39 ΑΘΗΝΑ

Διανέμεται Δωρεάν

ENGLISH SUMMARY

of the Contents of Issue No 126

MAY - JUNE 1993

✓ THE EDITORIAL titled «*The way to the recognition of the other person's freedom*» deals with the re-appearance of nazism, asserting that it is not enough for the healthy parts of society merely to condemn it but, through education, they should also be informed of the disaster caused in the history of mankind by bigotry, racism, racial and religious discriminations. This way, hard though it may be, is the only one to protect man's freedom from the power of the Evil.

✓ IN AN ARTICLE, professor P. Simotas analyses *the conflict between the Amalicites and the Jews*, which resulted in the destruction of the former. The development of the subject is done by analysing extracts from the Holy Books in a scientific way.

✓ IN «*The prosecution of the Jews and the Muslims from Spain in 1492 weakened the Western Civilization*» Professor G. Sariyannis supports the view that the Sefardim, leaving Spain in 1492, did not carry any kind of Western Civilization to the West, for there was no such civilization; what they did do was merely to take with them their own eastern civilization and bring it back to its cradle.

✓ ON THE COMPLETION of 40 years since the earthquakes of 1953, which

razed about 40.000 houses on three of the Ionian Islands, two Greek historians, Mr G. Apostolatos and Mr Ag. Denis Debonos describe *the contribution of the Israeli Navy*, who were the first to offer help to the victims of the earthquake

✓ WITH REFERENCE to the antifascist entities which were active in Ioannina (a city in the region of Ipirus) during the period between the two World Wars, Professor P. Noutsos mentions, inter alia, the contribution of *the Jewish poet Josef Eligia*, a native of that city.

✓ Mr G. ZOUMBOS presents reports, published by Corfu newspapers of the '30s, on the *Corfu Jewish Community*.

✓ Mr. G. HATZICOSTAS refers to *the city of Vessena in Thessaly*, where there was a thriving Jewish Community during the Byzantine Empire.

✓ AMONG OTHERS, this issue includes a story by Isaak Basevitz Singer titled: «*The Bond*» as well as a letter by Mr. Limtsoulis from Larissa (region of Thessaly) regarding the captivity of the Jews of this city during the Holocaust.

✓ THIS ISSUE ENDS with presentations of two books: «*Woman in the 20th century*», by *Th. Karzis* and «*Musical Instruments of the Jews in Thessaloniki*», by *St. Kopsahilis*.

